metmenys

8

1964

JAUNOSIOS KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS

ALp 1742

LI TIVOS
NA INE
M DO
B IOT KA

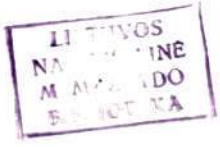

metmenys

Mums liko jo surašytos pasakos, *Marius Katiliškis*, 5 * *Jurgis Blekaitis*, Eilėraščiai, 14 * *Vytautas Kavolis*, Šiandieninė pažangumo reikšmė, 29 * *Henrikas Nagys*, Poema apie brolį, 46 * *Rimvydas Šilbajoris*, Šviesos versmių beieškant, 55 * *Kostas Ostrauskas*, Gyveno kartą senelis ir senelė..., 82 * *Heinz Piontek*, Daina, 96 * *Margot Scharpenberg*, Prabėgom, 97 * *Hans Magnus Enzensberger*, Viliojimas, 98 * *Helmut Heissenbuettel*, Topografija C, 99 * *Guenter Eich*, Čia, kur aš gyvenu, 100 * *Guenter Bruno Fuchs*, Storo žmogaus dienotvarkė, 101 * *Paul Celan*, Vėlinės, 102 * *Ingeborg Bachmann*, Prisikėlimas, 103 * *Karl Krolow*, Priešpietis ir popietis, 104 * *Walter Hoellerer*, Krosnys ir harmonija, 105 * *Franz Mon*, bet, 106 * *Guenter Grass*, Mes gyvename kiaušinyje, 107 * *Zina Katiliškienė*, Pokarinė vokiečių poezija, 109 * *Jurgis Janavičius*, Pakelki ašarom paplūdusias akis, 116 * Po ligos, 116 * Kai būna vienas, 116 * *Vincas Trumpa*, Svarstymai apie XIX amžių Lietuvoje, 118 *

A. S. Greimas, Kasdieniško gyvenimo heroizmas, 134 * *Henrikas Radauskas*, Pasaka apie milžinišką nykštuką, 136 * *P. Reklaitis*, Prof. Jurgio Baltrušaičio menó istorijos veikalai, 142 * *Vytautas Jonynas*, Šiapus ir anapus miesto, 146, * *Zina Katiliškienė*, Skausmo saldumas, 152 * *Ilona Gražytė*, Idėjų inventorius sugrįžimuose į Sodomą, 152 * *Algirdas Budreckis*, *Juozas Miklovas*, *Zenonas Rekašius*, *Leonas Sabaliūnas*, *Donatas Šatas*, *Jonas Valaitis*, Jaunesniųjų visuomenininkų anketa, 155 *

Dailės darbai: *Algirdas Kurauskas* — 20-28, *Ž. Mikšys* — 45, 52, 97, 116, 154; *Vytautas O. Virkau* — *viršelis.*

Juliui Kaupui —

trečiajam pasakų broliui

MUMS LIKO JO SURAŠYTOS PASAKOS . . .

MARIUS KATILIŠKIS

Jis nužygiuoja lauku, plačiai išdrikusia lyguma, išsekusios, kažinkada nutekėjusios upės dugnu — lyguma, kaip nušienauta ir dailiai sugrėbta jaunystės lanka, kurios kontūrai — Odenwaldo ir Spessarto begalybėn numėlynuojančios grandys. Eina ir eina, toks tiesus ir aukštas, pasitaisydamas ant pečių įsiveržusius kuprinės pasaitus ir lyg netikėdamas kada nors pasiekti kalnų papėdes, kurios su kiekvienu žingsniu tarytum tolsta ir apsitraukia rūkais. Jo kelionei nesimato galo, nes nežinia ką pasakys stotyje — totaliai sugriautoje vietovėje iš lentų pašiūrės išlindęs geležinkelietis. Ateis kada nors, ar jau išėjo traukinys. Mes gražiausiai galėjome palaukti, juk diena čia ar kitur mums nieko nereiškia.

Bet laukti reikia ir saulė dėl to anksčiau nenusileis, kad mums prisireikė naktį išeinančio traukinio, ir ji anksčiau nepatekės, jeigu mes svajojame apie pusiaudienį. Aš turiu pasiėmęs knygelių ir jas skaitinėsiu knapsėdamas nosimi. Iš viso, nėra jau taip bloga keliauti, kaip mes dažnai nudedame. O ten, tie kalnai, sakai, Spessarto? Tikrai — sakau. Tai ten, kuriame ankštai suspaustame slėnyje, prie putomis tyškančio upokšnio, pavieškelėje, tūno sena ir šimtmečiais apsamanojusi karčiama, žinoma "Spessarto smuklės" vardu. Neabejoju, kad šitaip. Ir ten, vieną biaurų rudens vakarą, prie tos smuklės sulūžo diližanas, traukiamas

ketverto, ir šmigojamas maukle apsitraukusio vežėjo. Gerai, kad prie smuklės. Bernai išbėgo nukinkyti arklių, patsai šeimininkas atskubėjo damoms prilaikyti pakeltus šimtakvoldžius sijonus, kad neišsipurvintų rudens darganoje.

Gerai, kad prie smuklės sulūžo pašto karieta. Židinys raudonai įkaitęs ir žvėriena įrudusi, varvėdama taukais. Wilhelmas Haufas rūkė parpurinę pypkelę ir vis po gurkšnį iš gorčinio kaušo seno, bavariško, liūtų bravoro alaus.

Jauku ir smagu buvo Wilhelmui Haufui bėdos ištiktam pakelės karčiamoje. Besiklausant kalniečių pasakų. Tokių tu nebeišgirsi laukdamas sugriautoje stotyje ir paskui linguodamas vagone.

Ar mes nepavėlavome? Ar mes neturėjome savo kelią praeiti bent savo senelių gimimo data? Kai viskas buvo prasminga ir viskas turėjo savo vertę? Kai nebuvo ne tik radio, bet ir telefono, kai tiesė pirmuosius geležinius kelius, kai arklys visom keturiom kojom tvirtai tebesilaikė kely. Geležinkelis ir telegrafas — dėl jų mes nesibartume, bet žibalinės lempos gaubtas ir gausaus telkinio žvakidė tavo kambariui galėjo suteikti to, ko tu šiandien ir per galvą versdamasis neberandi. Mes ne romantikai, o slapčiomis ilgimės jos. Kelionė iš Hanau prie Maino į Freiburgą buvo atžymėta nuostabiais sustojimais pakelės smuklėse, ir ji truko tiek, kiek reikėjo rimtai ir žmoniškai keliaujant. Nesidraskant, kaip dabar.

Aš vyliausi kažkada, tur būt vaikystėje, pakeliauti taip, kaip keliavo mano bičiulis Wilhelmas Haufas.

★

Mūsų lovos nepritaikytos Tavo ūgiui. Tu turi užkelti kojas ant lovagalio ir prasnausti naktelę, jeigu nenori susirangyti kaip žirnių kirmėlaitė. Jeigu ryžtumeis — Tau apsimokėtų. Mūsų lovos baltai paklotos ir di-di-ti pagalba išvalytos nuo visų karo metų kenkėjų. Ir mes

viską darome, kad sugriovus iliuziją, jog Tu esi pakely, esi stotyje, esi grįžtančiųjų iš karo ir iš belaisvės bunkeryje, esi viešojo pasimaitinimo punkte. Stovi neužmatomoje rikiuotėje spygliuotų vielų pasienyje ir esi šaukiamas iš sąrašo, ir po kiekvienos, ką tik iššauktos pavardės, Tu atsidūsti, tardamas, kad dar ne tavo, besivildamas išgirsti ją vėliau, dar vėliau, gal... dar ne šiandien... ir nejučiomis pažvelgi į savo rankas, ir nusigąsti jų, tokių kreidiniai baltų ir išpintų klaikiu gyslų mėlynumu. O Tavo širdis! Tu ją girdi, Tu esi tikras, kad visi jos plakimą girdi. Jos dūžiai atsimuša į lentinę barako sieną ir ją drebina.

Nieko panašaus neatsitiks. Mes viską darome, kad užmiršus savo netolimus patyrimus. Šilumos net perdaug. Man regis, visko perdaug. Verdanti kava skleidžia egzotišką kvapsnį, ir jau jo pakankama mūsų auksinei nuotaikai. Visokios mėsos kepamos ir verdamos, ir net žuvies *mes esame pramatę smaguriams.* Rašto žmonės, teatralai, dailininkai ir kitokie niekadėjai, išmanantieji meną, susirinkę vieno iškilaus spektaklio užbaigai.

Svečiai už stalų ir paslaugūs vaikinai kemša butelius ir kiekvienam pasirinktinai. Tu pasitraukei ir atsigulei lovon, užkeldamas kojas ant lovagalio, ir Tavo ilgos kojos išsišovė it ieņos kambario vidurin, užtverdamos praėjimą. Tu išsitraukei knygą iš vienos savo kišenių, prisikimšai pypkę ir, leisdamas dūmus palubėn, skaitei gulėdamas aukštinelkas.

Ką tu skaitai, Juliau? Hoffmanną. Aš domiuosi pasakomis. Pasakos žymiai įdomesnės negu mano draugų improvizacijos. Bet tu išgersi? O ja! Ir Hoffmannas išgerdavo. Tau pripylė vyno. Tu paėmei stiklą į rankas ir nepakeldamas akių nuo knygos, ir nežvilgtelėjęs į stiklinę, ją išpylei ant grindų. Tau pripylė Armagnaco. Tu išpylei ir jį. Niekas neklausė kodėl ir niekas nesistebėjo. O pylė į Tavo stiklą viską iš eilės, ir viską iš eilės vertei, kaip šventas Jonas Krikštytojas iš savo kaušelio.

Netrukus žlagsojo klanas ant grindų prie Tavo lovos.

Bet daugiau ne. Gana po vieną iš visų butelių. Tavo eksperimento patvirtinimui užteks. Jūs kalbate apie butelius? Tai gerai. Mano profesorius Meno Mokykloje, pagirtas dailininkas Vizgirda, mane barė už kreivai nutapytą butelį. Aš piešiau jį girto akimis regimą, ko nematė mano profesorius. Mano buteliai visada kreivi — iš mano ekspozicinio taško.

Mano pasakos jau parašytos. Jau beveik turiu leidėją, ir beveik dailininką knygai iliustruoti. Tau siūlėsi jauni piešėjai, pasižadėdami taip gražiai apipiešti pasakas, kad vaikai, vartydami knygą, pirštus nusičiulptų iš nuostabos.

O Tu sakei, kad neduosi jaunuoliams pasireikšti, pasirinkdamas rimtą dailininką. Nieko iš to neišeis — jūs vis dar sumaišote pasaulius, tartum jie būtų iš vieno maišo ištraukti. Gal kada, gal po dešimties metų jūs ir galėsite, tik ne dabar. Pasakos nerašomos tik vaikams ir kūdikiams. Patsai įžengimas yra pilnakraujė pasaka jiems, ateinantiems į gyvenimą — roplojantiems ir besivaikantiems drugelį. Pasaka būtina tau ir man, besistengiantiems įkopti savo kelio viršukalnėn, ir besileidžiantiems pakalnėn ir kniumbantiems savo praradimo slėnin, ir net einantiems pasimelsti už savo varganą sielą, išalsintą sielą, medinėn tėviškės koplyčion.

Pasaką, kaip būtinybę, ryžausi atgaivinti ir jai suteikti prideramą, literatūrinę vertę. Simboliai kalba rūsčiau ir įtikinamiau. Pedagogams pasiūlyčiau pasirinkti savo skoniui ir pomėgiui tinkamiausą pasaką ir ją išnarstyti, nelyginant keptos žuvies kaulelius, vieną po kito.

Mums belieka susimąstyti, pristigus argumentų ir visiškai nepasiruošus. Kai Tu kalbi, Tu žinai ko mums trūksta.

Tu gundei mane, Juliau, nebepasilikti čia, pajudėti ir keltis, kad pajutus tikrą pietų dvelksmą, atkylantį

Foehno dūsavimu, atmieštu Vidužemio jūros druska, nuo Balearų, nuo Sicilijos. Betarpišką vėją mūsų šiaurinei daliai. Tu prisimeni Aleksandravičiaus ketureilį? —

Sužydusios glicinijų kaskados
putodamos nuo stogo nusileis...

Tai glicinijos. Nei medis, nei gėlė, gal būt vijokšlis, vešantis ir žydintis kaip niekas kitas, ir į šiaurę nuo Freiburgo nebeaptinkamas. O rododendronai žiedo kekės sunkumu tegalimi sulyginti tik su saulėgrąžos galva. Ir kokių jų! Apie rožes mes net nekalbame. Mūsų merginos mirtinai įsižeistų apdovanotos rožėmis. Rožės bujojo ir Lietuvoje, o rododendronai tik botanikos sode, Aukštojoje Fredoje.

Statmenai į kalną kopiančioje Loreto gatvelėje rododendronai nebeapvaldomu tvanu laužiasi per akmeninę tvorą, ir tau belieka pasikliauti mergaitės užgaidų pramatymu. Visko perdaug. Platanai atknioja savo žievę, kaštanai brandina riešutus. Mes traukiame pusgirtę Wohnhaldės dainą, apsikaišę galvas, kaip Bachus, gyvais žiedais, kai Schauinslande ir Kiebfelsene stūgauja žiema.

Eime senamiestin, prie senųjų Švabų vartų. Ten žinau smuklę, vadinamą "Gasthaus zum Storch".

Verta nueiti prie Schwaben Thor, vienintelėn vieton, kurios nepalietė sąjungininkų bombos. Iš senojo Freiburgo, šventos Otilijos miesto, miesto, kuriame pasisekė vienui vieninteliam alchemikui, ieškojusiam kaip ir visi — aukso, ir suradusiam paraką — Berttoldui Juodajam, belikę tik delnu apklojami plotai. Beveik tikras gandras, stovintis ant vienos kojos, nutapytas skliautiniame karčiamos fasade.

Tu prisimeni Kauno rotušę? Nu, kur neprisiminsi. Ir tenajos buvo kokio tai žydelio užlaikoma karčiamytė, kurion mes užbėgdavome gazuoto vandens išgerti. Silkių statinė stovėjo prie durų ir musėmis apnikta pyragaičių

lentyna. Aš niekur neradau geresnio atitikmens kaip čia, alemanų smuklėje, gandro vardu pramintoj. Aš čia užeinu, ir mano žvilgsnis užsikaria už miesto ginamųjų vartų, ir man regis, kad čia prasideda mano atgaivinta pasaka. Apie ką? Nagi, paprasčiausiai — apie mano gimtinį miestą Kauną. Jo senieji pastatai, vieno amžiaus su šios, išgriautos miesto dalies pastatais. Aš tau paskaitysiu įvadą į pasakas:

... Tą dieną šunes, linksmai vizgindami uodegom, atbėgo prie rotušės durų ir veltui ieškojo sniego senio, norėdami jam papasakoti džiugią atėjusio pavasario žinią: sniego senis niekad daugiau nepasirodė Kaune. Mums liko tik jo surašytos pasakos, kurias aš, rotušės sargui sutikus, teisingai nurašiau ir, nieko nepakeisdamas, perduodu jums pasiskaityti...

Palauk, Juliau, neužbėk už akių ir nesumaišyk pėdsakų. Juk tai ne pasaka ir prasimanymas: — šunes ir dabar tebevizgina uodegom ir tebeloja. Jie gyvi, kaip visi šunes, ir sniego senio mirtis lygiai tikra, kaip rotušės mūrai ir laikrodis jos baltame bokšte.

Taip. Ar kas bandė įrodyti ką kita?

Mes nutilome ir tylėjome valandą — kitą. Mes dorojomės su sardelėmis — žuvytėmis, taip netaupiai įsūdytomis, lyg druska būtų kasama žvyrduobėse. Prie jų reikėjo duonos ir vyno. Vyno mums neskundė, tačiau duonos — nė riekutės. Mes neturėjome kortelių. Tu visuomet užmiršdavai kas reikalingiausia, tartum duona būtų beriama iš dangaus manos pavidale. O jos niekas mūsų laikais nebebarstė.

Tu visada buvai toks, Juliau, tu norėjai tokiu būti, iš anksto pasirinkęs devynių brolių sesers vyro kelią. Kad broliai devyni engtųsi ir teriotųsi, o Tu išeitumei sau ramiai užkampėlin ir, kukliai užsislėpęs, stebėtumei, patsai neprikišdamas nagų. Tegul devyni broliai niaujasi ir net nusigalabija, o kas gi Tau? Tu tik jų sesers vyras. Ir tau visiškai nieko. Tu atėjai išgyventi

savo dalies ir niekad nemanei susirišti su kitų gal ir didžiai komplikuotais išgyvenimais.

Tačiau tikrovėje nėra taip, kaip tu nori nuduoti. Tau baisiai rūpi, tau velniškai knieti įsivelti, nelyginant išdykėlio vaiko paleistam vilkeliui į senio barzdą, į prastus, į paprastus, teisingiau, kasdieniškus reikalus, ir juose pražūti. Pražūti, pačia tikrąja prasme, nes tau rūpėjo žmogus. Kaip kitaip aš galėčiau pateisinti savo prielaidas ir jose su džiaugsmu nuskęsti, kaip vienoje iš tavo pasakų. Iki Tavęs mes netikėjome jomis, pasakomis. Mums, ne man vienam, tai buvo kūdikystės būtinoji dalis. Pasaka apie meškaausį, kurią pradėdavo sekti prietemy, dar neuždegus lempos ir vidunaktyje, mums jau užsnūdus, ji dar nebūdavo įpusėta. Ją tęsdavo kitą vakarą, ir kitą vakarą, ir vis pažadėdavo pabaigti. Kada nors. Kol mes dar neužmigę. Jos nebaigė man dar iki šiol. Pasakos apie meškaausį. Bet tu, Juliau, buvai vienintelis, pradėjęs ir pabaigęs.

Kaip tai atsitiko? Kur Tu buvai ištiktas kibirkšties, įsiliepsnojusios į gaisrą, deginusį Tave visą gyvenimą?

Tu turėjai velniuotis, regėdamas kaip kiti nesupranta skaisčiausios tiesos. Nusikeikti velniu, vieninteliu keiksmažodžiu, kurį Tu mokėjai ir panaudodavai retuomiais. Bet kiekvienas velnias turėjo džiaugtis, išgirdęs apie save iš Tavo burnos. Tokię geri, puikūs, linksmi ir išdykę, dažnai net užuiti ir skriaudžiami, net pasigailėjimą sukelią velniūkščiai.

... Gal ir netinka taip pradėti, mieli draugai, bet negaliu iškentėti nenusikeikęs. Yra žmonių, kurie atrodo rimti ir visai išmintingi, kurie moka tvarkyti savo praktiškus reikalus, bet kurie, įsivaizduokite, netiki pasakom. Tik pagalvokit, netiki pasakom! ..

Tu, Juliau, piktinaisi širdingai, nes turėjai už ką. Tu mokėjai ginti savo reikalą šventai ir įsitikinusiai.

Visada. Kai sėdėjom ant Neckaro akmeninės krantinės, apsupti melancholiško švabų kalvų mėlynumo. Kai traukėme lengvu žingsneliu Dreisamo pakrante pro

Ficherau ir Garberau į senąją "Gasthaus zum Storch". Visad, visada toks pat. Išdykėlis ir šaipokas, gera šypsena sutinkantis ir palydintis, lyg jokis vėjas tavo širdin nebūtų užnešęs usnių ir kiaulpienių sėklų.

Žygiuojantis pirmojoje gretoje kariūnų kuopoje Aukštosios Panemunės rajone, ateinąs iš stoties sunkios kuprinės kruvinai įveržtais pečiais, skaitantis literatūros vakare, sutinkantis telegraminį pranešimą apie premiją **Daktarui Kripštukui pragare,** vedąs pokalbį su studentais tiek Meno Mokykloje, tiek gausiuose akademikų suvažiavimuose.

Ateinantis, toks aukštas, lieknas ir tiesus, nepalyginamas su niekuom, nebent su semaforo stulpu, saulės spindulių prisnigtais šviesių plaukų garbiniais. Nervingai mirksinčia akimi ir bebaigiamu nugraužti pypkės kandikliu. Kiauromis unrinio švarko alkūnėmis, vagabunda ir benamis. Ir galantas daktaras iš St. Louis ir iš Detroito, taip panašus į Billy Graham. Ir dabita karininkas U.S. Armijos majoras, taip panašus į Pilypą, Elizabetos vyrą, kad bereiktų pakeisti uniformą — žalią amerikinę į karališkojo admiraliteto mėlynąją.

Mes tave vadinome daktaru Kripštu, vieninteliu, drįsusiu nusileisti pragaruosin sutaikyti velnių. Nes ir jie, anot Tavęs, kaip ir žmonės, prasmegę bėdose ir bėdelėse. Tu buvai Didysis Molnas išėjęs nepabaigti savo Nuotykio. Tu buvai Tomas Nipernadis, galėjęs paklausti miškakirčio dukters, ar po dešimties metų laukimo jos krūtinė tebebus kieta kaip du akmenys, ir jos kojos vinklios ir tvirtos kaip juodalksnio šaknys.

Kaip Tu visa tą mokėjai suglaudinti ir suderinti savyje?

Autorius vienatinės mūsų literatūroje knygos, neįsivaizduotos ir nepakartojamos, tik norimos, kad ji būtų tęsiama be galo. Coppelius — autorius gausios eilės kritinių straipsnių ir studijų, kur nebuvo vietos pykčiui ir pagiežai, kur buvo ieškoma gero ir džiaugiamasi drąsiai ir vykusiai žengtu žingsniu, ir liūstama nepasise-

kimuose.

Ir čia Tu buvai vienas ir didelis savo nepasikartojimu, mokėjęs trinti rankas pasitenkinime ir pasibarti, išėjus kitaip, tačiau vieno ir to pat siekiant. Ko nors geresnio, ko nors šviesesnio. Tu tą galėjai, Juliau, padaryti. Ir Tu tą darei. Tu buvai nusileidęs į atklanes, pasitikrinti ar tikrai pragaras sutvertas blogam žmogui, ir ar jo gyventojai vien blogo siekia. Ar kartais nėra tenai ir kitokių žmonių, pakliuvusių per klaidą.

Tu ateini ir nueini, aukštas ir tiesus, saulės spindulių prisnigtomis garbanomis.

Tu sustoji ir sakai, parafrazuodamas nemarųjį ginklanešį, Sančo, kad viskas šiame gyvenime pataisoma, išskyrus mirtį.

Tu tą labai gerai žinojai, pasiskubindamas išeiti iš mūsų.

EILĖRAŠČIAI

JURGIS BLEKAITIS

1. SARGAS

Nesuskaitomi tūkstančiai metų,
kaip stoviu ant nuogo kalno
po liepsningu dangum
neužgesinamą naktį,
ir jau nebegaliu nuo žemės
numirt į niekur.

Žemės karčiųjų šaknų plaušelis,
žvirgždas iš nugrimzdusio jūros dugno,
lašas kadaise nulijusių debesų,
ir aš spindulys, palikęs ant uolos,
kai krito jon mano Viešpaties žvilgsnis.
Žodžio, buvusio pradžioje,
aidas.
Jo indas.

Nesuprantu, ką šneka kažkas į mane, iš manęs, —
man neliepta suprasti.
Žinau: esu lūpos.
Griaustiniai kalbina mane —
atsakau pašnabždom.

2.

Kokiu tyliu šnaresiu užsivožia metai —
tarsi kvėpavimą sulaikius knyga!
Liūdna knyga apie tavo gyvenimą.

Mylima, o tavo akims
aš niekad nerasiu tokio bedugnio,
tokio skaidraus dangaus.

Tylai tavo,
kuri dar vakar myluodama supo mane,
nebesurasiu rakto.

Tiesai tavo
bučiuoju pėdas —
tiesai, kuri mane užmuš.

Ilgėjantys laiko pirštai
rodo man tuščią gatvę,
vėl be tavęs,
lyg būtumei niekad nėjus greta.

3. ŽODŽIAI

Niekieno tęsinys
ir ne užsklanda, ne atminimas,
niekieno ne pradžia ir visai vieni
mano žodžiai mina mane ir imas
manyje ir aplink, už manęs,
už mane senesni.

Man belieka klausyt
ir tik mokytis nieko neklausti,
— tartum jūrinės kriauklės ausy —
ir pačiam įsisupt, ir siūbuoti, ir gausti,
ir save leist, kaip raštą, įausti
vandeny ir sraviam debesy.

4.

Penketas mūsų.
Švenčiam linksmi bičiuliai
kažin kelintą susitikimą.
Chaose mūsų žodžių
šokinėja smagūs, maži velniūkščiai,
spragsi jų mažas juokas,
kaukšėdamos perbėga jų kanopėlės
pačiu mūsų žodžių paviršium.

Kiekvienas primesdamas po žodelį,
pakurstom šneką,
ir ji kibirkščiuoja įsidegdama.

O tarsi kampe numesta, gilėja,
kas žodis šiurpiai gilėja
kiekvieno mūsų vienatvė.

Įpiešti naktin balta kreida,
penki negyvėliai guli tarp vaškinių žvakių,
ir nuo jų nebekrenta joks šešėlis.
Senka ir laša laikas,
gesindamas akis.
Visi mes — vienu veidu.

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

5.

Nebeatmenu Nemuno vėjo —
skonis koks, palietimas, kvapas?
Ar ne jisai kvepėjo
vyniniais lapkričio lapais
Vėlinių vakarą? Ir jis mane —
ar dar bepamena, tėviškės vėjas?

Ten, krante, po gluosniu žiluoju,
su juo aš gyvas, su juo žaliuoju
ir su vėjais lenkčių einu kaip ėjęs,
atsimušdamas Nemune.

6.

Man sakė pats oras —
netikėk —
sakė vėsus, greitas, šnabždantis slaptai ir svarbiai —
netikėk —
prabėgdamas sakė, už kampo nutvėręs,
rūpestingas, savas, gaivus —
netikėk.

O aš pažiūrėjau į vandenį pasidabruotą,
kuris melavo,
pakėliau akis į dangų, kuriame gulėjo
mėnulis, debesimis apsiklostęs,
ir patikėjau.

7.

. . . Kaip tada — atsimeni? — išsisupant iš Baltijos
miglų. Ir — į pakrantę, saulėn, vėjun —
bėgte į pušynėlį. O jisai
spygliais mėgina vėją pasismeigti
(ir vėjui buvo aštuoniolika, jei tiek).
Bet nesuglumk: mes nesame bepročiai —
ne iš tiesų. Atsimeni kalvelę?
Mes čia stovėjom, kai ji pirmą kartą
iš tolo ėmė šaukt pilnu balsu.
Tave nuo vakar myliu, o ją, rodos,
nuo visuomet, gal prieš gimimą savo.
Iš jos ir tavo žvilgsnio žalsvi tonai
su žiežirba. Įmaišius kiek padangės
iš pat akiračio, ratus po akimis
tau brėžė toji ūkana. Manei,
čai nemiga? Tai mūsų ilgos kalbos
ir sunkios tylos? Ne, tai viskas — jūra.

Pakrantėj pasodinsiu atminimą —
tegu užaugs dagus, kaip ta pušaitė,
su tūkstančiais alkūnių, atsuktų
į vėjus. Ir jam tiks, kad smėlį
vis žers ir žers į atgręžtas savin,
nenorinčias, negalinčias užmiršt
akis.

— Jau vėsta. Eikim. Jau pajuodo
jos veidas. — Aš apsižvalgau —
šalia nė dvasios. Viešpatie, nejau
ir vėl per dieną su savim kalbėjau?
Kai ošė mintys, atminimai, bangos,
į krantą dūžtančios ir grįžtančios širdin.

Imtynės

ALGIRDAS KURAUSKAS

gimė 1923 m. Lietuvoje. Studijas pradėjo 1940 m. Meno mokykloje Kaune; 1950 m. baigė Freiburgo Ecole des Arts et Metiers. Kaip Prancūzijos vyriausybės stipendininkas 1950 - 51 m. mokėsi Ecole Nationale Superieure des Beaux Arts ir Academie Julienne Paryžiuje. 1951 - 55 m. lankė Institute of Design of I.I.T. Čikagoje. Šiuo metu dirba taikomosios dailės srityje. Svarbesnės parodos: Salon Independant, Paryžiuje; Lithuanian Printmakers, Rochesteryje; Society of Typographic Arts and Design; 12th 15th & 22nd Annual Shows, Artists Guild of Chicago, Čikagoje. Individualios parodos: Institute Francois, Freiburge ir Čiurlionio galerijoje Čikagoje.

Visi šiame numeryje spausdinami darbai yra popieriaus raižiniai.

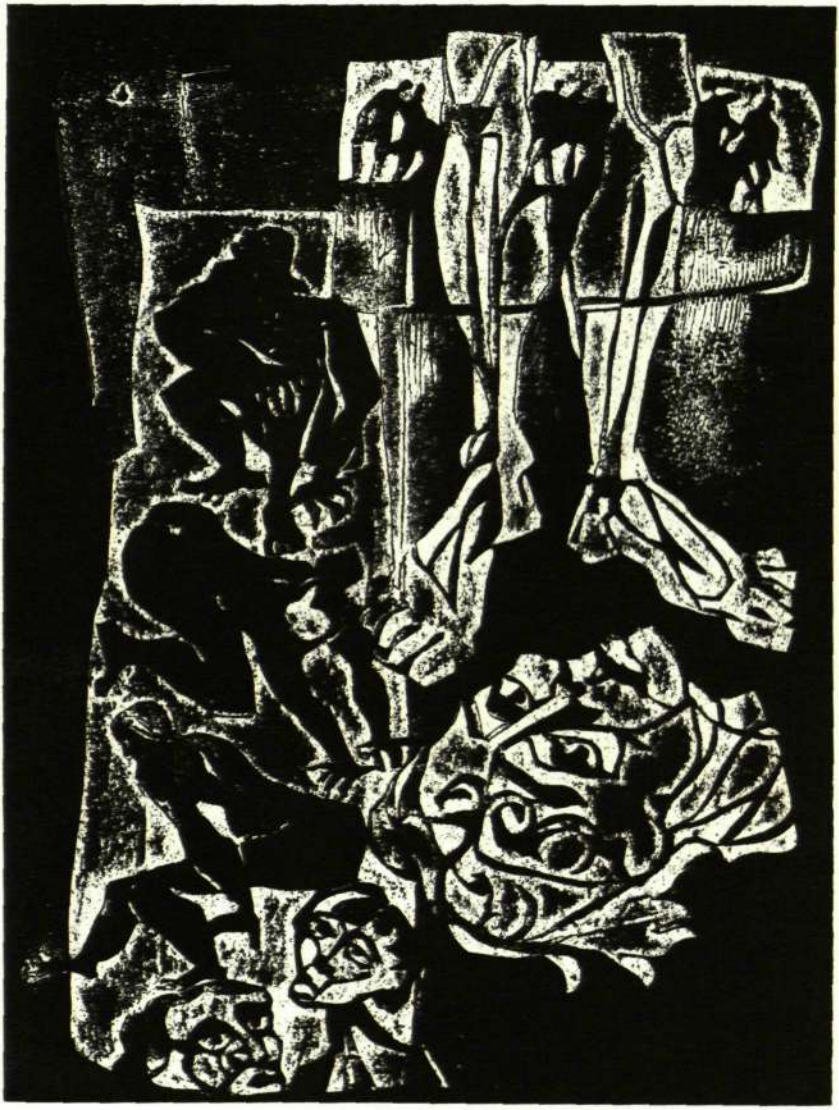

Totemas

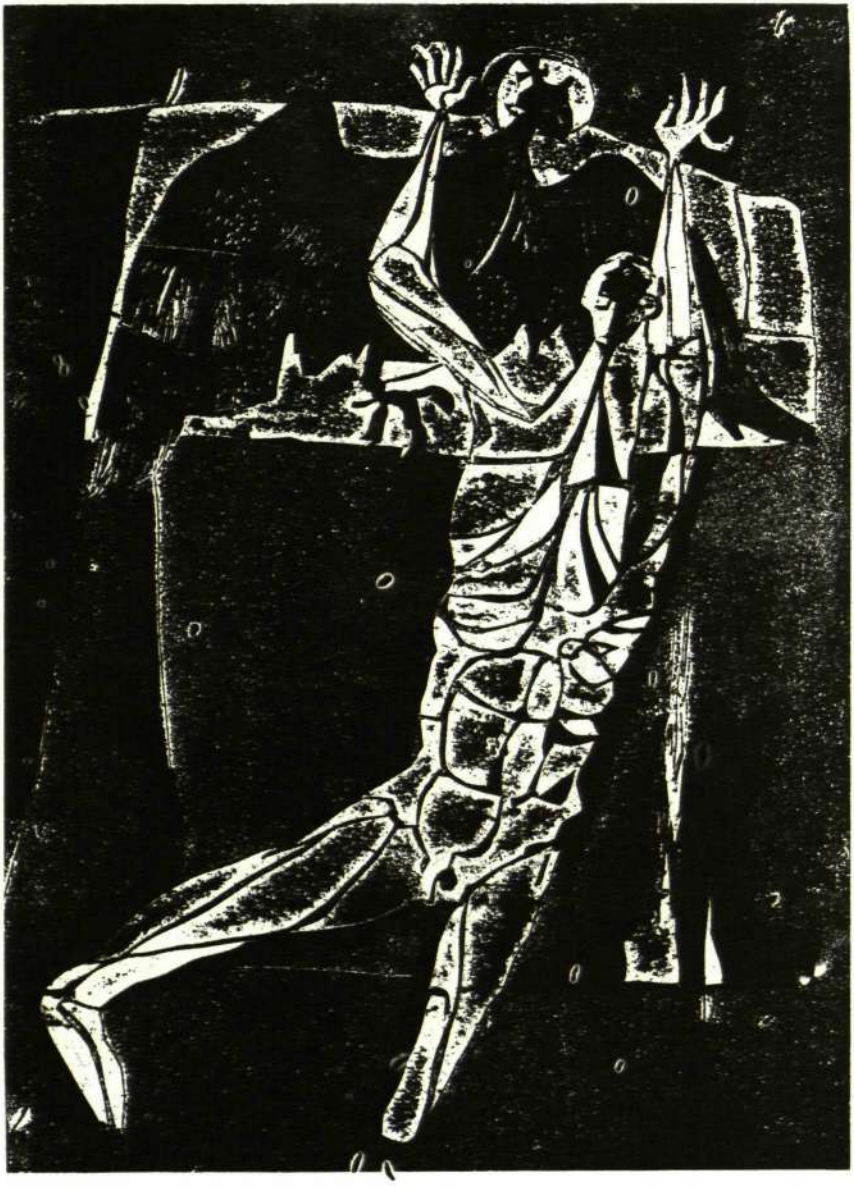

Apokaliptinis sapnas

Arlekinada I

Arlekinada II

Arlekinada III

Ceremonialas I

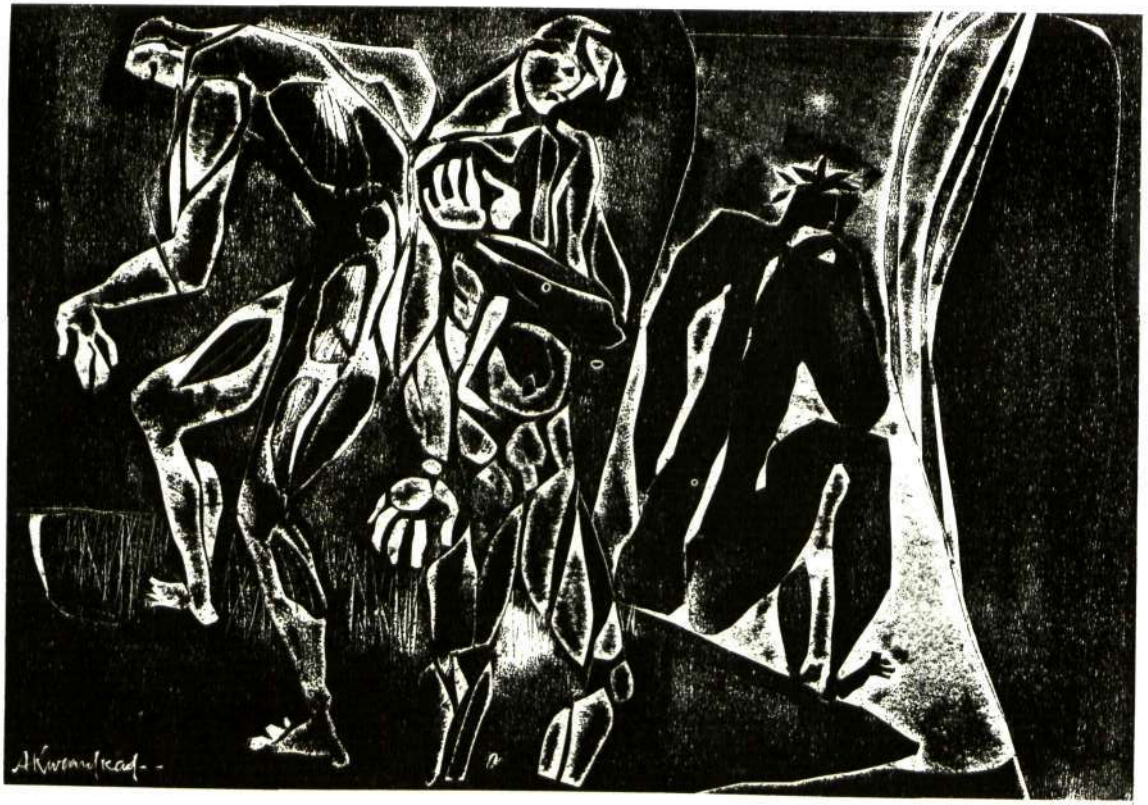

Ceremonialas II

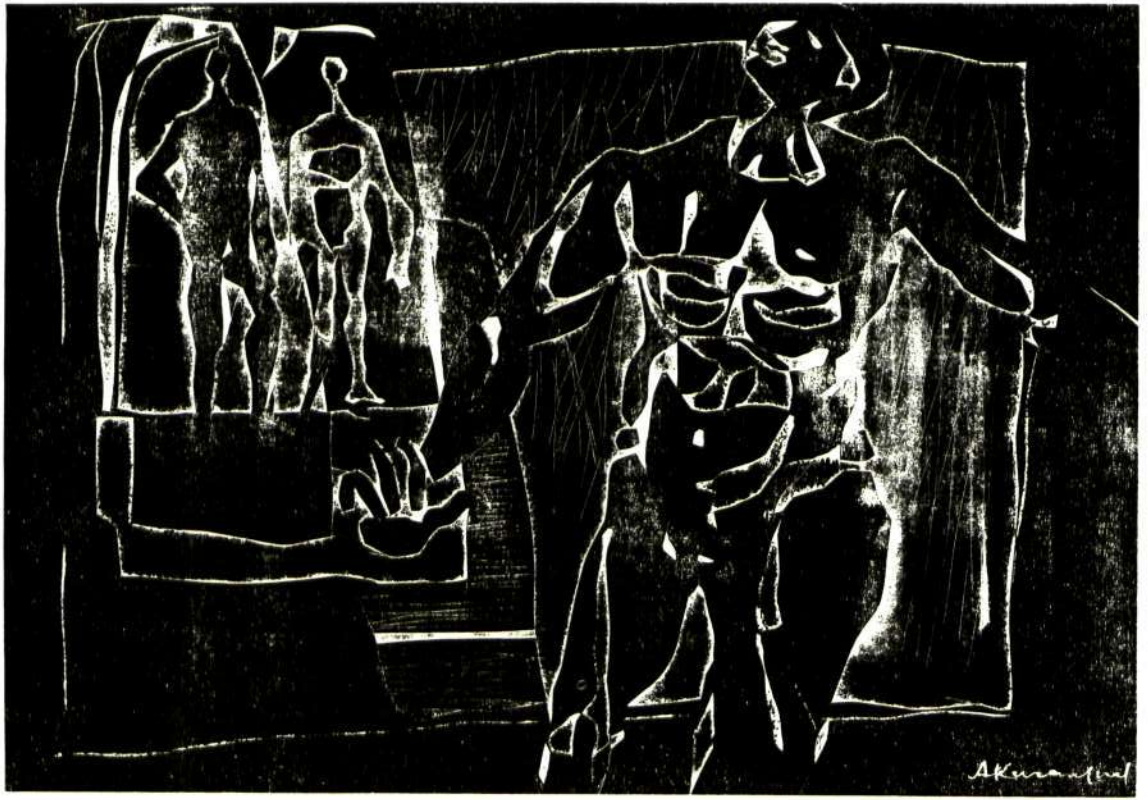

Ceremonialas III

ŠIANDIENINĖ PAŽANGUMO REIKŠMĖ

VYTAUTAS KAVOLIS

Pažanga priklauso prie tų sąvokų, kaip Dievas ir tauta, kurias nuoširdžiausiai išniekina tie, kurie jas daugiausia vartoja.*) Tikrųjų pažangos reiškėjų šiandien tenka ieškoti tarp tų, kurie pažanga nebetiki; ištikimiausiais Dievo ieškotojais yra palikę tie, kurie Jo nebesuranda.

I

Pažangos sąvoka yra būdingiausias dviejų pastarųjų šimtmečių Vakarų galvojimo elementas. Įvairiai ji buvo skirtingai galvojančių suvokiama. Tačiau, ieškant bendriausio vardiklio, galima tarti, kad istorija buvo suvokiama kaip vyksmas, neišvengiamai vedąs į vis pilnesnį žmogiškųjų potencijų išvystymą.

Aštuonioliktojo amžiaus filosofams pažangą turėjo užtikrinti nuo iliuzijų išsilaisvinęs žmogaus protas. Hegeliui — istorijoje išsiskleidžiančios pasaulio dvasios mistika. Marksui — dialektinė klasių kovos romantika. Bet šie ir kiti pažangos skelbėjai daugmaž sutarė, kad

---

* 1963 m. Santaros - Šviesos suvažiavime skaityta ir kiek perredaguota paskaita.

pažanga yra suteikimas didesnei žmonijos daliai sąlygas pilniau išvystyti savo prigimtinius pajėgumus ir laisviau pasirinkti, kaip jais naudotis. Sąlygas, kurias anksčiau teturėjo privilegijuotos mažumos, pažangiųjų įsivaizduojamoje bendruomenėje turėjo gauti visi.

Šitokią bendrąją prasmę pažanga tebeturi ir šiandien. Ir neabejotina, kad, visos žmonijos mąstu matuojant, pažanga yra daugiau negu tik kriterijus įvykiams — bei sąjūdžiams ir sąžinėms — vertinti. Ji yra pačių įvykių dalis. Nors tai ir sunku pripažinti žmonėms tautos, kuriai nesena istorija yra atnešusi skaudžiausią okupacijos ir genocido skriaudą, — pažangos XX a. įvykiuose yra buvę. Tačiau, kaip ir mūsų pačių likimas liudija, ne viskas juose buvo pažanga. Ir todėl įvykiams vertinti, pažangai nuo regreso atskirti, mums ir toliau palieka reikalingas pažangumo kriterijus.

Tačiau pažangos tikėjimas Vakarų civilizacijoje išblėso Pirmojo Pasaulinio Karo gaisruose. Negana, kad jame pažangiausios tautos pakėlė savo ginklus tarpusavyje naikinimui, kai taika jau atrodė užtikrinta. Pokarė ženklino orientalinio despotizmo sugrįžimą Europon. Kai patsai gyvenimas pradėjo griauti tikėjimą pažanga, jos sąvoką atmetė ir socialiniai mokslai (nors šiuose ji šiandien vėl pradeda atsargiai atgimti), ir egzistencialistinė filosofija. Ciklinės istorijos teorijos iš visuomenės dėmesio išstūmė evoliucines.

Pažangos idėją pasisavino sovietinis despotizmas. Bet kurio — net ir marksistinio — pažangumo kriterijaus šviesoje sovietinė praktika buvo žingsnis atgal.[1] Ką gali reikšti pažangos sąvoka toms generacijoms, ku-

---

[1] Kuo daugiau galėjo žmogiškieji sugebėjimai išsivystyti tobulo Stalino despotizmo dykumoje negu jėgos naudojime mažiau išaštrinto carinio absoliutizmo šešėlyje? Neatsitiktinai Stalino režimas neišugdė nei dostojevskių nei tolstojų. Ir nors tiesa, kad Sovietų Sąjungoje didesnis nuošimtis pasiekia universitetus negu Vakarų Europoje, dar didesnis nuošimtis įgyja aka-

rios jos vardu buvo paaukotos (ir tebėra įvairiais būdais aukojamos)?

Bet sovietai uzurpavo pažangos sąvoką, ir tai jiems atidavė joje sukauptos vilties monopolį. Šios vilties ištekliais, sukauptais XVIII ir XIX a. vakariečių mąstytojų, sovietai sėkmingai ir operuoja, bandydami sau palenkti besivystančių tautų inteligentiją, ir užtikrinti savo pačių nerimstančių jaunųjų intelektualų ištikimybę. Pažangos idėja sovietams suteikė netikrą aureolę, kuria jie galėjo naudotis todėl, kad Vakarai nesiryžo šios jiems iš esmės priklausančios sąvokos atsikovoti. Ištikima Vakarų dalimi šiuo atveju esame ir mes: užuot parodę, kokia regresyvi ir provinciali yra sovietinė "pažangumo" sąvoka, ir savo darbais paliudiję, jog mes ištikimiau pažangą giname ir vaisingiau jai atstovaujame, — mes bijome paties progreso žodžio,[2] vien dėl to, kad jis yra orientalinio despotizmo sąmokslininkų iš mūsų pagrobtas.

Iš čia ir kyla dabartinė situacija, kurią pradžioje minėjome: pažangos sąvoką labiausiai išniekina tie, kurie ją dažniausiai vartoja, o tikrųjų pažangos reiškėjų tenka ieškoti tarp tų, kurie pažanga nebetiki.

---

deminio išsimokslinimo galimybę J.A.V. "Kapitalistinės" Amerikos institucijos (išskyrus, gal būt, vienintelę viešosios medicinos sritį) pasirodo pažangesnės už "socialistinės" Rusijos. O kiek pažangos būtų Rusijoje padaryta, jei prieš 1917 m. spalio revoliuciją vykusios tendencijos galėtų, bolševikinės revoliucijos netrukdomos, toliau vystytis! Gal šiandien Rusija savo gerove ir demokratiškumu rivalizuotų su J.A.V.

2 Štai kaip istorikas Antanas Kučas **Draugo** 1963 m. gruodžio 7 d. nr. išaiškino pažangumo idėjos kilmę ir socialinę funkciją: "Koks nors kaimo bernelis bei šiaip akių neprasikrapštęs ėmė burnoti prieš Dievą ar tikėjimą, ir jau jis tapo 'pažangiu.' Šiandieninių amerikiečių (!) terminu tariant, tai buvo tik pastangos pridengti menkystės (inferiority) kompleksą".

II

Turime kiek giliau žvilgterti į šį paradoksą, nes jis atskleidžia būdingą XX a. žmogaus santykį su savo tikėjimu apskritai. Šis santykis yra giliai dviprasmis.

Kaip ir visų laikų žmogus, taip ir mūsiškis yra reikalingas pačion egzistencijon įsigraužiančio tikėjimo, kad galėtų prasmingai gyventi. Bet labiau negu bet kada anksčiau XX a. žmogus yra suvokęs priežastinį ryšį tarp tikėjimo didybės ir niekšybės gelmių. Tiktai tikėjimas galėjo pateisinti šešių milijonų žydų sunaikinimą nacinėje Vokietijoje; tiktai tikėjimas tegalėjo pateisinti milijonų buožių numarinimą stalininės Rusijos kolektyvizacijos nusikaltime; tiktai tikėjimas galėjo pateisinti ir aztekų kraujo aukas, akmeniniu peiliu išpiaunant gyvam žmogui širdį, kad ji dar pulsuojanti galėtų būti paaukota dievams. Net ir Prancūzų Revoliucijos brolybės šūkiui apginti buvo pastatytos giljotinos.

Tikėjimas yra pateisinęs tobuliausias nežmoniškumo formas, kurių niekas kitas kaip tik tikėjimas ir nebūtų pateisinęs. Kiekviena tikėjimo deklaracija istorijos alchemijoje buvo paversta jei ne heretikų laužais, tai bent cenzūra jų mintims; jei ne koncentracijos stovyklomis, tai bent čikagietės iš lietuviško vienuolyno pamokymu pradžios mokyklos mergaitei, kad neseniai mirusi jos motina esanti pragare, nes gyva būdama ji nelankiusi bažnyčios.[3]

Parafrazuojant Algimantą Mackų:

> Tikėjimais nenusikalsta tiktai tie,
> kurie tikėjimų neturi.

Koksai begali būti santykis su tikėjimu žmogaus, su-

---

[3] Mūsų psichiatrams būtų pravartu sudaryti mediciniņę komisiją sistematiškai ištyrinėti **kai kurių** dvasios vadovų vaikų psichikai daromąją žalą, ir psichiatriškai pavojingiausiuosius rekomenduoti išimtinai suaugusiųjų (ir pajėgiančiųjų gintis) dvasvadybai. Arba literatūros kritikos produkcijai.

vokusio, kad kiekvienas trankiais žodžiais afirmuojamas tikėjimas leidžiasi panaudojamas nusikaltimui prieš žmoniškumą pateisinti? Ir kad tikėjimo, kuris leidžiasi būti naudojamas tokiam nusikaltimui teisinti, afirmacija pati savy yra piktadarybė?

Atsakymas, kuris daugeliui šiandien atrodo moraline būtinybe:

Kas nenori, kad **jo** tikėjimu būtų niekinamas **kitas** žmogus, tas verčiau kvescionuoja savo paties tikėjimą negu priima riziką jį pavirsiant grandinėmis kitam žmogui, ir akmeniniais peiliais, ir purvina cenzūrų perversija.[4] Kai tikėjimą išsijuosę **teigia** tie, kurie juo pateisina kiekvieną saviškių daromą nusikaltimą, tai tikėjimo afirmacija pasidaro obsceniškas aktas; ir žmonėms, kurie brangina patį tikėjimą, bet nesutinka jo vardu teisinti nieko, kas savo pasėkomis pats nepasiteisina, nelieka nieko kito kaip net ir savo pačių tikėjimą **paneigti.**

Tai ir paaiškina mūsų pirmykštį pastebėjimą: Ištikimiausi Dievo ieškotojai šiandien yra tie, kurie jo neberanda, tikrųjų pažangos reiškėjų reikia ieškoti tarp tų, kurie pažanga nebetiki.

III

Pasikeitęs žmogaus santykis su tikėjimu verčia sąvokų reikšmę apibrėžti nebe tuo, kas žodžiais deklaruojama (nes tikėjimai šiandien padorių žmonių nebėra deklaruojami), bet tuo, kaip gyvenama.

Mes spontaniškai jaučiame, kad liberalu negalima laikyti to, kuris, save liberalu tituluodamas, kovoja už diskusijų laisvės suvaržymą, padėdamas sukurti visuo-

---

[4] Šitaip, man regis, galima suvokti Algimanto Mackaus "neornamentuotos kalbos generacijos" įvaizdį. Tikėjimo afirmacija yra tas kalbos ornamentas, kurio dabartinė generacija nori atsisakyti tam, kad nedalyvautų tikėjimo vardu daromuose nusikaltimuose prieš žmoniškumą.

menėje atmosferą, kurioje baugu turėti nekonformistinę nuomonę. **Liberaliu žmogumi** laikome tą, kuris, nežiūrint kokios jo ideologinės pažiūros ir politinis blokas, kovoja už varžtų mažinimą savo gyvenamojoje aplinkoje ir pasaulyje apskritai. Šia prasme be abejo liberalesni yra Jonas XXIII ir Povilas VI, kurie stengėsi mažinti savo institucijoje egzistuojančius varžtus, negu tie, kurie, mėgindami būti laisvės kovos popiežiais, tepasidaro antikomunizmo politrukais.[5]

Gali kai kuriais atvejais liberalumas būti nepažangus: kai duodama daugiau laisvės vaikams negu jie pajėgia apvaldyti; kai daugiau rūpinamasi nusikaltėlių teisėmis negu jų aukų apsauga. Tačiau ir tais atvejais, kai liberalumas savo pasėkomis nepažangus, jis aptariamas ne kuriuo abstrakčiu principu, bet varžtų mažinimo **pastanga.**

Panašiai ir su pažangumu. Kai tradicinės pažangos ideologijos sovietų naudojamos teroristiniam humanizmui pateisinti, o mūsų tarpe kai kam tarnauja desperatiško konservatizmo kauke, — pažangumo nebegalima aptarti ideologinėmis premisomis. Jį tegalima išreikšti žmogiškosiomis savybėmis, kurios tikrai skatina pažangą: atveria pilnesnes galimybes visų žmogiškųjų potencijų išsivystymui.

Ieškodamas tikslesnės definicijos, pažangų žmogų aš bandysiu aptarti ne jo dorybėmis, bet jo santykiu su žmogiškąja korupcija. Žmogiškosiom korupcijom vadinu tas charakterio savybes, kurios varžo žmogiškųjų galimybių išsivystymą. **Pažangiu žmogumi laikau tą, kuris yra sąmoningas žmogiškųjų korupcijų grėsmei ir**

---

[5] Plg. Viliaus Bražėno paskaitos Lietuvių Studentų Sąjungos 1963 m. suvažiavimui rekomendaciją, kad mūsų studentija entuziastiškiau ieškotų komunistų "už rašomųjų stalų, už radio mikrofonų, prieš televizijos kameras, universitetų katedrose, kultūrinėse šventovėse ir net... nekurių bažnyčių sakyklose" (**Dirva,** 1963 m. gruodžio 23 d.).

prieš jas kovoja savy ir kituose. O pažangaus žmogaus priešingybei apibūdinti pasiskolinsiu iš pereitais metais šiame suvažiavime Liūnės Sutemos skaitytų eilių "tobulumo žiurkės" įvaizdį. Tobulumo žiurkėmis tepalieka mūsų sąmonėje tie, kurie savo žmogiškąsias korupcijas laiko natūralia žmogaus prigimties dalimi — ir dėl to praleidžia gyvenimą trypdami aplink save. (Šį šiek tiek zoologinį aplink save trypiančiojo vaizdą pažangaus žmogaus priešingybei charakterizuoti man sugestionavo būdinga nepažangių žmonių žurnalistika).

IV

Pradėsime nuo pirmosios korupcijos.

Kiek daug vokiečių literatūrai būtų laimėta, rašė Ortega y Gasset, jei Goethe, užuot ministeriavęs Weimare tol, kol nė jis pats nebežinojo kuo esąs, būtų drįsęs gyventi iš sudužusio laivo išsigelbėjusiojo gyvenimą! Gyventi mažame kambarėlyje, nežinant, ar užteks rytojui duonos — ir rašyti apie tai, kas **tokiame** gyvenime išlieka reikšminga. Bet Goethe ruošė pramogas hercogui ir net nepajuto, koks intelektualinis fermentas virė už kelių mylių Jenos universitete.

Žmogaus likimas išpildomas įgyvendinimu to, ką jis geriausio pajėgia, ir toksai išsipildymas yra stambiausias įnašas, kurį jis gali duoti žmonijos pažangai. Bet ramybės ilgesio pavergtasis žmogus nebedrįsta gyventi taip, kad realizuotų savo didžiausiąją galimybę. Jis tampa nebepajėgus "nuogai ir kietai konfrontacijai su savo žmogiškosios situacijos nesaugumu". Ir jis nebeišpildo likimo, kurio potenciją nešioja savyje.

Šileris savo paties galimybių atžvilgiu lieka, tur būt, pažangesnis negu už jį labiau apdovanotasis Goethe. Šileris išpildė tai, kam jis buvo pajėgus, Goethe išpildė mažiau negu jis galėjo. Pavadinsime tokį pabėgimą nuo savo likiminės galimybės **saugumo korupcija.**

V

Saugumo korupcijai nepasidavusiųjų tarpe randame ne tik, sakykime, Albertą Schweitzerį, bet ir Karolį Marksą. Tačiau beveik visa, ką Schweitzeris darė, savo pasėkomis buvo pažangu. O Markso darbai buvo dvilypiai: kai kuriais atžvilgiais pažangūs, o kai kuriais didžiai regresyvūs. Marksistai Vakaruose humanizavo kapitalizmą, bet Europos trečdalio kultūrą jie grąžino į Tamsiuosius Viduramžius, iš kurių ji šiandien — desperatiškomis dabartinių abelardų pastangomis — teišnyra į dvyliktąjį šimtmetį. Marksas liko nepažangus tiek, kiek jis buvo pasidavęs **provincializmo korupcijai.** Kai jo paties istorijos vizija jam atrodė galutinis tiesos žodis, kitų tikėjimus jis atmetė kaip minių opiumą.

"Mokslinis socializmas" idėjiniu ir moraliniu atžvilgiu pasirodė tiek pat provincialus, kiek ir Diderot įsivaizduotasis Tahiti salų laukinis. Šis taurus barbaras taip buvo įsitikinęs visuotinai pripažįstamu bendros moterų nuosavybės principu, kad, sutikęs pirmąją europietę, jis metėsi ant jos ir, prancūzų enciklopedininko žodžiais, "labai rimtai pasiruošė ją pagerbti visų Tahiti salų mandagumu".[6] Jei Marksas mėgino savo tikėjimu tikėti už kitus, tai šiuo atveju regime savo paprotį primetamą kitiems, savaime prileidžiant, kad kas mums sava, tai ir visiems geriausia.

Kažin kiek toli nuo šių taurių barbarų moralinio provincializmo buvo paskutinysis mums dar likęs (būtent, Ateitininkų Federacijos) Vadas, savo prezidentiniame žodyje susigundęs pareikšti, kad "komunizmo grėsmė savo atramą turi nukrikščionėjusiame ar dar iš viso

---

[6] Tahiti papročiai šiuo metu sėkmingai plinta Amerikos priemiesčių kultūroje — o gal dar labiau nuo maždaug 1955 m. praturtėjusioje Europoje.

krikščionybės nepasiekusiame pasaulyje".[7] Kaip gali **Lietuviškojo liberalizmo** bendradarbis kitų žmonių tikėjimus laikyti "nepasiekusiais" jo paties tikėjimo tobulybės?

Pati laisvės kova gali būti moraliniu provincializmu užnuodyta, kai užmirštama, jog **visi turi atsakomybę už visų laisvę kovoti.** Kiek iš mūsų kovotojų už lietuvių laisvę pasekė 1956 m. vengrų revoliucijos sukilėliu, kuris 1963 m. rugpiūčio gale žygiavo Washingtone Amerikos negrų demonstracijoje už lygias rasių teises? Šis vengras įrodė, kad ir 1956 m. jis kovojo ne už savo naudą, bet už laisvę apskritai. Už ką kovojame mes? Ir ką bekovodami išduodame?[8] (Ir kas dar liko neišduota?).

VI

Trečioji žmogiškosios korupcijos forma yra aklumas egzistuojančiųjų pasikėsinimų prieš žmogų pavojui. **Ignorancijos korupcijai** pasiduoda tas, kuris visus lygiai myli, bet nežino, kur žmogus skriaudžiamas; arba kuris sako, kad žmogus **visur** skriaudžiamas, ir nenori žinoti, kur jis **labiau** skriaudžiamas.

Ignorancijos korupcija gal ir negalima kaltinti vokiečių tautos, nežinojusios, kas dėjosi Hitlerio koncentra-

---

[7] Dr. Juozas Girnius. "Ateinu ateitininkų idealo tarnu", **Draugas,** 1963 m. birželio mėn. 22 d.

[8] Demokratiją jau ryžtamasi paaukoti. Pavyzdžiui, įtakingas politinis komentatorius J. B. išvedžioja, kad sukilimas prieš šeimos despotizmą Pietų Vietname ir privilegijuotos mažumos sąmokslas prieš demokratiniais rinkimais tautos daugumos pritarimą įgijusią Dominikonų Respublikos vyriausybę "buvo du toki pat perversmai" (**Draugas,** 1963 m. lapkričio 16 d.). Prez. Kennedy vyriausybės skirtingą šių dviejų sukilimų traktavimą J. B. laiko "dviguba morale" — tuo tepaliudydamas, kad jokia paleistuvystė neprilygsta orgijoms tų, kurie tariasi pašaukti moralės sargais.

cijos stovyklose, ar visos rusų tautos Stalino gadynėje, — nes totalitarinėje sistemoje sunku gauti žinių ir dar sunkiau jas paversti veiksminga akcija. Bet negalima ignorancijos korupcija nekaltinti geros valios vakariečių, kurie **pasistengė** nesužinoti apie lietuvių — ar bet kieno kito — beviltišku pasiryžimu nešamą laisvės kovą, kol kovotojai nebuvo galutinai sutriuškinti. Negalima ignorancijos korupcija nekaltinti ir tos amerikiečių lietuvių laikraštininkės, kuri iš ilgesnio apsilankymo dabartinėje Lietuvoje teatsivežė pageidavimą tenai pasiųsti "blizgančių balinių suknelių" (cituoju iš atminties).

Pažangus žmogus neturi teisės į ignorancijos nekaltybę, kai prievartautojo aistra iliuminuoja kaukolės struktūrą už brolio šypsenos.

VII

Bet skriaudos žinojimas įpareigoja tik tą, kuris skriaudai jautrus (arba bent leidžiasi tikrųjų moralistų įjautrinamas). Esminį visų totalitarinių ideologijų nepažangumą liudija jų nepajudinama ištikimybė Nečajevo reikalavimui būti nejautriu konkretaus žmogaus skausmui — ir pasiryžimas jį paaukoti, kai to reikalauja klasės, partijos, bažnyčios ar tautos interesai.

Bet **nejautrumo korupcija** nesiriboja totalitarinių ideologijų pasekėjais. Ją mažiau intensyviai, bet neabejotinai liudija ir Chicagos lietuvių namų savininkų organizacija, rinksianti pusę milijono parašų ne Lietuvos laisvinimui, bet negrų į sandaresnius getus uždarymui.[9] Liudija nejautrumo korupciją ir Chicagos lietuvis gydytojas, apie kurį pasakojama, kad už paprastą paciento apžiūrėjimą savo įstaigoje jis imąs, kaip Kudirkos vilkai, netoli šimto dolerių. (Girdėjau šią medicinišką legendą iš žmogaus, tikriausiai nepritariančio valstybinei sveikatos apdraudai).

---

[9] Antanas Gintneris, "Bus milijonas parašų referendumui!", **Naujienos**, 1963 m. spalio 26 d.

Mažas religinis interliudas:

Viduramžių krikščionys galėjo reikalauti meilės visiems ir tuo pačiu metu su moralinio pasitenkinimo apsvaigimu savo tulžyse deginti heretikus ir senyvas moteris, pramintas raganomis. Šiandieninio žmogaus sąžinė nebepriima hipokritiškos pareigos visus mylėti, bet ji priima sąžiningą įsipareigojimą kovoti prieš ir nemylimam daromą skriaudą. Gali būti, kad iš šios kovos prieš skriaudą, kaip Antano Škėmos Ataraksijoje, gims ir žmogaus meilė. Ir geriau, kai iš kovos dėl nemylimo žmogaus teisių gimsta meilė žmogui, negu kai iš meilės visiems uždegami laužai kai kam ir suorganizuojamas boikotas jų mintims.

Įsipareigojimas kovoti ir prieš nemylimajam daromą skriaudą paaiškina, kodėl šiandieninėj literatūroj protestas prieš nežmoniškumą sukristalizuojamas ne "saviškio" nukankintojo įvaizdy, bet "svetimojo" — žydo ar negro — simbolikoje. Kodėl Antanas Škėma savo paskutinįjį protestą prieš priverstinį nežmoniškumą išreiškė Izaoko dramoje, o Algimantas Mackus — nukankintojo žydų berniuko Jureko fragmentuose? Galėjo juk ir vienas ir kitas pasirinkti lietuvį pagrindiniu žmogui daromos skriaudos simboliu. Bet išreikšti universaliam protestui prieš Mackaus žodžiais tariant, "falsifikuotą mūsų amžiaus vaizdą" reikėjo šaukti prieš skriaudą, daromą tam, kuris nebuvo apsuptas palaiminančiąja tik savo artimiesiems teskiriama šiluma.[10]

---

10 Būdinga, kad tobulumo žiurkės irgi neretai pasirenka šį "svetimojo" įvaizdį savo žiurkiškajam tobulumui paryškinti. Taip iš Vokietijos Kultūros Kongreso pagrindiniu paskaitininku iškviestasis, Stasio Ylos terminu pasinaudojant, "teisingų ir sveikų pažiūrų" mylėtojas apkaltina Amerikos universitetus mokinant lietuvio studento galvą sumaišančių tiesų ir čia pat skliausteliuose paaiškina: profesorių tarpe esą "nemaža izraelitų". (**Europos lietuvis**, 1963 m. birželio 4 d.).

VIII

Kas suvokia kitam daromą skriaudą, bet nieko neveikia jai sumažinti, pasiduoda **pasyvumo korupcijai.** Kokius geros valios išteklius jis laikytų deponuotus nedegamuosiuose savo sąžinės skyriuose, pasyvusis žmogus negali būti pažangus, nes, nieko kritiškais momentais neveikdamas, jis nepadidina žmogaus potencijų išsiskleidimo galimybių. Atvirkščiai: savo pasitraukimu į privataus gyvenimo šiluminę sistemą jis priima atsakomybę ir už tai, kas bloga yra, ir kas bloga bus. Už neteisingumo amžinybę.

IX

Pasyvumo korupcija gali kilti iš baimės ar iš ramios padorių patogumų meilės. Bet pažangaus žmogaus atveju ji dažniausiai kyla iš tikėjimo išsekimo. Netikėjimo tuštuma pažangiam žmogui šiandien yra labiausiai gresiąs pavojus. Kai suvokiama, kaip lengvai tikėjimas pavirsta įkvėpimu niekšybei, sunku priimti bet kurį tikėjimą. Kai pajuntama, kad visi istoriniai tikėjimai yra arba savo pasekėjų arba savo pasėkų daugiau ar mažiau diskredituoti, gresia pavojus pasitenkinti išvada, kad tikėjimas apskritai nebėra įmanomas tam, kuris nori išlikti savo sąžinėje garbingas ir kito likimui atviras.

Ši išvada yra pavojinga, nes ji sunaikina pažangos siekimo dinamiką. Žmogus be tikėjimo pasirodo nebeturįs jėgų įgyvendinti savo didžiausiosios galimybės. Dėl to dažnai ir nusiviliama pažanga, kad jos suteikiamaisiais ištekliais išsekusio tikėjimo žmogus temoka pasinaudoti savo nuoboduliui užmušti. Žmogus be tikėjimo nepajėgia ir pats savęs valdyti, nes neturi kuo savyje remtis. Jis negali iš savęs, savo laisvę liudydamas, ištikimai veikti, nes neturi nieko, kam likti nesugriaunamai ištikimas. Jis tampa reikalingas valdytojų. Pasitenkinimas tikėjimo negalimybės išvada nuveda "pabėgiman nuo laisvės".

Todėl pažangusis žmogus, kuris pajunta savy tikėjimo išsekimo pavojų, palieka prieš savo sąžinę ir žmonijos generacijas atsakingas ieškoti naujo tikėjimo. Jo atsakomybė tikėjimo praradimo liūdesy yra būti sau hiena. Maitintis savo kaulų smegenimis ir juose ieškoti esminės, gyvos tiesos. "Įtikinančio žmogiškosios vizijos realizavimo, įtikinančio kaip tik visų žmogiškų daiktų nesaugumo akivaizdoje". Nuolat savęs klausiant, kaip Jonas Mekas "Paskutinėse dvylikoje sekundžių":

> — Kam? Ar iš tikėjimo
> kovojau aš,
> ar iš inercijos?
> Savo jėga, ar — istorijos?

Pažangaus žmogaus tikėjimas tegali būti toks, kuris išvengia saugumo, provincializmo, ignorancijos, nejautrumo ir pasyvumo korupcijų — ir kuris nesiveržia tikėti už kitus, ir nepavirsta grandinėmis, ir akmeniniais peiliais, ir cenzūra. Tokio tikėjimo nebegalima išskaityti iš dulkėmis nugulusių sąvokų, kurias dabartinė karta yra iš praeities paveldėjusi. Tokį tikėjimą tegalima surasti konkrečių žmonių gyvenimo būde. Jis yra ne kalbamas, bet **gyvenamas** tikėjimas, Liūnės Sutemos žodžiu, Šventasis Bevardis.

Tikėjimas auga iš to, kas jaudina ir angažuoja gyvus žmones, nuogu savimi, be kietos doktrinų dangos reaguojančius į gyvenimą. Jis auga ir iš to, kuo vieni žmonės jaudina ir angažuoja kitus. Tradicinių ideologinių srovių aiškiausiu pasmerkimu ir yra tai, kad jų apologetai jau nieku nebejaudina ir niekam nebeangažuoja. Kiekvieno apologeto premisos esminis banalumas ir iš geriausiųjų galvų padaro banalybės pranašus. Dėl to, galutinėje išvadoje, ir kyla nusivylimas doktrinos apologetais, kad jie atima galimybę gimti tikėjimui.

Nieko šiandien nėra sunkiau, kaip viešai teigti savo tikėjimą, pačiu šiuo teigimu nenuteisiant savo intencijų.

Tai tegalima tada, kai žmogaus santykis su savo paties tikėjimu palieka iki galo kvescionuojąs.

X

Šitokiomis (ar panašiomis) žmogiškosiomis savybėmis tegalime apibrėžti šiandieninę pažangumo reikšmę. Ne tie, kurių ideologija skelbia pažangą, yra šiandien pažangos nešėjai, bet kurie jautrūs žmogiškųjų korupcijų grėsmei ir prieš ją kovoja žmoguje ir pasaulyje.

Šia prasme pažangiųjų yra visose ideologinėse pozicijose, net tose, kurios tradiciškai vadinamos "pažangiomis". Tokių žmonių dėka kai kurios institucijos, kurios praeityje nemaža nusikalto prieš žmoniškumą, šiandien yra "taikingos evoliucijos" kelyje į pažangumo žymių turinčius sąjūdžius. Tokia šiandien yra Romos Katalikų Bažnyčia Prancūzijoje ir Olandijoje, tokios šiandien visos krikščioniškos bažnyčios Afrikoje ir daug kur — ne visur — Pietų Amerikoje. Pažangų vaidmenį organizuota religija turi, be abejo, ir dabartinėje Lietuvoje, — nes ji tenai kovoja už visų žmogiškųjų galimybių išvystymą, įskaitant ir tas, kurias sovietinis režimas yra pasikėsinęs sunaikinti, kaip netelpančias jo provinciališkoje žmogaus vizijoje. Bet negaliu, išskyrus vieną kitą atveją, pažangiu laikyti organizuotos religijos vaidmenį lietuvių išeivijoje. Jį dar per dažnai simbolizuoja arogantiško impotento frazė "lietuvių visuomenė turi teisę gintis," — prieš kurią dar nei vienas iš jo bendraminčių principiniai neprotestavo ir jos viešai neatmetė. Pažangesnė yra jaunesnioji ateitininkų karta, maždaug trisdešimtmečiai, — bet ir joje dar niekas, atrodo, nėra išdrįsęs turėti pavojingų minčių.

Pažangių žmonių šiandien kartais atsiranda net ir komunistų partijose, gal ypač Italijoje ir Prancūzijoje, nors (išskyrus Milovan Džilas) ne vadovaujančiuose postuose. Tokius asmenis, kaip, pavyzdžiui, Bertolt Brechtą, gal reiktų laikyti atpirkusiais savo iš esmės antihu-

manistinį apsisprendimą būti komunistu tiek, kiek jie yra palikę svetimi komunizmui būdingomis nejautrumo, ignorancijos ir saugumo korupcijomis. Be abejo, joks komunistas negali atsikratyti moralinio provincializmo. Bet jo negali atsisakyti ir bet kurią kitą dogmą tamsioje savo sielos naktyje apkabinęs žmogus. Ir didelis klausimas, ar sugeba moralinio provincializmo išvengti daugelis tų, kurie didžiuojasi sąmonės laisve. Moraliniai provincialiausių žmonių šiandieniam pasauly tarpe yra juk ir Bertrand Russell.

Nesiimu spręsti, ar pažangieji laimės prieš tobulumo žiurkes tarptautiniame komunistų sąjūdyje. Peršasi daugiau pesimistinė nuomonė. Nesiimu pranašauti, ar laimės pažangieji Katalikų Bažnyčioje. Esu šluo atveju optimistiškesnis, ypač matydamas pažangumo žymių aukščiausiuose autoritetuose. Esu tikras, kad Amerikos civilizacija savo visumoje liks pažangi. Bet abejoju lietuviškosios išeivijos pažangumu.[11] O mūsų liberalinius sąjūdžius vertėtų perspėti, kad jei juose nepasirodys daugiau gyvo pažangumo negu šiandien randasi tradiciškai autoritetiniuose sąjūdžiuose, pažanga gali pralenkti tuos, kurie turėtų būti ištikimiausieji jos kovotojai.

Nežinau, kokią išvadą ši paskaita paliks klausytojų atmintyje. Man ji palieka linksmą išvadą. Apibrėžęs pažangumą žmogiškosiomis savybėmis, imu galvoti, kad pažangių žmonių šiandieniam pasauly — ir jaunesniuosiuose lietuvių tautos sluoksniuose — yra, gal būt, daugiau negu bet kada anksčiau. Jie sudaro šiandien galingiausiąją žmogišką jėgą, kertančią skersai per doktrinas ir politinius išsiskyrimus. Ta prasme neturime

---

11 Simptomas: neteko pastebėti, kad socialistinės **Naujienos** būtų bet kuo reagavusios į jų puslapiuose nuolat spausdinamus pranešimus apie namų savininkų veiklą, siekiant išvengti įstatymo prieš rasinę diskriminaciją butų nuomavime ir namų pardavime.

ko liūdėti pažangos ideologijos išsekimu — to nežmoniškai optimistinio tikėjimo, kuris skelbė, kad pažanga yra neišvengiama ir kad niekas neturi teisės šiai objektyviai istorijos krypčiai priešintis. Tegalime džiaugtis pažangaus žmogaus atėjimu į nepažangius sąjūdžius ir jo išplitimu pažanga nebetikinčiame pasaulyje.

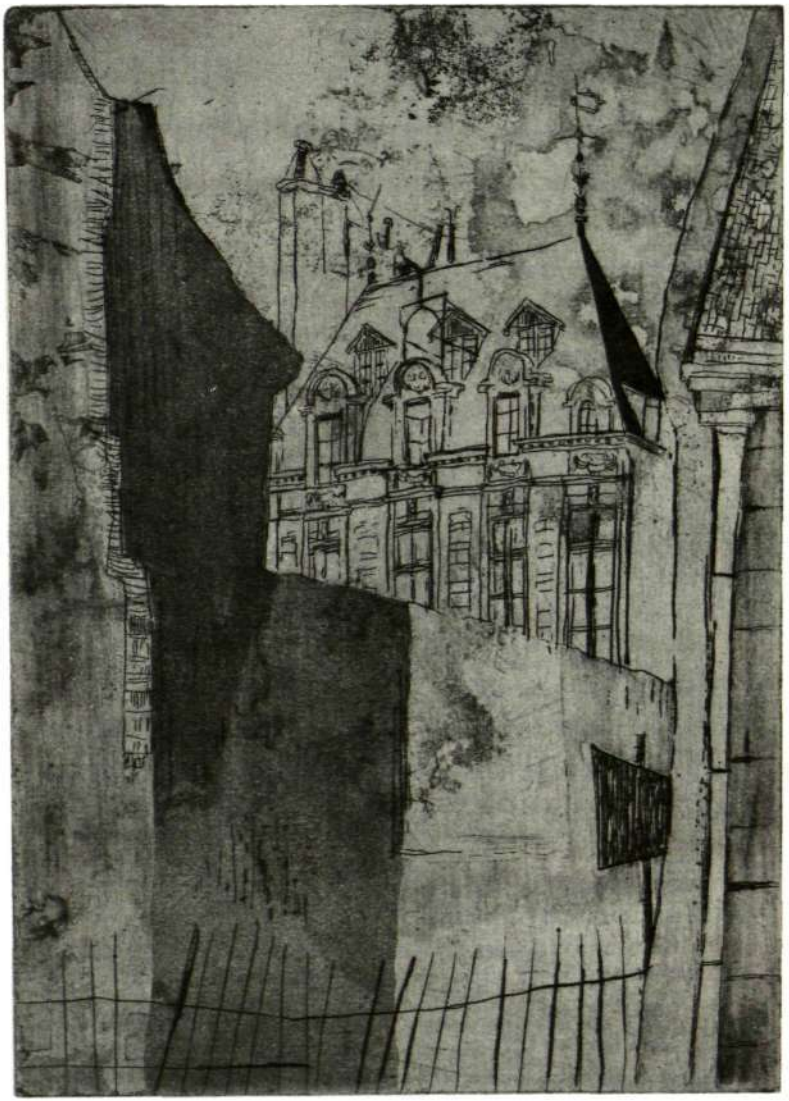

POEMA APIE BROLĮ

HENRIKAS NAGYS

Mano brolis ragavo užginto vaisiaus.
Rojaus paukščiai tūpė ant tavo plačių pečių.
Šlamėjo palmių šakos nakčia virš tavo miego.

Tu išbraižei ant akmeninės urvo sienos
medžiotoją, stumbrą ir saulę. Ugnį išskėlei
iš titnago ir numirusios medžio šakos.

Mano broliui kalbėjo Dievas griaustinio balsu.
Mano brolio laivai išraižė jūras ir vandenynus.
Brolio rankos sudėjo akmenis sfinksams ir piramidėms.

Tu smėlyje žuvį piešei, kuri nušvietė niūrią
drėgnų katakombų tamsą. Tu meldeis su pirmais
krikščionim,
kai laukiniai žvėrys puolė arenon pro narvo duris.

Mano brolis valgė sprangią pelų ir nelaimės duoną,
užsigerdamas šaltu šaltinio vandeniu. Mano brolis
dainavo su baudžiauninkais apie vargą varteliuose
žydintį.

Tu plaukei su maištaujančiais Kristoforo Kolumbo
jūreiviais
ir verkei bučiuodamas naują atrastą žemę.
Mano brolį palaidojo jūroj, suvyniotą į burių audeklą.

Tu vienplaukis klauseisi Kristijono Donelaičio
pamokslų
Tolminkiemio mažoj bažnytėlėj ir skaitei prie balanos
Aukso Altorių ir Mažvydo katekizmuso žodžius prastus.

Mano brolis girtas dainavo Kretos salos vynuogyne
ir mėtė kriaukles į juodą, raudoną ir žalią jūrą.
Mano brolis išgėrė Sokrato taurę nuodų.

Tu stovėjai šalia Federico Garcia Lorca,
kai egzekucijų šautuvai sutrupino mūro sieną raudoną,
kai ant karšto Grenados smėlio sukniubo poetas.

Tu irklavai prirakintas kartu su vergais prie galerų
irklo sunkaus. Žygiavai kartu su pilkais kareiviais,
keikeis, žudei ir nešei savo sužeistą draugą iš žemės
pragaro.

Mano brolio ieškojo motina sukilimų kartuvėse.
Jis gulėjo kartu su miško broliais turgaus aikštėje.
Jis kalė tėvui medinį kryžių į kietą Sibiro gruodą.

Mano brolis maištavo su visais maištininkais už laisvę.
Mano brolio rankomis buvo sugriautos Bastilijos sienos
ir atnešta paskutinė žinia iš kraujuojančio Budapešto.

Tu šaukei dangaus keršto kartu su Savonarola,
tu degei su Giordano Bruno pasmerkimų laužo ugnyj.
Tu dėvėjai kartu su žydais geltoną Dovydo žvaigždę.

Tu tylėjai kartu su suomių šauliais raudonųjų atakos
metu.
Tu išlenkei švelnią lūpų šypseną Mona Lizai.
Tu šaudei dažus į drobę su Salvadore Dali.

Mano brolis medžiojo dramblius Auksinio kranto
džiunglėse.
Su vikingais statė laivus, su romėnais mainė gintarą.
Mano brolis dažė aztekų šventykloj derliaus dievo akis.

Mano brolis dainavo eiles trubadūrų turnyruose.
Ant bastūnų vieškelio valkatavo su Francois Villon.
Gėrė ryžių degtinę mėnesienoje su Li-Tai-Po.

Mano brolis kalbėjo kartu su visais auksaburniais.
Mano brolis tylėjo kartu su visais žemdirbiais.
Mano brolis kopė į kalną paliesti Laimės Žiburio.

Mano brolis gyvena kartu su mumis mūsų karčią
vienatvę.
Kvėpuoja tą patį orą. Geria tą patį vandenį.
Laukdamas s a v o mirties.

Tavęs neparklupdė kazokų bizūnai Kražių šventoriuj.
Tavęs nepapirko Aliaskos ledinėj upėj išplautas auksas.
Tavo karstui auga pušynai gimtojoj smiltyj.

★

Aitvaro brolio neišdaviau. Sudegė kaimai.
Pusto karštais pelenais.
Pasakų paukščio plunksnos baltesnės už sniegą,
akys žydresnės už vandenį.

Brolio neužsigyniau. Lūpos suakmenėjo.
Lyja žarijų lietum.
Pasakų paukščio plunksnos baltesnės už pieną,
akys žydresnės už liną.

Aitvaro nepalikau. Mano kojos, kaip medžio
šaknys, dirvožemyj liks.
Pasakų paukščio plunksnos baltesnės už tošį,
akys žydresnės už vėją.

Aitvaro brolio neišdaviau. Sudegė žemė.
Pusto pilkais pelenais.
Pasakų paukščio plunksnos lengvesnės už plėnis,
akys šaltesnės už ledą.

★

Neišsiskirkim, broliai,
būkim kartu —
tegul ateina naktis visiems iš karto:
tirpsta veidai, siluetai, žodžiai migloj,
dreba epušės lapai.

Nepalikime, broliai, vieni kitų —
brolių rankos baltos,
brolių plaukai balti,
baltas rūkas ateina,
pasiima mus.

Palieskime rankom akis,
lūpas ir plaukus,
lengvą lininį audeklą . . .
Dar sekundė viena,
vienas atsidūsėjimas —
mūsų nebus,
girdėsim
tik aitvaro nykų plasnojimą
gluosnių šešėlyj.

★

Apstojo broliai ratu, klausinėja kelio.
Dulka saulėti vasarų vieškeliai.
Basos, tvirtos, nudegusios kojos.
Garbanoti plaukai ir baltas juokas.

Aukštai, minkštų debesų pusnynuose, stovi
poetai iš Dievo malonės,
priekaištingom akim matuoja
mano brolių šešėlį.

Būkit, būkit jauni ir drąsūs,
šaukite savo tiesą pilna burna,
tegul upė užverda ugnim,
tegul skyla akmuo.

Aukštai, debesų lengvų pavėsyje, ilsisi
išrinktieji,
laurų vėduoklėm prisidengia savo lepias ausis
nuo jūsų juoko.

Būkit jauni ir drąsūs broliai,
kvatokit pilna burna.
Išvaikščiokit kojom basom
visą žemę,
broliai, balti aitvarai.

BROLIS PASAKOJA

Tada sumainėm žiedus
su sesule Naktim —
plukdėm erškėčių vainiką
ir degančią tošį
pavandeniui...
Ir laukėm dalgio plakimo,
ir laukėm žirgų kanopų
už nuogo beržyno
ant smėlio kalvos.

Tu paėmei mano rankas
į savąsias,
kad pasitiktumėm
didžiąją vėsumą
kartu.

Sesuo stovėjo viena
ant smėlio kalvos,
laikė saulę rankomis,
kad mūsų diena
nesibaigtų.

GEORG TRAKL

Šiaurės beržo sula
laša ant šilto žvyro.
Kaimiečių kelio į Solbad Hall,
kur viduramžių liekni vyskupai
stikliniuos karstuos įmūryti
į storą katedrų sieną.

Pučia alpus Alpių vėjas ir aikštę
užlieja juodu vandeniu.

Pavasario paukščiai skrenda
virš miesto mūrų.

Pučia varinį trimitą angelas
surūdijusiom rankom
prie Gasthaus zum goldenen Engel.
Kriaušių degtinė karti
ir degina žodžius ir lūpas.
Riešutynai, alyvos, vijokliai,
skurdi žaluma.

Akmeniniam gatvių karste,
ant tramvajų bėgių,
miega visi Tirolio šventieji,
valkatos, kekšės ir laukia
paskutiniojo Teismo trimito.

Gasthaus zum goldenen Engel
pučia pavargęs angelas
ilgą varinį trimitą.
Gaili gaida
skrodžia pavasario naktį
ligi žvaigždžių,
trupina Alpių akmenį.

Už aklo skersgatvio Tave
pasitiko tavo paties šešėlis,
už rankų paėmė ir nusivedė
duobėtu grindiniu
į Solbad Hall.

Palšoj priemiesčio sutemoj
stovi tylūs, vienplaukiai,
keturi duobkasiai.

(Iš naujo rinkinio *Broliai balti aitvarai*).

ŠVIESOS VERSMIŲ BEIEŠKANT

Henriko Nagio poezija

RIMVYDAS ŠILBAJORIS

"I am real!" said Alice, and began to cry.
"You won't make yourself a bit realler by crying," Tweedledee remarked: "there's nothing to cry about."

Lewis Carroll: Through the Looking Glass.

I

Henrikas Nagys, kuris nemėgsta "budistiškai kilnių recenzentų bei teisėjų", yra "nusižengęs" literatūrinės kritikos žaidimo taisyklėm tuo, kad kartą Santaros suvažiavime pats pakalbėjo apie savo poeziją ir apibūdino jos pagrindinę tematiką bei emocinę įtampą. Pagal Nagį, jo poezijoj svarbu du momentai: prisiminimas vaikystės kaip prarasto, arba tiksliau, niekad nebuvusio rojaus, ir ieškotojo kūrėjo kova su naktim. Vaiko santykis su pasauliu poetui svarbus todėl, kad vaikas pergyvena tikrovę poetiškai, t.y. tiesiogiai, nežiūrėdamas pro metafizinės nežinios aprūkusį stiklą:

> Vaikystės pasaulis yra, mūsų manymu, tikrasai pirminės ir nesuinteresuotos žmogiškosios būsenos šaltinis, poeto dva-

sios stovis par excellence, kai gebama stebėtis ir išgyventi, kaip pirmakart žemėn atėjęs žmogus išgyveno pirmąjį kartą vandenį, vėją ir paukščių skridimą. Kai apvalios vaiko akys buvo veidrodis ir indas, sutalpinęs septynių kūrimo dienų nuostabą.

Pačioj Nagio poezijoj vaikystės pasaulis atrodo šitaip:

Kai mano basos kojos pirmakart palietė žemę,
Ji buvo šilta ir drėgna, kaip motinos lūpos.
Toli, dangaus drumzlinam pakrašty, dar dudeno
griaustinio būgnai, ir vėjai kvepėjo lietum.
Mano pėdą kuteno apvalios žvyro kruopelės
ir plovė žalia ir rasota žolė.. Platus
ir didžiulis atrodė man kiemas tėvų be galo.
(**Saulės laikrodžiai**, psl. 38)

Bet kai mes šitaip vaikystės rytą prisimenam, visuomet jau būna vakaras, ir nieko sugrąžinti nebegalima; paskutinė saulės laikrodžio šešėlio linija susilieja su nepermaldaujama tamsa. Šitą tamsą Nagys suvokia kaip "žmogaus baimę prieš jam nesuprantamą nykimą". Baisu yra stovėti veidu prieš naktį, ir dar baisiau išeiti paskendusios saulės ieškoti vienam, be draugų ieškotojų, draugų poetų. Iš čia išeina tamsi ir tragiška draugystės heroika, kurią Nagys apibūdina kaip:

... aktyvią jaunosios poetų kartos laikyseną nakties atžvilgiu. Nakties, tai yra: nebūties, nežinios, kasdienybės ir praradimų. Taip nusigręžia poetai nuo prarastojo rojaus transfigūracijų ir atsigręžia į patį jieškojimą. Jieškojimą atsakymų į savo būties mįslę. Jieškojimą pačios šviesos versmių.

Tos minties poetinę išraišką, cituojant tiktai vieną pavyzdį, randame eilėraštyje "Naktis":

Viešpatie, laimink visus. Žvaigždynai
tokie šalti šią naktį; šią vienišą naktį —
Viešpatie, laimink visus:

Vyrą pavargusiom rankom prie mašinos ratų,
pilką kareivį — jis mąsto apie namus —
ir žmones, žmones mažose trobelėse šianakt
palaimink, palengvink jų vargą.. Bet mus
palik. Mums nieko neduok. Nes mes ieškom Tavęs.

Mūsų brolių kraujas ir prakaitas puola ant mūsų...
Nieko neduok mums.. Prakeik. Bet atverk,
atverk nors vienam akis, nors vienam iš mūsų:
pasakyk: ar esi? Jei ne — tai **ko** ieškome mes?!
(**Lapkričio naktys**, psl. 22)

Iš tam tikro taško žiūrint, Henriko Nagio poezijos tematiką galima susumuoti dviem žodžiais: **būtis** ir **nebūtis**. Vaikas savo nekaltume ir nežinojime yra užtikrintas, kaip Alice Lewis Carroll knygoje, savo paties ir visų daiktų buvimu. Laikui einant sužinome, kad esame tik juodojo šachmatų karaliaus sapnas ir maištaujame, protestuojame prieš savo egzistencijos netikrumą ir laikinumą. Tada, papildę prometėjišką tiesos ieškojimo nuodėmę, už prarasto rojaus vartų susitinkame belaukiančią nebūtį.

Tačiau mes su šitomis temomis susitinkame toli gražu ne pirmą kartą, ir ne vien tik lietuvių poezijoje. Jos yra visuotinės ir amžinos, ir todėl žinojimas, kad jomis persunkti Nagio eilėraščiai mažai tepadeda skaitytojui, norinčiam atpažinti jo, kaip poeto, individualų veidą. Poezija susideda ne iš metafizinių, ar kitokių problemų, bet iš jų pergyvenimo, arba tiksliau, iš to, kaip tas pergyvenimas išreiškiamas. Be to, nuo poetiško apipavidalinimo kokybės priklauso ir pagrindinių temų reikšmingumas skaitytojui, jų tarpusavis santykiavimas, naujos problematikos atvėrimas, naujų žmogiško pergyvenimo gelmių suvokimas — kitaip sakant, poeto originalumas, jo talento vertė. Taigi, tenka atkreipti pagrindinį dėmesį į literatūrines priemones — vaizdus, metaforas, emocinę įtampą — į visus poetinės kalbos hieroglifus, kurių kiekvienas ženklas yra ne tik logiškos prasmės simbolis, bet ir langas į naują tikrovės pergyvenimo dimensiją.

II

Pirmam **Lapkričio naktų** rinkiny dėmesį patraukia įvairūs tamsos ir nakties pavidalai, bendras būties "juodumas". Mus ten pasitinka "juodam danguj, pavargusių didžiulių žvaigždžių / šalti, lediniai atspindžiai", ten "po juodom šakom, už lango, vaikščioja naktis", ir šitam juodam pasauly matome, kaip centrinę figūrą, patį poetą:

> Aš pasiremiu į savo luoto juodą medį
> ir žiūriu į sūkurių juodų bedugnę gelmę —
> *plaka ten mano širdis tamsoj;*
> juodas paukštis ilstančiais sparnais bejėgiais
> plazda, bet aplink naktis ir vėjas,
> šlama kapinių vainikų kaspinuose juoduos..
> (**Lapkričio naktys**, psl. 91)

Tai yra pirmas poetiškas vaizdas, perduodąs tą metafizinę nuotaiką, kurią vadiname stovėjimu prieš nebūtį. Tačiau nebūtis nėra tiktai fonas, kuriame matome tikrovę; ji yra taip pat ir visų daiktų, ir gyvybės, ir pačios žmogaus sąmonės užslėpta esminė **savybė**. Dėl to pas Nagį tas juodumas įsisunkia į vakaro debesį, paversdamas jį į "didelį, juodą karstą", skverbiasi į kraują: "mano kraujas juodas, ir mano širdis / plaka vėjuos, kaip medis nakty", ir žiūri iš žmogaus akių "kaip baisi gelmė".

Tarpas, skiriąs mus nuo nebūties egzistuoja tiktai laiko dimensijoje, tiktai skirtume tarp "šiandien" ir "rytoj". Todėl nepaliaujamas laiko ėjimas yra vienas iš labiausiai pasibaisėtinų visatos procesų. Kai kurie poetai, pvz. Archibald MacLeish savo eilėrašty "You, Andrew Marvel", vaizduoja tą procesą kaip nesustabdomą nakties šešėlio slinkimą per žemės paviršių, kiti, kaip T. S. Eliot, su karčia ironija jį atpažįsta kasdienybės mizerijoj: "I've measured out my life in coffee spoons". Henrikas Nagys jį mato visuose ritmiškuose pasikartojimuose, kurie nuolatos ir be gailesčio kapoja

laiko skydą, saugojantį mus nuo išnykimo. Šitie mirtini smūgiai girdisi paukščio sparnų plazdėjime: "tik juodas paukštis plazda ten sparnais, pavargusiais, kraujuotais", arba mašinų ūžesy, kaip "skausmingas ritmas milžiniškų plieno rankų", arba kada visoj žemėj slapčia mus nebūtin tiksi laikrodžiai: "Mažos metalinės jūsų širdys / plaka miesto kiekvienam pilkam name". Tada laikrodžio ritmas atsiliepia žmogaus širdy ir staiga išauga į didingą ir baisią mirties apoteozę:

Aš niekad nemačiau tavęs ateinant —
tu visuomet esi manajam kambary,
kai pakeliu akis.. uždengus rankom veidą,
tu lauki.. Ir tava širdis
iš lėto pradeda atbusti laikrodžiuose —

Ji plaka vis garsiau ir vis garsiau aplink
— aš jau girdžiu, lyg sunkų varpo dūžių aidą —
tamsa pro langą srūva kambarin,
tamsa užlieja praplėstas plačiai akis ir veidą,
ir jos didžioji ir juoda širdis
jau plaka erdvėje ir plaka manoje širdy..
(**Lapkričio naktys**, psl. 8)

Nebūtin einančio laiko ritmas jaučiasi ir kituose dviejuose Nagio poezijos rinkiniuose, kur jis išsivysto į pagrindinę mirties metaforą. **Mėlyname sniege**, pavyzdžiui, girdime "alsavimą, kapojantį ritmingai amžinybę / į dabarties smulkias sekundes" ("Mors atomica", psl. 49); kitam eilėrašty, "Apokalipsė" (psl. 43): "Naktį ir tylą kapoja dejuodami klaikiai / seno genties kapinyno suaižyti vartai". Šitoms įvairioms amžinybės ritmo apraiškoms yra gimininginga ir organiškos gyvybės sudraskymo arba daiktų sutrupėjimo vaizdai. Kartais jie dalyvauja viso pasaulio laidotuvėse: "Į žemės praplėštą krūtinę vėjai sumetė lapus / ir sudaužytus saulės gabalus migla užklojo" (**Saulės laikrodžiai**, psl. 21), o kartais išreiškia tik vieno individo mirties agoniją: "Sutrupintais sąnariais atšliaužei vienas ir pilkas / per rėkiantį grindinį" (ten pat, psl. 32).

Eilėrašty "Akmenys" (**Mėlynas sniegas**, psl. 53) tas sutrupėjimas paliečia ir aukščiausias žmogaus nemirtingumo pastangas: religiją ir meną:

Iš kieto titnago trykšta, eremito lazdos užgauta,
šaltinio versmė: išbalę mėnulio akmenys,
Egipto sfinksai, Kartaginos mūrai, Eufrato krantinės,
ledyno gadynių kirviai, nudailinto marmuro kaukės,
dievai ir atletai Praksitelio ir Michelangelo, liūdnos
figūros sintetinio akmenio prarastų rojaus vaikų.

Žėruoja žėručiai žvyryno atokaitoj, vaiko rankoj.
Genezės uola sutrupėjo. Nuėjo į mėlyną rūką
kalnai. Siluetų lengvutė linija virpa ir tirpsta
akiraty. Karštas Afrikos vėjas supa masyvią
ir drumzliną amfiteatro užuolaidą. Smiltys užpustė
ir rojų, ir paukštį, ir angelą brangakmenio akim.

Visų šių vaizdų ir metaforų įtakoj nejučiom iškyla pagunda Nagio poeziją pavadinti pesimizmo himnais, pražūties simfonijomis. Tačiau svarbu atsiminti, kad ta juoda, trupanti amžinybė nėra poeto pergyvenimo pabaiga, paskutinis jo žodis, o tik pradžia — visos kūrybinės įtampos šaltinis. Kalbėdamas apie "jieškojimą atsakymų į savo būties mįslę" Nagys suvokia jį supančią naktį ne kaip galutinį pralaimėjimą, bet greičiau kaip iššaukimą kovon. Tamsios metafizinės kovos nuotaikos aštriai jaučiasi jau anksčiau cituotoj "prakeiktų jieškotojų" maldoj iš **Lapkričio naktų**. Tame rinkiny yra ir daugiau panašių minčių, o net ir visas skyrelis, "Kovos broliai", yra skirtas ieškojimo ir draugystės temoms. Yra žemėj kovotojai poetai, vieniši, išdidūs, sujungti brolystėn slaptais ilgesio, maišto, vilties ryšiais. Į tuos savo brolius poetus pirmiausia ir kreipiasi:

Aš tau kalbu. Mano tylusis broli.
Kai tu verki, ir aš verkiu kartu.
Kai aš sakau: esu, kaip medis — vienas, išdidus, —
ir tu kalbi: aš vienišas ir išdidus, kaip mano brolis.
(**Lapkričio naktys**, psl. 27)

Tų draugų rate Nagys randa sau poilsį, šilumą ir dvasios gyvybę:

> Ir taip ramu ir gera vėl manoj širdyje! —
> Tarytum lygumas, saulėteky nušvitusias, regiu —
> Kai mes dainuojam: broliai ir draugai septyni,
> (nes ir senasis ąžuolas mums pritaria užu langų) . .
> (**Lapkričio naktys** psl. 99)

Tų nuotaikų šviesoj reikia suprasti Nagio pasisakymą viena proga, kad: "mūsų visa poezija gimė ir mirė prie draugystės ugnies arba jos pelenų". Tai yra kilnūs ir pagarbos verti jausmai, bet skaitytojui jie tenurodo tik autoriaus įkvėpimo versmę. Pati gi nerimo, ieškojimo ir maišto poezija "gimsta ir miršta" kur kitur — poetiškuose vaizduose, kūrybingai apvaldyto žodžio magikoj. Kada poetas kalba apie "skliautų lavono veidą", mes tikrai suprantame, kaip gali žiūrėti sielon nebūtis. Kada medis "grūmoja bevaisiu liemeniu dangun lyg mirusia ranka", mes pajuntame, kad yra toks pasiryžimas kovai, kurio ir mirtis nesunaikins. Ilgesingo ieškojimo tragika paliečia skaitytojo dvasią, kada jis ją poeto vizijoj pamato kaip paukštį — gyvą būtybę, kovojančią pakilti nežinion: "Viršūnėse dar plazda spinduliai, / kaip vario paukščiai degančiais sparnais / kurie į erdvę nebegali pasikelt". Kitur tie paukščiai "kaip juodos ugnys", kaip poeto "sielvarto deglai juodi" neša jo "juodąją ilgesio liepsną širdy". Šičia parinkti vaizdai emocinės poeto logikos ryšiais sujungia: juodumą, ilgesį (paukščiai) ir ugnį, tuo būdu išsakydami tai, ką gali išsakyti tik poezija, būtent — pačią paslaptį, **kodėl** poeto sieloj pabunda troškimas kovai kaip tik tuo momentu, kada užeina nebūties naktis. Pačioj tamsoj yra kažkas degančio, kažkas skrendančio, kažkokia ypatinga tragiškai poetiškos aistros ugnis, kurios pašvaistė nušviečia visą Nagio poeziją:

Bet rytmečio ugny dega juodi, liepsnojantys miškai,
kaip pasakų karaliai — mantijom juodom
ir degančiom karūnom, artinasi lygumom,
ir lyg skaidriausias gintaras žėruoja jų plaukai!

Ir negaliu akių užmerkti, skaudančių akių..
Ir nematyti pasakų karalių įstabių, keistų..
(**Lapkričio naktys**, psl. 88-9)

III

Lapkričio naktų juodosios ekstazės įvairiais aidais nuskamba ir antrajame, **Saulės laikrodžių**, rinkiny. Ten gana dažnai poetas kalba ne tiek tiesiogiai savo vardu, kiek poetiškai, transfigūruotos tikrovės vardu, ar tai būtų vaikystės prisiminimų pasaulis, ar dabartis. Nuo to praturtėja ir pats pergyvenimas, nes privati poeto vizija daugialypiai pakartota jį supančiam pasauly išauga į svarbesnę paslaptį ir didesnę tiesą. Pavyzdžiui, eilėrašty "Tvenkinys" (psl. 47) aistringi poeto ilgesio sapnai pavirsta pasakų pilimis, kurias vaikai svajotojai mato giliai tvenkinio dugne ir laukia, kol žvejai jas išneš į krantą. Bet žvejų laimikis yra šiurpus, juodas nusivylimas:

Rasoton pievon krenta dusliai jų našta.
Ir pro lelijų žiedus, maurus ir šaknis
nerangūs ir juodi vėžiai ropoja — ir keista
ugnim žėruoja jų šarvai drėgni.

Ir vistiek toje juodoj, ropojančioj, su aštriom žnyplėm tikrovėj glūdi užburta ugnis, kuria ir dega pats poetas. Čia ypatingai svarbu vaizdo tikroviškumas: jei vėžiai naktį žibintų šviesoj iš tikrųjų neatrodytų taip, kaip jie čia aprašyti, tai mes netikėtume, kad pasauly tikrai egzistuoja Nagio "juodoji ilgesio liepsna" ir todėl nemylėtume nei jo pasakų karalių "su juodom mantijom ir degančiom karūnom".

Antrame rinkinyje būtis vis dažniau įkūnėja vai-

kystės paveiksluose, o nebūtis pavirsta konkrečiai atpažįstamų žmonių ir daiktų mirtimi. Tie du regėjimai — vaikystės ir mirties — užima svarbią vietą. Jų santykiavime jaučiasi keista inversija — jeigu anksčiau juoda naktis gyveno ilgesio ugnim, tai dabar šviesiose vaikystės vizijose dažnai tyko nyki mirtis. Taip mokinių darbeliai — medžių lapų rinkimas ir džiovinimas — pavirsta laidotuvėmis:

Šiandien jūs klojate į knygas medžių trupančius lapus:
jų išraudotas ašaras, žalius sapnus, raudoną kraują.
Įnirtę liūtys šniokšdamos stiklus skalauja,
ir supa varpinėje verkiančius varpus,
ir liejasi sudrėkusiom virvėm į žemę..
(**Saulės laikrodžiai**, psl. 49)

Kartais mirtis ateina vaikų pasaulin švelniai, nejučiom, kaip ruduo: "statėme miestus vėl, karalystes, pasaulius iš smėlio... / Rudenio vakarą visa apkrito lapais ir paukščių šešėliais", o kartais ji, nepermaldaujama, palaidoja vaikus jų pačių svajonių karste:

Tada krumplėtos, lėtos rankos pakelia didžiulį dangtį,
apkaltą angelo sparnais auksiniais ir balandžiais,
ir juo užvožia tylinčią mergaitę.
(ten pat, psl. 42)

Ton mirtin nueina ir Nagio kovos broliai — svajotojai. Tada dažnai būna, kad už sunkaus poeto skundo: "Mano draugas paliko mane ir miega, ir miega..." slepiasi vos ne apokalipsinių dimensijų asmeniška katastrofa:

Kai pakėlėme galvas — drebėdami tiesė šakas
medžiai į prarają: baisų ir svetimą dangų:
jo dugne sandėliai gulėjo kaip žvėrys miške,
sukryžiuotom letenom suodinus veidus pridengę;
iš nasrų pravirų išsilieję, kaip ilgos jų iltys, spengė
bėgiai po rėkiančiais ratais.. Akli traukiniai
lėkė ir lėkė per baltus balandžius..
Mano draugo geliantis riksmas nukrito ant jų, kaip rankos.
Jo kakta šešėliuota tekėjo mėlynas paukščių kraujas..
(psl. 45)

Viena iš geriausiai nusisekusių temų **Saulės laikrodžiuose** yra vaikystės prisiminimai, kuriuose tikrovė yra išgyvenama lyg per dvigubą prizmę — per vaiko, ir per poeto sąmonę. Nors Nagys ir sakė, kad vaiko dvasios stovis yra "poeto dvasios stovis par excellence", skirtumai tarp tų dviejų išeities taškų aiškiai jaučiasi. Visų pirma, jau minėtas mirties dvelkimas "vaikiškuose" eilėraščiuose išduoda suaugusio žmogaus susimąstymą, nes vaikas negali įsivaizduoti, kad jo gyvenimas pasibaigtų. Antras, ir, gal būt, svarbesnis, skirtumas yra tai, kad visuose vaikystės peizažuose jaučiasi organizuojanti, poetiškų efektų siekianti autoriaus ranka. Pastangos vaiko svajones ir jausmus perduoti metaforine kalba matosi jau ir **Lapkričio naktyse**, eilėrašty "Kumečio vaikas" (psl. 33):

> Tu matai ten pašėlusius, juodus arklius —
> jų plasnojantys karčiai uždengę pusę dangaus;
> ir ištryškęs pro debesį saulės skurdus spindulys,
> tau atrodo kruvino, ilgo, sunkaus
> botago virvė.. Kaip jie lekia, kaip lekia tolyn! —
> Tu norėtumei būti tenai — nors vieną kartą..

Visi mes atsimenam vaikišką norą skristi kartu su debesimis, kurie vaizduotėje įgydavo keistas formas, bet užaugę mes bematome tiktai paprastus debesis, ir reikia būti poetu (ir dar gerokai pažinusiu gyvenimo skausmą), kad aprašius saulės spindulį kaip "kruvino, ilgo, sunkaus botago virvę".

Saulės laikrodžiuose šis menininko "įsikišimas" į vaiko pasaulį pasiekia didelio subtilumo tokiuose eilėraščiuose kaip "Dirbtuvių kiemuose", "Tėvų kiemas", "Pradžios mokykla kaime", ir kt. Čia kiek arčiau pasižiūrėsime į "Vasaros dieną" (psl. 41), kur metaforinė kalba taip pakelia ir transformuoja turinį, kad skaitytoją sužavi ne vaikystės prisiminimai kaip tokie, bet poeto meninis laimėjimas. Aprašoma viena vasaros diena, pilna saulės, karščio ir įvairių garsų. Visi šie įspūdžiai

normaliai ateitų chaotiškai, kaip papuolė, bet Nagys juos suformuoja į dvi metaforų kategorijas: vandens ir garsų. Vaiką eilėrašty pabudina "saulės potvynis, tvinstantis man į akis", jį "užlieja" "saulės, žemės ir žydinčių vyšnių kvapas", ir "mėlynė visa su šiltais debesim / į užmigusius mano delnus lašas po lašo laša". Iš kitos pusės, vaikas girdi, kaip "vienodai dūzgia senelės ratelis šviesiam kambary / ir dūzgia nematomi bičių spiečiai kaimyno žydinčioj pievoj", kaip "čirpia kartu su žiogais geležinkelininko / švilpukas", ir kaip:

... nudilę akmenys
apšepusio senio galanda žirkles ir peilius kieme.
Čirpia žiogai. Ir švilpukas. Čirpia peilių atšipę ašmenys.

Abi pagrindinės metaforos susijungia šitam "vasaros dūzgiančiam ir didžiuliam name", kada: "užgauna šakas obelies skambėdami debesys" — tie patys, kurie vaikui į delnus laša — ir kada "balandžių sparnų švilpimas" pažadina vaiką kartu su saulės potvyniu. Galima dar iš šalies pažymėti, kad grasus myriop einančio laiko ritmas yra ir čia slapčia įpintas: "Parpuolu į žolę; klausau, kaip iš lėto plaka mano širdis".

Pagaliau, šitame rinkiny prasideda išsivystymas naujų simbolių, kurie iš dalies pakeičia **Lapkričio naktyse** vyravusius juodą spalvą, naktį, ugnį ir paukščius. Eilėraštis "Sniego balandžiai" pačiu savo pavadinimu sujungia buvusius "degančius varinius paukščius" su nauja idėja — baltumu, skaidria šviesa, kuri išreiškia tiek vaikystę, tiek ir slaptai tykančią mirtį. Tuo būdu eilėrašty "Pavasaris užima didmiestį" matome, kaip jaunutis pavasaris žudo žiemą:

Ant ežerų suskeldėjusio stiklo
parpuolus, regi bundančias žuvis žiema.
Jos nugaron susmigę saulės peiliai blyksi,
ir baltas kraujas teka čiurkšlėm krūtine.
(psl. 68)

Tarp kitko, Nagio akimis žiūrint metų laikų pasikeiti-

mai neretai ateina mirties, žudynių pavidalu. Pavyzdžiui, rudens liepsnojančios spalvos iššaukia vaizdą didžiulio žemę apėmusio gaisro:

viršum kurio galvažudys ruduo, padegęs visą dangų,
ant bokštų sėdi vienas, pagiežos pilnom akim,
ir žiūri, kaip karti migla ir dūmai dengia
žaizdotą žemės veidą, grimztantį naktin.
(**Saulės laikrodžiai**, psl. 25)

Dar vienas naujas elementas yra mėlyna spalva. Aistringas poeto ilgesys, kuris anksčiau dažniausia kalbėjo liepsnos, vėjo ir vienišų, grūmojančių medžio šakų paveikslais, dabar lyg sušvelnėja ir apsigaubia mėlynumo skraiste. Tada prisimena Maeterlinck'o Mėlynoji Paukštė — visų poetų, ieškotojų slapčiausių troškimų mistinis įkūnėjimas. Jinai, atrodo, Nagiui reiškia beveik tiek pat, kiek Nykai Niliūnui reiškė Eldorado. Mėlynas, kaip dangus, ilgesys, balta, kaip sniegas, mirtis, ir žmogaus siela balandis susijungia kartu ir sudaro naująjį Nagio gamtovaizdį:

O seniai, kai pro tylinčius sodus upės nebėgo,
mudu būrį baltų balandžių nulipdėm iš sniego
ir paleidome juos į didžiulį, šarmotą dangų:
jie plazdėjo tenai ilgai, nutūpę ant lengvo,
linksmo, laimingo debesio spindinčių rankų..
Ir žemė sėmė kiekvieną rytmetį mūsų balandžių
prisisunkusias saulės plunksnas nuo mėlyno sniego.

IV

Vaikiškos vaizduotės sapnų kūrimas — mėlynųjų sniego balandžių lipdymas — paskutiniame Nagio eilėraščių rinkiny **Mėlyname sniege** pavirsta į savotišką kūrėjo **credo**, į naujos, sukilnintos poetų žemės kūrimą:

Mes atradome savo žemę ir savo dangų.
Mėlyną žemę. Mėlyną dangų. Mėlyną sniegą
tarp kieto gruodo ir minkštų debesų.
("Mėlynas sniegas", psl. 9)

Išrinktieji tos žemės gyventojai maišosi kartu su minia, ir tik poetas mato, kad "kavinėse ir karčiamose" šoka ne tik "juodi" bei "balti", bet ir "mėlyni angelai" ("Los Angeles", psl. 78). O pats tų angelų pasaulis atrodo štai kaip:

Krentančio sniego tyla neapsakoma: žydro paukščio
skridimas, kreidinė sala migloje. Ararato
viršūnėje vėjai ir debesys suledėję. Aštrių stalaktitų
žvakės. Išbalusio lino drobulė pridengti
mirusio veidą. Tavo ir tavo brolio akis.

Angelas veidą nupaišė su kalkėm ant balto bažnyčios mūro,
kur žiūri Vevey vynuogynai į žalią Ženevos ežerą
akinančiam burių plazdėjime.

("Tabula rasa", psl. 10)

Ant šitos "tuščios lentos" Nagys parašo du svarbiausius savo žodžius: **tikėjimas** (į Kristų, arba į amžiną šviesos versmę, kurios mes ieškome) ir **poezija** (poetiškas tikrovės supratimas):

Mokytojo spindinčios kojos praėjo pro tavo lūšną:
irklus, valtį, tinklus palikai ir sekei. Ne tau
daugino duoną, žuvį ir vyną. Kanos vestuvėse,
Vevey vynuogynuose, Mūšos smėlėtam dugne atradai
baltą paukštį ir salą, sniegą, drobulę, stebuklą.

(ten pat, psl. 11)

Bet kaip tik čia ir iškyla centrinė problema: ką poetas žino apie savo naująjį pasaulį? Ar jo iš tiesų reikia ieškoti kur nors už žmogiškos egzistencijos horizonto, ar, gal būt, jis yra čia pat — kiekvienam žemės grumste, kiekvienoje gyvo organizmo ląstelėje? Kūrėjui gresia didelis pavojus, kad jo įkvėpimo vaisiai nebus kasdieninės tikrovės praturtinimas, o greičiau tik negyvi blizgučiai, tuščia retorika, muilo burbulai. Pats Nagys lyg ir suvokia šitą nuo realybės atitrūkimo pavojų:

Mėlyno sniego žemėje medžių nėra:
tik medžių šešėliai ir medžių vardai,
parašyti niūraus atsiskyrėlio aklųjų raštu.
— — — — — — — — —

Mėlyno sniego žemej liko tiktai vardai,
liko linijos ir piešiniai ir raidės ant pelenų.
Mėlyno sniego žemėj žemės nėra.
("Terra incognita", psl. 20-21)

Mėlynas sniegas, gal net daugiau negu kiti du rinkiniai, aiškiai parodo Nagio pasiryžimą pasilikti konkrečioj, tik poetiškai pergyventoj, tikrovėj, vietoj nuo jos nusisukus statyti sau debesų pilis. Kada jam tai pasiseka, jis yra aukšto lygio, visiems (ne tik romantiškiems svajotojams) svarbus poetas. Eilėrašty "Rauda ir vaikystės fuga" mes matome ištisą seriją stiprių vaizdų, sujungtų juodžemio, kaip visos gyvybės versmės, buvimu. Tai yra įvairūs juodžiemio persimainymai į geltoną medų, baltus vyšnių žiedus, sniegą, balandžių sparnus. Su tomis metamorfozėmis ateina ir poezijos burtai, ir mes staiga pajuntame, kad viskas, kas yra ir gyvena, sudaro vieną daugialypį, nuostabų organizmą, lyg tai meno, meniškos kalbos, įstatymai ir apspręstų tą esminę visatos paslaptį, kurios veltui ieškoma griežtųjų mokslų laboratorijose. Tam pačiam žemės pasauliui priklauso ir žmogaus kūnas ir jo dvasia:

Mes vis dar kalbam apie baltą brastą
atokaitoj, toli, Žemaičių kaime:
tyra tekmė tekėjo per geltoną smėlį,
(mūsų plaukai, saulės nudeginti, geltoni —
kaip smėlis, kaip rugių laukai, kaip gintaras ir vaškas)
tyra srovė nubėgo per geltoną smėlį,
draugystės mėlynajam veidrodyje veidus supdama.
(**Mėlynas sniegas,** psl. 18)

Poetas mus paliečia šitoj meno stebuklo atnaujintoj žemėj visuomet, kada jam pasiseka prabilti sparnuotu, bet taip pat ir tiksliu žodžiu, išreiškiančiu tai, kas iš tikrųjų yra, ir tuo pat metu padarančiu tą tikrovę turtingesne, negu ji buvo prieš poeto atėjimą. Mes pergyvename šitą "shock of recognition", kada skaitome, kad Kūčių vakaras "kvepia eglių sakais ir sniegu", arba kada pilki akmenys eina per pievą, kaip "banda senų

dramblių, nučaižytų vėjo, lietaus", arba vėl kada "gurgėdama / verčias tamsa pro palinkusius kaminus į apledėjusį dangų". Panašiai gyvų vaizdų yra ir **Saulės laikrodžiuose**. Štai puikus meškeriotojų paveikslas:

Lyja.
Baidokai, panėrę smaluotus
veidus į uosto vandenį,
snaudžia.
Jų plačios nugaros
pasišiaušę
drėgnom meškerykočių rykštėm.
(psl. 62)

Traukinio švilpukas mums pasidaro keistai poetiškai reikšmingas, kada "tolybėje surinka išgąsdintos traukinio girios", o vargano žmogaus likimas ypač skaudžiai mums suprantamas, kada "mūsų klumpės, / kaip sausas kosulys, nuaidi skersgatviais tamsiais". **Lapkričio naktyse** taip pat nemaža gyvų, skaitytojo dvasioj pasiliekančių vaizdų; apie kai kuriuos iš jų jau buvo kalbėta.

Dažnai tie nelauktai ryškūs vaizdai savyje slepia gilų emocinį arba filosofinį pergyvenimą. Tada vidujinis turinys pasiekia skaitytojo jausmus ir vaizduotę tik per jį išreiškiančio vaizdo konkretumą. Pavyzdžiui, eilėraštį "Laterna obscura" (**Mėlynas sniegas**, psl. 41-2) efektingais kontrapunktais priešpastatomi tylaus, svajojančio ir mylinčio lietuviško kaimo vaizdai, ir staigūs, aštrūs istorinės tragedijos klyktelėjimai. Iš vienos pusės: "Mudu piešiame vaiko veidą ant pirmojo sniego. / Po laukinių aviečių šakom supa lėlę sesuo", o iš kitos:

Per tylų, miegantį, baltą Žemaičių kaimą
lekia kazokai rimbais ilgais kapodami
medžiuose žėrinčią žydrą žiemos mėnesieną.

Eilėraštis užsibaigia kaip tik tuo švelnučiu supamos lėlės vaizdu, tik šį kartą vietoj sesers ateina balta mirtis, o vaiko veidas pavirsta į mums jau pažįstamo "mėlyno angelo" — svajotojo, poeto veidą: .

Po aviečių šakom užpustyta miega sesers lėlė.
Mudu piešiame miegančio brolio veidą ant mėlyno sniego.

Panašiai, tik viena detalė sukaupia savy tiek vaikystės dienų mokykloje prisiminimą, tiek ir savo paties jaunystės besiilgstančio, kadaise mylėto, mokytojo nuėjimą į praeitį, į mirtį:

Sudužo aitvarai. Ir mirė melsvas popierinis paukštis.
Į mokytojo namą takas smėliu ir eglėšakiais apibarstytas.
Giliai į žemę paskandinome jaunystės
sapnus. Virš debesų drėgnų išskrido aukso paukštės,
ir sapnuose nusinešė ir vasarą, ir saulę.
(**Saulės laikrodžiai**, psl. 50)

Smėlis ir eglėšakiai ant tako — laidotuvės. O patys per save jie dar sutalpina ir abu pagrindinius žemės elementus: negyvą, sutrupintą akmenį, ir žalią, sudraskytą gyvybę.

Nagys pajėgia sudaryti gilų įspūdį skaitytojui ne tik pavienių vaizdų bei metaforų blykstelėjimais, bet dažnai ir visa eilėraščio architektūra, sklandžiu ir efektingu pagrindinės minties, vaizdų ir garsų bei ritmo suderinimu. Jau buvo minėti tokios rūšies eilėraščiai: "Vasaros diena", "Rauda ir vaikystės fuga" ir "Laterna obscura". **Lapkričio naktų** eilėrašty "Vasaros naktis" (psl. 16) stipriai paveikia nuotaikos išvystimas. Ten tarp realybės — žvaigždžių ir realybės atspindžio — baltų žiedų tvenkiny — susidaro lyg ir specialus sielos pasaulis, kuris, persunktas tamsa ir liūdesiu, palengva skęsta į juodą mirties paslaptį šakų šešėly. "Ąžuolai" (psl.65) baugina nepermaldaujamu rūsčios laidotuvių eisenos ritmu, kada vakaras ateina kaip juodas karstas ant ąžuolų rankų:

— mes nešame dangų —
— mes nešame kruviną dangų —
— mes nešame mirusį dangų —
— mes atnešam vakarą...

Saulės laikrodžiuose, eilėrašty "Sūnūs palaidūnai" (psl.

15-16) pasiekiama šiurpaus dramatiško efekto, kada švelnių, džiaugsmingų vaizdų pynė: "Viešpatie, kaip gera verkti debesų gimtųjų ašaras! Kaip gera ant gimtinės grindinio miegoti!" staiga nutrūksta ir su žiauria, iškrypusia šypsena į mus pasižiūri prostitučių ir skurdo miestas: "Kažkas kvatodamas pro mus praeina. Užpučia šviesas. / Išblyškus gatvės moteris dejuodama šalia suklumpa". Kitas eilėraštis, "Medžiai ateina" (psl. 69), prasideda panašiu, bet kartu ir esmiškai priešingu vaizdu; ten valkatos užkabina "nekaltą priemiesčio mergaitę, nešančią purienų krepšiukus". Bet užgauti nekaltybę, jaunystę ir grožį reiškia paniekinti visa, kas švenčiausia žemėj, ir tada pati žemė sukyla ir ateina, kaip "nuostabiai keista" tylinti medžių minia, kuri užima visą šį valkatų miestą ir paverčia jį į stebuklingą šalį, kurioje "žalvario karaliai ir poetai atveria akis". Eilėraštis baigiasi dramatiška ugnies ekstaze, kada vakaro šviesa padega visą miestą ir "žemės amžinas kraujas" liepsnoja iš pumpuro sakų.

Kitos rūšies dramatiškas įtempimas pasiekiamas **Mėlyno sniego** eilėrašty "Pastoralė" (psl. 27-8) tuo, kad po kiekvieno idiliško svajonių, muzikos ir sapnų kupino posmelio negailestingai pasikartoja, keliais variantais, vienas garsas — dalgio plakimas, lyg mirties beldimasis į duris; iš pradžių toli, "už ežero", "anapus sodo", o paskui staiga "čia pat, už gyvatvorių". "Epitafija draugystei" (psl. 18-19) vidury eilėraščio staiga persilaužia iš ilgų, turtingais žemės vaizdais žėrinčių posmelių į tamprius, simboliais persunktus dvieilius, kuriuose, kaip maldos atodūsiuose, išsakoma visa ankstyvesnių paveikslų prasmė poetui ir visa praėjusio laiko mirties tragedija.

V

Poetas, kaip Anteus, tol galingas, kol tvirtai stovi ant žemės, kol visi jo kūrybos polėkiai yra tiktai rea-

lybėje glūdinčio stebuklo išsipildymas. Kada poetas, apkartęs ir nusivylęs motina žeme, arba jos tikrai nesupratęs, pradeda kurti sau naują, grynai asmenišką, pasaulį, jo žodžiai, kiek jie bebūtų jam pačiam brangūs, skaitytojui nustoja gyvybės, nes gyva yra tiktai tas, kas mums visiems (ne vien "išrinktiesiems") priklauso. Atsitiktinais atvejais nuo tikrovės nutrūkimu nusikalsta ir Nagys. Kartais jis pasiduoda romantiškai pagundai piešti kažkokius didingus, į "žemės kirminus" neparašius žmones, per pasaulį einančius kaip Verdi operos herojai:

> Jo didelis šešėlis driekias per kalnynus,
> ir palaidi plaukai plevena audroje..
> Jis eina. Kaip sunkus griaustinio
> dundėjimas jo eisena.
>
> (**Lapkričio naktys**, psl. 28)

Šita melodramatiška figūra nieko bendro neturi su tikru Nagio poetu, kuriam slapčia "šnabžda žemė ir naktis". Čia prisimena Pasternako pasisakymas, kad poezija visuomet bus žolėj, ir kad visuomet reikės pasilenkti tam, kad ją išgirstum. Panašia melodrama dvelkia ir "Ekeby pasaka" (**Lapkričio naktys**, psl. 50), tik dabar jau ne operos milžinas, o švelnutė mergaitė bėga ("plaukai lietuj ir vėjuj plakės") per tą scenoj sukurtą "pavasario audringą naktį".

Kitą kartą net ir labai sėkmingam eilėrašty prasikiša ne visai teisingas, sugalvotas vaizdas. Kyla įtarimas, kad, pavyzdžiui, "Vasaros dienoj" senelės ratelis taip anksti rytą dūzgia ne todėl, kad tai panašu į tikrovę (ir tuo atkuria mums vasaros dieną), bet todėl, kad būtų daugiau to dūzgimo, kuris Nagiui čia reikalingas kaip svarbi poetinė priemonė. (Senelės, berods, rytais kosti ir barška indais virtuvėj, o verpti prieina tik vakare).

Galima nusikalsti tikrovei ne tik kasdienybės faktų paniekinimu, arba melodramatišku jos prakeikimu, bet ir jos per saldžiu nugražinimu. Kada Nagys pasako-

ja: "Rieškučiom smėlį žarstėme į vandenį, dainuodami pavasario dainas", gaunasi įspūdis ne tikrų vaikystės žaidimų, bet lyg kokio tai baleto — sugalvoto romantiškos pradžios mokyklos mokytojos "tėveliams pradžiuginti". Panašiai būna, kada "šoka ėriukų banda nuo akmens ant akmens". Juk tikriausiai vienas kitas įkristų į vandenį ir pradėtų labai negražiai bliauti, bet tai sugadintų poeto idilę.

Prapuola įspūdis ir tada, kada tikri vaizdai be tvarkos sumaišomi su išsapnuotais, ir tas viskas vadinama "prisiminimais". Balti bokštai, iš "keisto krašto" ir karštas, rupus žvyras; dardančios vežėčios ir tamsios dvarų alėjos, egzistuojančios tiktai Šatrijos Raganos sename dvare. Iš šitokių nusisukimų nuo realybės iškyla ir patetiškas nesusipratimas tarp poeto ir tikrovės. Paimkime eilėraštį "Vėjai" (**Mėlynas sniegas**, psl. 58). Kyla audra ir sudrasko žvejų kaimą. Lieka tik: "Praūžusio tornado liūdnas nature morte". Bet poetas, atrodo, lyg ir nežinojo, kad, būtent, toks ir būna tikras vėjas. Jis manė, kad vėjai, kaip graikiškame mite, gimsta "iš kūdikių pirmo ir nedrąsaus alsavimo" (tarp kitko, ir tai netiesa — pirmas kūdikių alsavimas būna ausį rėžiąs piktas riksmas), kad jie, kaip olandiškose turistų kortelėse, "ritmingai ir taikiai suka malūnų sparnus", ir net jautėsi turįs specialią teisę su tais savo įsivaizduotais vėjais bendrauti: "Vėjai, klajotojų broliai, poetų draugai". Po tokių nesusipratimų tarp poeto ir tikrovės nėra prasmės kreiptis į vėjus, kad šie pasiaiškintų, kodėl "skaudūs siaubo botagai čaižo žemę". Tai bergždžias vaitojimas, kurio nei vėjas, nei net sugriauta žvejo lūšna, negirdės ir nesupras. Vėjas tik yra. "You won't make yourself a bit realler by crying", pasakė Tweedledee, ir po to pridėjo dar gilesnę išmintį: "there's nothing to cry about".

Šitie trūkumai (jeigu juos galima taip pavadinti; gal kitaip nusiteikęs kritikas juos ypatingai vertintų kaip

poetiško jautrumo pasireiškimus) yra, bendrai paėmus, atsitiktiniai ir negali nuo mūsų paslėpti tikros ir didelės Henriko Nagio poeto vertės. Jis yra žmogus, kuris supranta nuostabias ir paprastas tiesas: yra žemė, yra gyvenimas, yra mirtis, ir yra skaudus, beribis nemirtingumo troškimas kiekvieno gyvo žmogaus sieloj. Tas tiesas nelengva suprasti, o dar sunkiau poezijos žodžiu kitiems perduoti. Bet Nagys jas perdavė, ir už tai skaitytojai jam visada pasiliks dėkingi.

K. Ostrausko "Pypkė", statyta 1964 m. Čikagoje. Režisūra D. Bylaitienės, talkinant J. Blekaičiui. Aktoriai E. Vilutienė, V. Juodka, A. Kurauskas.
Nuotraukos Algimanto Kezio, S.J.

GYVENO KARTĄ SENELIS IR SENELĖ...

KOSTAS OSTRAUSKAS

Juliui Kaupui

SENELIS
SENELĖ
STUDENTAS

Baltų sienų kambarys. Be langų. Trejos durys: kairėj, viduryje ir dešinėj. Jokių baldų.

Ant ilgos vielos, be gaubto, kabo didelė elektrinė lempa — tiesiog spiginte spigina.

Šalia viduriniųjų durų, ant sienos, nubrėžta dešimt riebių brūkšnių:

𝍸 𝍸

Vidury kambario supamose kėdėse linguoja SENELIS ir SENELĖ. Abu seni kaip Matuzalis.

SENELĖ įnikus mezga. Po kojom raičiojasi siūlų kamuolys.

*SENELIS skaito laikraštį, — tik plaukų kuodas kyšo. Muzikinė introdukcija.**

(Pauzė.

SENELIS kyšteli nosį iš už laikraščio).

SENELIS. Ar šiandien baigsi megzti?

SENELĖ. Baigsiu.

(SENELIS šypteli ir vėl pasineria į laikraštį.

Pauzė).

SENELĖ. Ko sustojai? Skaityk toliau.

SENELIS. "Rytų bloko galva, komentuodamas Rytų-Vakarų atominio karo pavojų, reikšmingai šypsodamasis, pareiškė: 'Boba pasigėrė — pusė velnio, diedas pasigėrė — visas velnias'."

SENELĖ. Šventa tiesa.

SENELIS. "Kitą dieną užsienio reikalų ministeris tą pareiškimą švelniai dementavo: 'Diedas pasigėrė — pusė velnio, boba pasigėrė — visas velnias'."

SENELĖ. Už valstybės paslapčių išdavimą sušaudyti ministerį.

(Pauzė.

SENELIS žvilgteri į laikraštį).

SENELIS. Jau sušaudė.

SENELĖ. Ačiū Dievui.

SENELIS. "Rytai ir Vakarai pagaliau surado sutarimo pagrindą, iš kurio pasaulis tikisi ypatingai reikšmingų rezultatų. Vakar, diplomatinio korpuso ir žurnalistų akivaizdoje, po ilgų ir komplikuotų paruošiamųjų darbų sutelktinėm jėgom paleista erdvėn oro tyrimų balionas. Vos tik pakilęs, jis sprogo."

SENELĖ. Kaip ir kiekvienas burbulas: pšš̌š̌ ...

SENELIS. "Tokiu būdu išlaikyta Rytų-Vakarų *status quo.*"

SENELĖ. Puiku.

(Pauzė.

---

* Glucko *Orfėjus ir Euridikė,* II v., III scena: Orfėjaus rečitatyvo "Che puro ciel! che chiaro sol!" orkestrinė pradžia (pirmieji 13 taktų).

SENELIS vėl kyšteli nosį iš už laikraščio).

SENELIS. Ar tikrai šiandien baigsi?

SENELĖ. Baigsiu.

(Staiga SENELĖ pravirksta. Bet ir toliau mezga, retkarčiais nubraukdama ašarą.

SENELIS pasideda laikraštį ant kelių).

SENELĖ. Šiandien Jonukui jau būtų aštuoniasdešimt metų. — Aš jį ant rankų išnešiojau...

SENELIS. ... daugel naktelių nemiegojau...

SENELĖ. ... jis augo kaip pupa...

SENELIS. ... ir žaidė...

SENELĖ. ... krykštavo...

SENELIS. ... bėgiojo...

SENELĖ. ... ir jokio vargo nežinojo. Tai buvo dienos...

SENELIS. ... kai jis ant sienos...

SENELĖ. ... pirštu užrašė...

SENELIS. ... 3-2...

SENELĖ. ... bus 5.

(SENELĖ ima balsu raudoti).

SENELĖ. Šiandien Jonukui jau būtų aštuoniasdešimt metų. Jis turėtų vaikų...

SENELIS. ... ir jo vaikai vaikų...

SENELĖ. ... ir jo vaikų vaikai vaikų...

SENELIS. ... anūkų...

SENELĖ. ... anūkėlių...

SENELIS. ... jie žaistų...

SENELĖ. ... krykštautų...

SENELIS. ... bėgiotų...

SENELĖ. ... ir jokio vargo nežinotų. Tai būtų dienos!..

SENELIS. ... tai būtų naktys!..

(SENELĖS rauda nutrūksta tartum kirviu nukirsta).

SENELĖ *(lyg niekur nieko).* ... — jeigu Jonukas būtų gyvas.

(Pauzė).

SENELIS. "Prasidėjus tūkstantis pirmajam Rytų-

Vakarų nusiginklavimo konferencijos posėdžiui, Vakarų delegacijos pirmininkas tarė 'taip', Rytai jam atsakė 'ne', — o gal atvirkščiai? — ir posėdis baigėsi. Spaudai paskelbta bendras komunikatas: 'Draugiškoj nuotaikoj delegacijos turėjo naudingą pasitarimą, kurio metu pasikeista nuomonėmis'. Rytoj įvyksta tūkstantis antrasis posėdis."

SENELĖ. Tūkstančio ir dviejų naktų pasakos?

SENELIS. "Special to *The New York Times*. Mogadišu, Somalija, 1963 m. liepos 30 d. — Somalijos prezidentas Aden Abdullah Osman pareiškė, kad jo vyriausybė, pritardama Maskvos sutarčiai, po ilgų diskusijų nutarė taip pat susilaikyti nuo atominių ginklų bandymo ir to sprendimo tvirtai bei garbingai laikytis."

SENELĖ. "All the News That's Fit to Print."

(Pauzė).

SENELIS. Ar tu tikrai šiandien baigsi?

SENELĖ. Tikrai.

(Ji vėl pravirksta, tik jau ne taip graudžiai).

SENELĖ. Tada Jonukas buvo dar tiktai studentas.

SENELIS. O! Kas per vyras!

SENELĖ. Tiesus kaip nendrė...

SENELIS. ... tvirtas kaip ąžuolas...

SENELĖ. ... mėlynos akys...

SENELIS. ... žvalus...

SENELĖ. ... galvotas... — visai kaip aš.

SENELIS. Kaip tu? — Kaip aš.

SENELĖ. Kaip tu? — Kaip aš.

SENELIS. Kaip kas?

SENELĖ. Kaip aš.

SENELIS. Kaip tu.

(Pauzė).

SENELĖ. Tada Jonukas buvo dar tiktai studentas.

SENELIS. Ėjo per gatvę...

SENELĖ. ... mano megztu megztiniu pirmą kart vilkėdamas...

SENELIS. ... sucypė ratai...

SENELĖ. ... suspiegė...

SENELIS. ... sukliko Jonukas...
SENELĖ. ... suriko...
SENELIS. ... ir pasruvo kraujas...
SENELĖ. ... kraujo klanas...
SENELIS. ... ir nėra Jonuko...
SENELĖ. ... mano sūnelio...
SENELIS. ... nėra Jonuko...
SENELĖ. ... mano vienturėio...
SENELIS. ... oi varge varge !..
SENELĖ. ... mano vargeli...
SENELIAI. ... o !..

(Pauzė).

SENELIS. "Vakar egzilai suruošė iškilmingą savo pavergto krašto nepriklausomybės dienos minėjimą. Prezidiume po trispalve susėdę visų keturiolikos partijų atstovai buvo akivaizdus jų vienybės simbolis laisvės kovoje."

SENELĖ. Savaime aišku.

SENELIS. "Taip pat vakar įvyko laisvinamųjų organų visų keturiolikos partijų tūkstantis pirmasis posėdis. Jam prasidėjus, septynių partijų atstovai tarė 'taip', kiti septyni atsakė 'ne', — o gal atvirkščiai? — ir posėdis baigėsi. Spaudai paskelbta vieningas komunikatas: 'Suprasdamos vienybės būtinumą laisvės kovai, delegacijos turėjo draugiškoj atmosferoj naudingą pasitarimą, kurio metu pasikeista nuomonėmis. Tegyvuoja vienybė!"

SENELĖ. Ar jos tikrai reikia?

SENELIS *(pavartęs laikraštį)*. Nežinau, — čia neparašyta.

(Pauzė).

SENELIS. Ar tu visai tikra, kad šiandien baigsi?

SENELĖ. Tik pats galas rankogalio liko.

(SENELIS pagyvėja).

SENELIS. Tai man jau laikas?

SENELĖ. Laikas.

(SENELIS išsišiepia iki ausų ir išsitraukia iš kelnių kiseniės plaktuką).

SENELĖ *(be ašarų, šaltai)*. Seniai aš, vargšė, būčiau nuvytus, jei ne Jonukas...

SENELIS. ... manai, Petriukas?..

SENELĖ. ... taigi, Petriukas... — jis tartum gyvas mano Jonukas...

SENELIS. ... bet tik Petriukas...

SENELĖ. ... tiktai Petriukas...

(SENELIS vikriai kaukšteli plaktuku).

SENELĖ. Kai tik pasižiūriu aš į Petriuką, — jis kaip Jonukas.

SENELIS. Tiesus kaip nendrė...

SENELĖ. ... tvirtas kaip ąžuolas...

SENELIS. ... mėlynos akys...

SENELĖ. ... žvalus...

SENELIS. ... galvotas...

(Pauzė).

SENELĖ. ... — bet jis Petriukas...

SENELIS. ... jis ne Jonukas...

(SENELIAI įpuola tartum į ritualinę ekstazę).

SENELĖ. Mano Jonukas kraujais pasruvo...

SENELIS. ... Petriukas gyvas, lyg niekur nieko...

SENELĖ. ... mano Jonukas kapuose guli...

SENELIS. ... Petriuką žemė lengvai nešioja...

SENELĖ. ... ir man jau širdį draskyte drasko...

SENELIS. ... ir man užmigti sapnai neduoda...

SENELĖ. ... o! kraujas...

SENELIS. ... kraujas...

SENELĖ. ... ilgiau ištverti jau nevalioju...

SENELIS. ... daugiau kentėti jėgų neliko...

SENELĖ. ... tiesus kaip nendrė...

SENELIS. ... bet ne Jonukas...

SENELĖ. ... mėlynos akys...

SENELIS. ... ne, ne Jonukas...—

SENELĖ. ... tai tiktai Petras...

SENELIS. ... tiktai Petriokas...

SENELĖ. ... ne, ne Jonukas...

SENELIAI. ... ne mūs Jonukas!

SENELĖ. Ne!

SENELIS. Ne, ne!

(SENELIS piktai tvoja plaktuku).

SENELĖ *(uždusus)*. Skaityk!

(Tarsi piktų dvasių apsėsta, SENELĖ įnirtusi puola megzti).

SENELIS. "[Smuikininko] valdomas griežiklis, atrodo, nė per plaukelį nenukrypsta į šalį, o slenka, šokinėja, skraido, tartum magiko lazdelė, užburdama klausytoją. Pačiu pirmutiniu griežiklio patraukimu klausytojas buvo 'pagautas' ir, lyg prirakintas, veik ištisas dvi valandas, niekur nenukreipdamas žvilgsnio, išsėdėjo kėdėje."

SENELĖ. Suparaližavo? — Skaityk! Skaityk!

SENELIS. "Smuikininko... išgauti iš keturių smuiko stygų garsai priminė ir lakštutės suokimą, ir kregždutės švytavimą, ir nuskriaustosios raudą, ir šventojo maldą, ir besiartinančios audros siaubą, ir pavasario žaidimą..."

SENELĖ. Gana!

SENELIS. "Tik poroj vietų styga gal per stipriai buvo paspausta."[1]

SENELĖ. Gana! Gana!

(SENELĖ išbalus pašoka nuo kėdės ir iškelia mezginį — margą megztinį).

SENELĖ. Štai! Baigiau!

SENELIS *(įnirtusiai tvojęs plaktuku)*. Aš pasiruošęs!

(Iš dešinės įeina STUDENTAS ir, pamatęs SENELIŲ sujudimą, lieka stovėti prie durų.

SENELIAI meiliai šypsosi.

Ilga pauzė.

---

[1] *Dirva*, 1960.X.14, nr. 118, p.5. — Šios trys ir visos sekančios SENELIŲ skaitomos citatos yra ištraukos iš mūsų spaudos.

Spektaklio metu bibliografinės išnašos gali būti traktuojamos kaip teksto dalis.

Pagaliau SENELĖ nutrepsi prie STUDENTO ir atkiša jam megztinį).

SENELĖ. Tau, Jonuk.

STUDENTAS. Man?

SENELIS. Tau, vaikeli.

STUDENTAS. Studijų baigimo proga?

(SENELIAI šypsosi).

STUDENTAS. Taip?

(SENELIAI tebesišypso).

STUDENTAS. Bet kad visai be reikalo...

SENELĖ. Apsivilk.

(STUDENTAS dvejoja).

SENELĖ *(įsakmiai).* Apsivilk.

(STUDENTAS nenorom apsivelka megztinį. SENELIAI lyg apstulbę žiūri į STUDENTĄ).

SENELĖ. Gyvas Jonukas...

SENELIS. ... tiesus kaip nendrė...

SENELĖ. ... mėlynos akys...

(STUDENTAS nori nusivilkt megztinį).

SENELĖ. Neskubėk...

SENELIS. ... savo kambary nusivilksi...

SENELĖ. Gyvas Jonukas...

SENELIS. ... kaip aną dieną...

(SENELIS nervingai kaukšteli plaktuku).

STUDENTAS. Ar kalsit? Jau beveik vidurnaktis.

(SENELIAI šypsosi).

SENELIS. Kalsiu.

SENELĖ. Kaukšt...

SENELIS. ... į pakaušį...

SENELĖ. ... — ir baigta.

(STUDENTAS gardžiai nusijuokia).

SENELĖ *(pagrasinus pirštu).* Čia nėr ko juoktis...

SENELIS. ... nėr ko juokauti...

SENELĖ. ... mes rimtai kalbam...

SENELIS. ... rimtų rimčiausiai... —

SENELĖ. ... kaukšt...

SENELIS. ... į pakaušį ...

SENELĖ. ... — ir baigta.

(Pauzė).

STUDENTAS. Na, tai ačiū ir labąnakt. Tolimas kelias, — reik anksti keltis.

SENELĖ. Tolimas kelias ...

SENELIS. ... oi tolimas ...

SENELĖ. Sudie, vaikeli ...

SENELIS. ... sudie, Jonuk ...

STUDENTAS. Rytoj atsisveikinsim, — jūs vis tiek su gaidžiais kylat.

SENELĖ. O, ne: šiąnakt ilgai mes miegosim ...

SENELIS. ... kaip seniai ...

SENELĖ. ... oi seniai ...

SENELIS. ... bemiegojom ...

SENELĖ. ... saldžius sapnus sapnuosim ...

SENELIS. ... iki vėlyvo ryto ...

SENELĖ. ... saulutei aukštai jau pakilus ...

STUDENTAS. Jeigu taip, tai sudie.

(SENELIAI apkabina STUDENTĄ ir pabučiuoja į kaktą).

SENELĖ. Sudie, vaikeli ...

SENELIS. ... sudie, Jonuk ...

STUDENTAS. Aš jums vis dar Jonukas?

SENELĖ. Ne, jau Petriukas.

SENELIS. Taip, tiktai Petras.

STUDENTAS. Tiktai?

(Tarsi atsiprašydami, SENELIAI nekaltai skėsteli rankomis.

Pauzė).

STUDENTAS. Kaip ten bebūtų, ačiū už viską.

SENELĖ. Nėr už ką ...

SENELIS. ... nėra už ką ...

SENELĖ. ... nors ir ne Jonukas ...

SENELIS. ... nors tiktai Petriukas ...

SENELĖ. ... buvai mums kaip Jonukas ...

SENELIS. ... buvai mums kaip sūnus...

SENELĖ. ... buvai...

SENELIS. ... buvai...

(SENELIAI išspaudžia po ašarą).

STUDENTAS. Susirasite kitą studentą. O gal studentę?

SENELĖ. O, ne: studentą...

SENELIS. ... tiktai studentą.

STUDENTAS *(blankiai šyptelėjęs).* Kitą Jonuką?

(Tartum jaunieji, SENELIAI susiima už rankų ir pasikeičia meiliais žvilgsniais).

SENELIAI. Kitą Jonuką.

SENELĖ. Tiesų kaip nendrė...

SENELIS. ... mėlynos akys...

STUDENTAS. Na, tai dar kartą... O, beje. Gal šiandien, atsisveikinant, pagaliau atsakysit, ko niekad anksčiau neatsakėt: kas ten per brūkšniai?

(SENELIAI tyli).

STUDENTAS. Prieš metus jie ten buvo — ir dabar tebėra.

SENELĖ. Brūkšniai.

(SENELIAI prieina prie sienos ir vienas po kito, durdami pirštu, išskaičiuoja brūkšnius).

SENELĖ. Viens...

SENELIS. ... du...

SENELĖ. ... trys...

SENELIS. ... keturi...

SENELĖ. ... penki...

SENELIS. ... šeši...

SENELĖ. ... septyni...

SENELIS. .... aštuoni...

SENELĖ. ... devyni...

SENELIS. ... dešimt.

SENELĖ. Dešimt.

STUDENTAS. Ko dešimt?

SENELIS. Dešimt.

(Pauzė).

STUDENTAS. Ir tos durys visada užrakintos.

SENĖLIAI. O?

STUDENTAS. Kodėl?

(SENELIAI vėl tyli).

STUDENTAS. Kas už jų?

(Pauzė).

SENELĖ. Kambarys...

SENELIS. ... Jonuko kambarys...

SENELĖ. ... mūsų Jonuko.

STUDENTAS *(palūkėjęs).* Tai gal man ten derėjo gyventi, — *(parodęs į kairiąsias duris)* ne čia?

SENELIAI. O, ne!

SENELĖ. Tu ne mūsų Jonukas!

SENELIS. Tu tiktai Petras!

STUDENTAS. O...

(Pauzė).

STUDENTAS. Tad sudie. Ir dar kartą — ačiū.

SENELĖ. Sudie, Jonuk...

SENELIS. ... sudie, Petriuk.

SENELĖ. Išeini į gyvenimą...

SENELIS *(tvojęs, linksmai pasišokėdamas, plaktuku).* Taigi, taigi... Chi... chi... chi...

(STUDENTAS išeina kairėn.

SENELIAI atsisėda ir, sudėję rankas lyg maldai, tylėdami supasi.

SENELIO rankose plaktukas.

Ilga pauzė.

Pagaliau SENELIS pakyla, paduoda SENELEI laikraštį ir, nešinas plaktuku, nutrepsi į STUDENTO kambarį.

SENELĖ giliai atsidūsta ir persižegnoja. Paskui atsiverčia laikraštį ir skaito supdamasi).

SENELĖ. "Visas salės simpatijas patraukė [dirigentas]. ... Tik priešpaskutinėje dainoje..., norėdamas ištraukti garsesnius balsus iš lėtokų ir ramių savo choristų,

nusiėmė laikrodį nuo rankos, kad jis kartais nenulėktų. ... Gražu buvo žiūrėti, kaip jis, atsistojęs choro priešakyje ir dešinę koją atitraukęs atgal, tarytum įsistiprindamas, vien tik lengvais rankų judesiais traukė vieną dainą po kitos.

Kairioji [dirigento] ranka buvo akompanistė... Užtekdavo dirigentui nuleisti plaštaką, kad ji tuojau paleistų reikalingus akordus. [Panelė] yra patyrusi akompanistė, josios išvaizda ir raudonoji suknia visam koncertui suteikė graikiško teatro nuotaikas."

(Iš STUDENTO kambario pasigirsta veriantis šauksmas, tartum iš graikų tragedijos. Vėl tyla).

SENELĖ. "[Akompanistė] buvo kairioji dirigento ranka, o kas buvo dešinioji? Ne tik [dirigento], bet ir viso [choro] dešinioji ranka buvo jaunas ir stiprus solistas..."

(Vėl šauksmas. Ir vėl tyla).

SENELĖ. Reiškia, dirigentas buvo visai be rankų, o choristai — be dešiniosios. *(Toliau skaito)* "Kas labiausiai klausytojams patiko, tai [solisto] noras dar vieną naują dainą padainuoti. Vieną, dvi ar tris dainas sudainuoti jam nieko nereiškia. Nenustojus jau antriems ir tretiems plojimams ir visiems išsilaksčius, pats [solistas] susirado akompanistę, atsivedė dirigentą ir dar vieną dainą, dar gražesnę už sudainuotąją, labai lengvai padainavo."[2]

(STUDENTO kambaryje — paskutinis desperatiškas riktelėjimas.

SENELĖ sulanksto rūpestingai laikraštį ir sėdi, įsmeigus akis į STUDENTO kambario duris.

Kapų tyla.

Durys prasiveria, ir SENELIS atbulas ištempia už kojų STUDENTĄ, tebevilkintį megztiniu.

Iš SENELIO kišenės kyšo plaktuko kotas).

SENELIS. ... kaukšt į pakaušį...

SENELĖ. ... — ir baigta.

(SENELIS įsiręžęs pavelka STUDENTĄ per kam-

---

[2] *Naujienos*, 1963.V.22, nr. 121, p.2.

barį ir trenkia kojas į grindis).

SENELIS *(nusišluostęs rankove prakaitą).* Ale tai sunkus, biaurybė.

SENELĖ. Tvirtas kaip ąžuolas.

(SENELĖ pakyla, stveria STUDENTĄ už vienos kojos, SENELIS už kitos, ir abu pukšėdami velka jį pric viduriniųjų durų.

*Muzikinis įtarpas.**

SENELĖ išsiima iš prijuostės didžiulį raktą ir atrakina duris.

Už durų — aklai tamsu.

SENELIAI nutempia STUDENTĄ į tamsą ir užrakina duris).

SENELIS. Nėra Petriuko.

SENELĖ. Tegyvuoja Jonukas!

(SENELĖ brūkšteli ant sienos riebų brūkšnį):

𝍸 𝍸 |

SENELĖ. Vienuolika.

SENELIS. Dar vienas — ir bus tuzinas.

SENELĖ. Tada atsikvėpsim...

SENELIS. ... ištiesę kojas, pailsėsim...

(SENELIAI vėl sutupia į kėdes ir kurį laiką supasi tylėdami.

SENELIS paima laikraštį).

SENELIS *(patetiškai).* "Kur Lietuvos karaliai? Juokinga Lietuvos galybę vaizduoti tik nuo Vytauto Didžiojo laikų. Tai buvo daug anksčiau. Kodėl nėra lietuviškų romanų iš IV, V a. prieš Kristų? Tada buvo lietuviški dvarai ir lietuviški didikai; lietuviai važiavo pas Platoną, Aristotelį, Sokratą pasigilinti moksluose ir bendrai pastudijuoti, kaip kitur tvarkomos valstybės, gyvena žmonės, kokie jų kultūriniai ir moksliniai atsiekimai."[3]

---

* *Orfėjus ir Euridikė,* II v., II scena: Eliziejaus laukai, "Palaimintų vėlių" baleto pradžia.

[3] *Naujienos,* 1963.VIII.6, nr. 184, p.3.

SENELĖ. Hm.

(Pauzė.

SENELĖ pasiima nuo kėdės siūlų gijų).

SENELĖ *(SENELIUI).* Eikš čia.

(SENELĖ užkaria jam ant rankų siūlus ir ima vyti į kamuolį).

SENELIS. Vėl megsi?

SENELĖ. Megsiu.

(SENELIS šypteli).

SENELIS. Megztinį?

(Pauzė).

SENELĖ *(nekaltos išdykėlės šypsena).* Nežinomi Viešpaties keliai ir ... neaiškūs.

(SENELIS trypinėdamas patrina rankas. Iš kišenės kyšo plaktukas.

SENELIS vėl atsisėda ir atsiverčia laikraštį).

SENELIS. "Sąvokoje 'žaismas' suprantama lengvas judesys, kuris neturi aštresnių bangų, paerzinimų, pav.: saulės tekėjimo, spindulių žaismas rasos lašeliuose; paukštelių čiulbėjimo žaismas rytmetyje; undinės žaismas Nemuno bangelėmis — balete; pastoralinis žaismas, kai piemenėliai pamiškėje ramioje dienoje savo padirbtais instrumentais švilpauja ir t.p."[4]

SENELĖ *(svajingai atsidusus).* Ach ...

*(SENELIS išsitraukia iš kišenės plaktuką, prisideda gracingai tartum fleitą prie lūpų ir ima "pūsti": pasigirsta švelni pastoralinė melodija.**

SENELĖ mezga).

1963

---

[4] *Naujienos*, 1963.X.15, nr. 243, p.6.

* *Orfėjus ir Euridikė*, II v., II scena: Eliziejaus laukai, "Palaimintų vėlių" baleto solo fleitos (su orkestru) motyvas (apie 15 taktų).

DAINA

HEINZ PIONTEK

Patiltėje jų meilė buvo,
tartum srovenantis murmėjimas,
tolimas ir nepakartojamas.

Jo pečiai: akmuo, vandens
žaliai nuskalautas — jos šlaunys:
tamsus sidabras arba sustingę žuvys.

Plaukė mėnuo upės dugnu,
suskambėdamas surūdijusia geležim
praplaukė jaunas mėnuo.

Patiltėje jų meilė buvo
kartėlio pilnas sumišimas —
tolimas ir nepakartojamas.

PRABĖGOM

MARGOT SCHARPENBERG

Laiką velku su savim,
lyg vaiką ant nugaros,
kai ilsiuos, pakabinu jį
skaroje, tarp dviejų stulpų.
Ir supu, be sustojimo,
viena ranka supu.
Jis miega manydamas — mes tebeeinam.
Tyliau, tyliau, mūs apgavystė
išgelbės dar šią akimirką.
Kai vaikas pravirks, mes turėsime eit.

VILIOJIMAS

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

viksvos aštrumo mano išmintis
įsipiauki ja pirštan
kad galėtum raudoną ideogramą
išbraižyt ant mano peties
kyvi kyvi

lengvas ir greitas laivas mano petys
išsitiesk ant jo saulėto dėnio
kad galėtum nusisupti į salą
iš stiklo iš dūmų
kyvi

saugus požemio kalėjimas mano balsas
nesiduoki suviliojamas
šilkinis durklas mano viksvos išmintis
nesiklausyki
kyvi kyvi kyvi

TOPOGRAFIJA C

HELMUT HEISSENBUETTEL

be atvangos susitinka tie patys veidai prasilenkiančiose
srovėse
garsiakalbiai kalba be sustojimo
skambinimas mažos mergaitės kasa tunelį pro metus
žuvėdrų riksmas kurs mano vaikystės sapną suraižo vis
dar tebėra mano sesuo
iš tunelių išlenda apšviestų lygumų kraštai
malkų ugnies nupliekstas dangus už laukų akiračio
atviros durys į geležinkelio vagonus pastatytus ant
atsarginių bėgių lapkričio saulėj
ištisę dūmų terenai virš manevrinių stočių
ant kanalų skardinių bangų atspindžiai sugrotuoti
šitam kanale ir tiltų krašte
prieš mane išsidriekusios žemės žvilgančios paralelės

ČIA, KUR AŠ GYVENU

GUENTER EICH

Man pravėrus langą į kambarį,
ėmė plaukti žuvys,
silkės. Lyg neršto metu,
jos plaukė dideliu būriu.
Jos nardė net tarp vaismedžių.
Tačiau didesnė jų dalis
dar buvo likusi miške,
virš užtvarų ir žvyrduobių.

Jos įkyrėjo man. Bet dar labiau man įkyrėjo
jūrininkai
(neišskiriant nei kapitonų),
kurie būriais sustoję prie atverto lango prašo
ugnies savo biauriu tabaku prikimštoms pypkėms.

Aš nebenoriu čia gyventi.

STORO ŽMOGAUS DIENOTVARKĖ

GUENTER BRUNO FUCHS

Rytą
jis parsiduoda vaikams žaidimų aikštėse,
ir pradėdamas darbą taria: mieli vaikai,
šitas pilvas nėra pilvas, bet didelis kalnas
vardu Bimbulà.
Tuomet sukrykščia vaikai ir versdamies kūliais šaukia:
Prašom, didysis kalne, ir vėl rytoj ateit pas mus.

Vidudienį
jis pamėgdžioja savo džiunglių draugus,
ritmingai mušdamas į pilvą,
ir retkarčiais apsunkusia širdim
užšokęs generolui ant peties jis sako:
jei tu atskirti negali nuo būgno mano pilvo,
tai tavo apgailėtina klaida! Nes šitas pilvas
yra didysis kalnas Bimbulà,
ir tu jo grožio niekad nepažinsi.

Vakare
jis staiga nuliūsta.
Ir atsisėdęs po žvaigždėmis išgeria
dešimtį litrų dangiško alaus.
Yra žmonių, kurie girdėjo jį dainuojant —
ir jo dainavimas visai naivus, toksai naivus,
jog niekas negalėtų patikėti, kad tai jo:
m o t i n , a k m o t i n , a š a l k a n a s!

VĖLINĖS

PAUL CELAN

Ką gi aš
padariau?
Naktis apvaisinta, tarytum
galėtų būti dar tamsesnių,
kaip ši.

Paukščio skrydis, akmens, tūkstančiai
nubrėžtų kelių. Žvilgsniai,
pagrobti ir nuskinti. Vandenynas,
išragautas, pragertas ir prasvajotas. Viena valanda,
užtemdyta sielom. Kita, rudeninė šviesa,
dovanota aklam
jausmui, kuris aplankė tave. Kitos, daug jų,
benamės, apsunkusios: regėtos, apeitos ratu.
Rastinukai, žvaigždės,
juodos ir iškalbingos: įvardintos
pagal nutylėtą priesaiką.

Ir vieną kartą (kada? ir tai jau pamiršta):
jauti, kad vėl įsikabinai,
kai pulsas nedrąsiai išmušė prieštaktį.

PRISIKĖLIMAS

INGEBORG BACHMANN

Kai tu prisikelsi,
ir aš prisikelsiu,
prie slenksčio akmens nebebus,
ir jūroj nei vieno laivo.

Rytoj statinės riedės
į jūrą pasitikti bangų.
Mes ateinam prie kranto
slidžiom pėdom ir skalaujam
vynuogių derlių ir sutrypiam
jį į vyną.
Rytoj pajūry.

Kai tu prisikelsi,
ir aš prisikelsiu,
budelis vartuos kabės
ir smūgiai į jūrą skęs.

PRIEŠPIETIS IR POPIETIS

KARL KROLOW

Ir kodėl man popietis atima
vardus buvusius priešpiet?

Vėjo dvelkimas pasenęs
Visos tobulos gėlės
užtrokšta mano pažastyse.

Diena apsinėrė gyvatės oda.

Svetimos akys kalba
apie mano akis.
Aš nebesu daugiau vienas,
nebesu.
Pasistačiau kėdę
prie savo durų,
kad galėčiau stebėti
pranašiškus ryto medžius.

Mano burnoje
tyko svetimas balsas.
Netrukus jis nuduos
esąs mano paties
ir pasveikins mane
vakarėjant.

KROSNYS IR HARMONIJA

WALTER HOELLERER

Paukštis prakišo snapą pro lango užuolaidą.
Paukštis į dangų kyla mažu dūmeliu.
Paukštis išlaiko lygsvarą bangose.
Paukštis žemyn galvà apsuko galvą.

Paukštis neturi pastogės nei blakstienų.
Paukštis žėruoja cheminėj krosnyje.
Atėjo paukštis, mašinų šešėlis,
Per vandenyną. Degdamas raudonai.

Jis dega, kaip gi paukštis turi degti?
Jis tupi žėrintis mažam rate.
Iliuminuotas už nepaprastą darbštumą
Ir pakeistas į sąskambių darnumą,
Akinanti kaitra jam rėkia į akis,
Paukštis, apstulbintas savosios saulės,
penkiolika minučių — groja fagotù.

bet

FRANZ MON

bet yra stulpas bet yra
akmuo kuris čia buvo
be pasišokėjimo
kišenėje pasišokėjo jis į viršų
ir šaukė šviesoje
pradžioje buvo
vyras berniukas metė pavandeniui
ir tik penkis kartus atšoko
bet taip taikliai
taip bežaidžiant išmokta
taip lengva užmiršti bežaidžiant

MES GYVENAM KIAUŠINYJE

GUENTER GRASS

Mes gyvenam kiaušinyje.
Kevalo vidų išbraižėme
nepadoriais piešiniais
ir savo priešų vardais.
Mus kažkas peri.

Ir nesvarbu kas mus perėtų,
mūsų pieštukas perimas kartu.
Vieną dieną prasikalę
tuoj pat nupiešime aną,
kuris mus išperėjo.

Mes prileidžiame, kad esame perimi.
Mes įsivaizduojame ramų ir jaukų paukštį,
ir rašome rašinėlius
apie spalvą ir rasę
mus perinčios vištos.

Kada prasikalsime?
Mūsų pranašai kiaušinyje
ginčijasi dėl prieinamos kainos
ir perėjimo laiko. Jie spėja,
prasikalimas įvyks X dieną.

Nuobodulio ir būtinybės verčiami
mes išradome inkubatorius,
ir mielai pasiūlytume savo patentą
anai, kuri virš mūsų tupi —
nes mes be galo susirūpinę
savuoju prieaugliu kiaušinyje.

Mes turime saugią pastogę.
Per anksti senstantys viščiukai
ir embrionai pramokę kalbėti
kalba ištisą dieną,
kalba apie savo sapnus.

O kaip, jei mūsų niekas neperi?
Jeigu kevalas niekad neskils?
Jeigu mūsų akiratis baigiasi
išbraižytais ženklais, vardais ir visuomet toksai pasiliks?
Tikėkim, kad esam perimi.

Nesvarbu, kad tekalbam apie perėjimą,
baimė lieka, baimė, kad kas nors
anapus kevalo, staiga pajutęs alkį,
palies mus ant keptuvės ir druska apibarstys. —
Ir ką darysime tada, broliai, kiaušinyje?

Vertimai: Helmut Heissenbuettel, Paul Celan ir Walter Hoellerer — Henriko Nagio, visi kiti — Zinos Katiliškienės.

POKARINĖ VOKIEČIŲ POEZIJA

ZINA KATILIŠKIENĖ

Dalinė apžvalga

Įžangai: Ingeborg Bachmann, Wolfgang Borchert, Paul Celan, Hans Magnus Enzensberger, Guenter Eich, Guenter Bruno Fuchs, Guenter Grass, Helmut Heissenbuettel, Walter Hoellerer, Hans Egon Holthusen, Karl Krolow, Christine Lavant, Franz Mon, Heinz Piontek, Margot Scharpenberger.

Suminėtieji vardai neapima visų dabartinės vokiečių poezijos kūrėjų, nei paskutiniųjų metų prieauglio. Tai tėra vardai, kurių kūryba, šią apžvalgą rašančios nuomone, buvo ir tebėra ryškiausiu ir lemiančiu pagrindu moderniajai vokiečių poezijai. Sustoti ties kiekvieno kūryba atskirai būtų jau visai kito pobūdžio darbas, todėl tebandysiu užgriebti bendruosius bruožus.

Jų nedaug. Anų, kurie išliedino pagrindą naujajai, pokarinei vokiečių poezijai. Ir jų istorija dar neapima

dviejų dešimtmečių. Jų nedaug, palyginus su skaičiais vardų, užtinkamų tiek periodinėje spaudoje, tiek antologijose bei į jas panašiuose leidiniuose. Dažnu atveju vardai poetų, ištarusių pirmuosius ir nulemiančius žodžius moderniojoje vokiečių poezijoje, neužtinkami net leidiniuose su pretenzijom į rimtumą ir objektyvumą. Dažnu atveju jie esti paminimi tik puse lūpų, sumurmant kelis bereikšmius sakinius. Ir čia, kaip visur, daliai žmonių laikas buvo — yra sustojęs. Todėl, norint susidėstyti įmanomai tikslesnį ir pilnesnį vaizdą, nepatartina skaityti vien tik literatūros žurnalus, didžiausius tiražu ir prenumeratorių skaičiumi, vien tik knygas, rekomenduojamas savaitgalinių literatūros skyrių, pasirodančių laikraščiuose, net pagaliau vien tik knygas, parašytas "vardą turinčių" ir "blaiviai galvojančių" kritikų. Atrinkimui, pagal mūsų patarlę, grūdus nuo pelų, bandau sudėstyti į per eilę metų liestą, skaitytą medžiagą, subjektyviai sudėstyti ir pasižiūrėti į vokiečių pokarinę poeziją, be tikrųjų emigrantų, be "vidinių" — savin pasitraukusių emigrantų, ir pagaliau be jau nebesančių kūrėjų, kurie jaunųjų buvo "atrasti" (kadangi dvylikos metų laikotarpyje išimti iš bibliotekų ir universiteto auditorijų) ir kurie visi daugiau ar mažiau įtaigojo moderniąją vokiečių poeziją. Ji iš tikrųjų remiasi pagrindu, sulydytu iš dviejų elementų: istorinio ir dabartinio.

Po anų lemtingųjų metų (1945), dar nenusėdus griuvėsių dulkėm, kartu su pradedama suvesti žuvusiųjų statistika, kartu su šimtais tūkstančių dingusiųjų paieškojimų, spaudoje pasirodė ir "vidinėn emigracijon" pasitraukę su savo užslėpta kūryba. Pasigirdo ir vienas kitas balsas iš užsienio, tikrųjų emigrantų. Tie, kurių žodžiais beveik išimtinai remiąsi dabartinė vokiečių poezija, tebebuvo už spygliuotų vielų belaisvių stovyklose, atidavę penkerius ar net šešerius savo jaunystės metus šiurpiam chaosui. Arba — būdami savo amžiumi

jaunesni, ir tuo pačiu ne taip tiesiogiai šio įvykio paliesti, išlindo iš rūsių ir dairėsi, kaip legendarinis Kaspar Hauser, nesuvokią pasikeitimo iš tamsos į saulėtą dieną, pilną niekados iki šiol negirdėtų garsų ir žodžių. Kad perpratus šią naują padėtį, jie pradžioje turėjo išsakyti savo tamsą ir atskleisti dvylikos metų viešai patvirtiną nežmogiškumą, pridengtą gražiu melu. Lygiai, kaip ir anie, pradedą sugrįžti po keleto metų izoliacijos, turėjo išrėkti, paprastai tariant, išspiauti visa, kas nebeleido jiems kvėpuoti. Ir stebėtinai greitai su praeitim buvo atsiskaityta. Greitai ir taikliai. Pradžioje, be mažų išimčių, buvo liečiamos vis tos pačios, amžinai pasikartojančios temos: žmogus, gyvenimas, mirtis. Tik, aišku, žvilgsnis į juos buvo pritrenkiančiai skirtingas nuo įprastinio. Ir reikia sutikti, kad žmonėms, ieškantiems poezijoje grožio, atsipalaidavimo nuo kasdienybės arba heroizmo, jaunųjų poetų žodžiai buvo nesuprantami ir nuvilią. Apvilianti buvo ir jų laikysena vienų ir kitų emigrantų atžvilgiu. Jie nesėdo už teisėjų ir atsijotojų stalo emigrantams pradėjus aiškintis to arba kito rašytojo politinę laikyseną dvylikos metų laikotarpyje. Vadinamajam atsijojimui iš tikrųjų buvo ne taip jau daug ir ne taip literatūros istorijai svarbių vardų, ir šio įvykio būtų galima visai neminėti, jeigu teisiamųjų tarpe nebūtų buvę Bertolt Brechto ir Gottfried Benno. Ypač pabrėžtinas Benno atvejas, nes jo įtaka moderniajai vokiečių poezijai tikrai didelė. Vienu metu net buvo kalbama apie "Gottfried Benno mokyklą". Ir gal ne visai be pagrindo. Tikra, kad Gottfried Benn buvo ir po mirties pasiliko didžiausiu teoriku moderniojoje vokiečių poezijoje. Tikra, kad jaunieji iš dalies padėjo sugrįžti jam atgal į gyvenimą, ir iki savo mirties (1956 m.) Bennas savo kūryba ir tiesioginiu dalyvavimu jaunųjų gyvenime, davė labai daug, daugiau nei prieš tai visoje savo kūryboje.

Jaunųjų reagavimas į visus pokarinius reiškinius

tiek literatūroje tiek kasdieniniame gyvenime palyginimo nerandančiai skyrėsi nuo vyresniosios kartos. Pajutimas, bendras visiems, kad jie prarado visą dešimtmetį savo gyvenime, atrodo ir buvo pagrindiniu, akinančiu spinduliu, nukreipusiu jų žvilgsnį nuo heroiškos kankinio aureolės, kuri vienu metu buvo tapusi mados dalyku. Su retai sutinkama rimtim ir atsakomybe jie pradėjo tarti savo pirmuosius žodžius, lyg nujausdami, jog tai netrukus turės tapti pagrindinio dialogo pokarinėje poezijoje dalimi.

1947 m. pasirodė pirmasis **Metamorphose** numeris. Leidinys skirtas eksperimentaliam menui ir poezijai ir, paties redaktoriaus K. O. Gotz žodžiu, turįs tikslą tapti avangardiniu. Tačiau **Metamorphose**, tiksliau tariant **Meta** (nes taip leidinys vadinosi pradedant antruoju numeriu), po penkių metų savo gyvenimą užbaigė, pritrūkus leidimui lėšų. Dalis užsibrėžto tikslo buvo pasiekta. Ne tik jaunieji vokiečių poetai pasirodė šio leidinio puslapiuose su savo naujaisiais arba pirmaisiais kūriniais, bet ir kitų tautų modernieji buvo pristatyti skaitytojui. Tuo metu nei vienas kitas pokarinis žurnalas tokiam žingsniui nesiryžo. Pasirodžius paskutiniam **Metos** numeriui, netrukus pradėtas leisti literatūros žurnalas **Akzente**, kuris ir dabar tebeina, redaguojamas poeto Walter Hoellerer ir prozaiko Hans Bender. Iš šalies žiūrint atrodytų, lyg pastarasis leidinys būtų **Metos** tąsa. Tačiau **Akzente** skiriasi iš pagrindų tuomi, kad jis nėra užsibrėžęs būti vien avangardo pasisakymų vieta. Jame talpinama medžiaga labai įvairi, todėl ir šio žurnalo įvertinimai tokie įvairūs ir kraštutiniai. Vieniems jis panašus į bulvarinę spaudą, kitiems į dramblio kaulo bokšte sėdinčių išvedžiojimus. Vieni jį apkaltina esant per daug konservatyviu, antri gi randa jį moderniu iki beprotybės. Tačiau, nepaisant nuomonių kraštutinumų, šis žurnalas yra labiausiai tiesioginis moderniosios vokiečių literatūros, tuo pačiu ir poezijos, balsas, ir tiksliausiai ją atskleidžiąs.

Jungianti beveik visus pokarinės literatūros kūrėjus yra "Gruppe 47", kurios įsteigėjas — Hans Werner Richter. Visos etiketės, kurias stengtasi šiai grupei priklijuoti, atkrito; visi rėmai, į kuriuos ji buvo bandoma įrėmuoti, neatitiko. "Gruppe 47" apima savyje visų pasaulėžiūrų kūrėjus, su visom įmanomom pažiūrom į pačią kūrybą ir jos vyksmą. Šitai aiškiai išryškėja pavienių rašytojų pasisakymuose, o ypač viešai ruošiamosiose diskusijose. Wolfgang Borcherto sakinys iš jo paskelbtojo manifesto: "Mums nereikia tobulai suderintų pianinų. Mumyse perdaug disonanso...", taikytas moderniajai poezijai, tinka ir visai šiai grupei. Ką bendro turi šiai grupei priklausą? Kūrybiškumą, kuriame pulsuoja dabartis, nerimą, verčiantį ieškoti, nebūtinai naujo (dažnai esamam duoti kitą vardą, nes senasis šiuo metu nebetikslus arba iškraipąs daikto prasmę), iš dalies ir eksperimentavimas, išbandymas visų įmanomų galimybių kūryboje. Todėl kartą metuose įvykstančiame šios grupės suvažiavime, kuriame skaitomi naujausi rašytojų kūriniai, kuriame debiutuoja jaunieji (ir dalis pradžioje suminėtųjų poetų juose debiutavo su savo kūryba), nuotaika nėra nei lygi, nei draugiška. Draugiška nuomonių sutapimo prasme. Užtenka pasiskaityti kad ir viešumai paskelbtąsias nuotrupas, jog pamatytum, kad kiekvienas tai grupei priklausąs yra tvirtovė sau. Pavyzdžiui, ar begalima įsivaizduoti du labiau priešingus savo kūryboje ir žvilgsnyje poetus, kaip Guenter Grass ir Franz Mon. Pirmasis atstovaująs atsitiktinumo, įkvėpimo eilėraštį, antrasis — darbą, eksperimentą su žodžiais. Šios grupės rašytojus ir kraštutinumai jungia.

Pirmojoje pokarinio laikotarpio pusėje, kurią apytikriai galima būtų atskaičiuoti nepilnu dešimtmečiu, skaitytojas (aišku, su mažom išimtim) moderniosios poezijos žodžiui buvo ir kurčias ir aklas. Ir greičiausiai ne iš užsispyrimo ar blogos valios. Jis nespėjo sekti

naujosios poezijos greito vystymosi, nespėjo įsigyventi į šią, dabar esančią dieną ir atrinkti tikrą nuo dirbtino. Jis tebegyveno praeityje ir kare, nesugebėdamas išsivaduoti iš abiejų. Tik keista, beveik ironiška, kad jis — skaitytojas tuo metu ieškojo atsakymo ir pradžios naujam gyvenimui pseudoromantiškuose išsiliejimuose, ne žodžiuose, kurie paprastai ir be patetikos stengėsi išsakyti tiesą, stengėsi sugrąžinti daiktams tikruosius vardus ir prasmę.

"Mums reikia tokių, kurie medį — medžiu, moterį — moterim vadintų, kurie galėtų ištarti taip ir ne; aiškiai ir garsiai ir be konjunktyvo" (iš Wolfgang Borcherto manifesto). Jeigu pačiam Borchertui ir ne visai pavyko savo kūryboje įgyvendinti jo paties paskelbtųjų reikalavimų, tai kiti tikrai (sąmoningai ar ne) papunkčiui to pasiekė, ir net daugiau, savo žodžio tikslumu ir tiesiogiškumu.

Palyginimui pasižiūrėjus į vokiečių septyniolikos metų laikotarpio prozą ir poeziją, matyti, kad poezija kur kas tiksliau ir vaizdžiau parodo, kuriuo metu, net kurią valandą žmogus gyvena. Preciziško mechanizmo jautrumu poezija sužymėjo kiekvienos valandos, minutės ir sekundės virpėjimus. Ir tebežymi. Su praeitim, kaip jau minėjau, buvo palyginus greitai išsiaiškinta, nes, norint gyventi ir kūrybine prasme augti, nebuvo laiko smulkiom derybom ir patetikai. Daugumai moderniosios poezijos atstovų užteko kelių kondensuotų išsisakymų. Pavyzdžiui Paul Celano **Todesfuge** arba Guenter Eicho **Inventur** ir **Camp 16**. Ir šitie išsakymai pasiliko ir atvėrė daugiau nei keli rinkiniai ta pačia tema. Ir jeigu dabar dar kartais praeitis užgriebiama, ji yra šalutinė tema arba pasikartojimo momentas, turįs esamojo laiko prasmę ir pavidalą.

Modernioji arba dabartinė vokiečių poezija, po septyniolikos metų, tebėra judesyje į priekį, judesyje į ieškojimą. Tai sakydama, kartoju: išjungiu paskutiniųjų metų prieauglį, kurio skaičius normaliose sąlygose

kiekvienai tautai natūralus, kaip natūralus jų eksperimentavimas vien eksperimentavimo dėliai ir gal mažesnė atsakomybė, turint užnugarį ir pagrindą. Kalbu apie moderniosios poezijos pradininkus, kurie po tiekos metų, lygiai dėl tų pačių sąlygų būtų galėję, kaip priimta sakyti, "surasti save" arba būti "besurandą save" ir šiuo metu stabtelėję poilsiui ir tuo pačiu kūrybiniam sustingimui, įsigydami vienokį arba kitokį vardą savo sustojimo vietai.

Tačiau jų kūryba tebėra judesyje į priekį, ieškanti tiesos ir analizuojanti iki skaudumo, duodanti iš patirties žodžiams — žmogus — gyvenimas — mirtis — kitą prasmę, suprastinanti kalbą iki kietumo ir šiurkštumo, apimanti kiekvieną žmogiškojo gyvenimo momentą, neišskiriant nei politinio, griežtai neigianti vis dar tebesivaidenantį įsitikinimą, jog poezija skirta skaitytojo arba klausytojo paguodai, džiaugsmui ir užliūliavimui. Jų poezija kaip tik veikia žmogų priešingai. Joje nebėra lyrikos tradicine to žodžio prasme. Nebėra idilės. Gamta tapo slaptažodžiu, susižinojimo ženklu; ji nebėra apdainuojama, tėra pasakoma, ką jinai reiškia. Ir svarbiausia: jų poezija tebeturi radaro jautrumą šiai dienai ir valandai.

Gal todėl (pati tikiu, kad kaip tik todėl) vokiečių moderniosios poezijos kūrėjams ir pavyko išsiauginti savo žodžiams tokį greitai reaguojantį ir atsakingą skaitytoją bei klausytoją. Čia, aišku, turiu pasitikėti spaudoje patiektaisiais *duomenimis ir perduotaisiais aprašymais* diskusijų, ruošiamų pačių poetų, nagrinėjant dabartinės poezijos problemas ir pačios kūrybos vyksmą. Atrodo, jog klausytojo dalyvavimas jose yra labai gyvas ir nepaviršutinis. Ir dar daugiau: šiais duomenimis remiantis, be abejojimo galima prileisti, jog moderniosios poezijos kūrėjų pusiau viešas troškimas, kad ir kiekvienas skaitytojas jaustųsi už ją atsakingas, savo kritiškumu, atvirumu ir dėmesiu jai, pradeda pildytis.

PAKELKI AŠAROM PAPLŪDUSIAS AKIS

JURGIS JANAVIČIUS

Pakelki ašarom paplūdusias akis
ir visą savo ilgesį sudėk dainelėn,
namo pargrįžtant švies tartum ugnis
šermukšniai palei kelią.

PO LIGOS

O po ligos aš išvažiuoju į kelionę:
paėmęs knygą, aš skaityt imu.
Ir Sydney parke sutinku moterį,
iš lėto einančią plačiais tarp araukarijų
baltuojančiais takais,
ir staiga atpažįstu, kad tai tu.

KAI BŪNU VIENAS

Kai būnu vienas,
žvaigždžių aš daug matau:
atvertas duris.
Bet kai tik pakeliu kepurę,
delnai uždangsto duris
— žiburius dangaus.

SVARSTYMAI APIE XIX AMŽIŲ LIETUVOJE

VINCAS TRUMPA

Įžanginė pastaba

Jaunas Lietuvos istorijos mokslas, sistemiškai pradėtas kurti tik Nepriklausomybės laikotarpyje, tarp kita ko buvo užsimojęs reviduoti daugelį mūsų praeities problemų. Gal būt, mažiausiai tokios revizijos buvo reikalingas ikivytautinis ar net ikiliublininis laikotarpis. Z. Ivinskio, J. Stakausko, A. Kučo, J. Jakšto ir kt. darbai čia tik praplėtė senas problemas, iš esmės visos istorinės sistemos nekeisdami. XVI-XVIII a. A. Šapokos, K. Avižonio ir kt. darbuose sulaukė naujos ir iš esmės teisingos interpretacijos. Blogiausia buvo su XIX a., kuris be epizodinių B. Dundulio, P. Šležo, A. Janulaičio, J. Matuso ir kt. studijų sistemiškai nebuvo niekeno tyrinėtas. Gal vienintelė išimtis buvo M. Roemerio lenkiškai parašyta ir dar 1908 m. išleista **Litwa: studyum o odrodzeniu narodu litewskiego** (Lietuva: studija apie lietuvių tautos atgimimą). Tačiau joje tebuvo apžvelgti XIX a. paskutiniųjų dešimtmečių ir XX a. pradžios įvykiai.

Gerai suprasdamas, kaip sunku gyvenant emigracijoje rašyti savo krašto istoriją, ypač kol tebėra taip maža parengiamųjų darbų, vis dėlto rýžtuos mūsų skaitančiajai visuomenei pateikti XIX a. Lietuvos kritišką vaizdą.

Tai bus daugiau istorinis svarstymas negu tyrinėjimas, nes tokiam tyrinėjimui trūksta dokumentų ir šaltinių, kurie, deja, šiuo tarpu autoriui nėra prieinami. Esu vienok giliai įsitikinęs, kad tik iš teisingai suprastos praeities galima šis tas teigiamo pasimokyti.

I. Tarp brangių iliuzijų ir prisiminimų

Pačia bendriausia prasme, XIX amžius Lietuvoje buvo pavergtos tautos ir okupuoto krašto istorija. 1795 m. trečiuoju Lenkijos-Lietuvos respublikos padalinimu Lietuva, kurios žemių didžioji dalis buvo prijungta prie Rusijos (išskyrus Užnemunę, kuri ligi 1807 m. priklausė Prūsijai), nustojo buvusi didžiąja kunigaikštija, amžinos sąjungos ryšiais susirišusia su Lenkija. Administraciniu atžvilgiu ją dabar sudarė dvi, viena arba trys gubernijos, jeigu apsiribosime daugmaž etnografinės Lietuvos žemėmis, arba 8 gubernijos, jeigu turėsime galvoje istorines Lietuvos žemes. Šią pastarąją koncepciją iš dalies pripažino ir okupacinė valdžia, pavyzdžiui, Vilniaus universiteto švietimo administracijai pavesdama visas 8 gubernijas, jose palikdama veikti ir Lietuvos statutą (ligi 1840 m.).

Tačiau kai kalbama apie Lietuvą XIX amžiuje, dažniausiai turima galvoje tik toji teritorija, kurią sudarė Vilniaus, Slanimo (vėliau Gardino) ir Kauno (nuo 1843 m.) gubernijos, plius Užnemunė, kuri po 1815 m. įeis į Kongresinės Lenkijos sudėtį, vadinas, priklausys nuo Varšuvos, kuri naudojosi kartais didesne kartais mažesne autonomija Rusijos imperijos ribose. Toji teritorija ir sudarys atgimstančios XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje lietuvių tautos irredentizmą. Be abejo, istorikui, studijuojančiam XIX a. Lietuvos istoriją, toji teritorija daugiausia ir terūpi.

Pagrindinis politinis veikėjas toje teritorijoje buvo rusų administracija, remiama kartais laisviau kartais mažiau laisvai veikiančių savivaldos institucijų. Tur būt, tai turėdamas galvoje pirmojo moksliškai parengto Lie-

tuvos istorijos vadovėlio autorius prof. kun. A. Alekna ir suskirstė XIX a. Lietuvos istoriją pagal Rusijos carų viešpatavimo metus. Toks XIX a. Lietuvos istorijos traktavimas buvo visiškai logiškas ir beveik teisingas, ypač žiūrint XIX a. arba jo tradicijoje išaugusio istoriko akimis, kada valstybė, o ne tauta, buvo ne tik pagrindinis, bet beveik ir vienintelis istorijos veiksnys. Tauta, netekusi valstybinės nepriklausomybės, tuo pačiu neteko bet kurio vaidmens istorijoje, atiduodama jį tam, kas perėmė jos valstybinį vaidmenį. Dėl to ir XIX a. pirmosios pusės Lietuvos istorikas Teodoras Narbutas sulaužė savo, kaip istoriko, plunksną ant Zigmanto II Augusto karsto, užbaigdamas savo monumentalų 9 tomų Lietuvos istorijos veikalą su jo mirtimi, laikydamas, kad po Liublino unijos Lietuva neteko savo valstybinės nepriklausomybės, vadinasi, nustojo bet kokio intereso istorikui. Panašiai pasielgė ir kiek vėliau rašęs J. Szujskis su Lenkijos istorija, užbaigdamas ją 1795 metais.

Nepriklausomos Lietuvos istorikai nesutiko nei su A. Aleknos, nei juo labiau su T. Narbuto istorinėmis koncepcijomis. Jie ne tik pratęsė, ir iš dalies visiškai teisingai, Lietuvos istoriją ligi 1795 m., bet bandė austi ir pavergtos tautos istoriją 1795-1918 m. laikotarpyje, laikydami, kad ir netekusi valstybinės nepriklausomybės tauta nenustoja savo istorinės reikšmės. Tiesa, savo originalios XIX a. istorijos sampratos jie dar nesuspėjo sukurti, beveik raidiškai nukopijuodami vadinamos varšuvinės lenkų istorinės mokyklos sampratą.

Lenkija, kaip žinia, kongresinės karalystės ir kitais vardais tebetęsė savo valstybinę egzistenciją, tegu ir baisiai suvaržytą, bet vis vien gyvą, kuri sudarė realų pagrindą jos romantiškoms svajonėms apie praeities ir ateities didybę. Tai leido Lenkijos istorikams ir didelei tautos daliai laikyti jos XIX a. situaciją labai laikina, kuri prie kiekvienos mažiausios progos bus lengvai pakeista ir leis atsistatyti senajai Respublikai 1772 m. sienose. Dėl to Lenkijai taip lengvai sekėsi organizuoti

visokius sąmokslus ir sukilimus, kurie dabartinėmis akimis žiūrint neturėjo jokio pagrindo į pasisekimą, bet kurie tada tiesiog tvinko viltimis į pergalę. Tik po triuškinančio pralaimėjimo 1863 m. tos viltys ėmė dužti. Tik po to imta kritiškiau žiūrėti į savo tolimesnės ir artimesnės praeities istoriją, ieškant Lenkijos nelaimių priežasčių ne tik grobuoniškoje jos kaimynų politikoje, bet ir savo pačioje tautoje, jos būde ir jos institucijose.

Be abejo, tąja situacijos laikinumo dvasia gyveno ir daugumas Lietuvos vadovaujančio sluoksnio; jo politinė programa maža tesiskyrė nuo Lenkijos politinės programos. Kiekviena pasitaikiusia proga jis siekė sujungti savo likimą su Lenkijos likimu, kuris, bent politiniu atžvilgiu, buvo žymiai geresnis negu Lietuvos likimas. Maža tesiskyrė to sluoksnio pažiūros į praeities ir ateities sampratą nuo Lenkijos. Dėl to kiekvienas įvykis ties Vysla kaip mat didesniu ar mažesniu aidu atsimušdavo ties Nerimi ir Nemunu, ar tai būtų Napoleono karų metu, ar 1830 ir 1863 m. sukilimo metu. Tik labai retais atvejais tarp Varšuvos ir Vilniaus iškildavo koks nors stambesnis nesusipratimas, kaip, pavyzdžiui, 1811 m., kada Mykolas Kleopas Oginskis bandė atgaivinti D. Lietuvos kunigaikštiją Aleksandro I protektorate. Savo tų metų memorandume carui jis pirmą kartą išdėstė savo pažiūras į Lietuvos istoriją, kurios daugmaž sutiko su mūsų Nepriklausomybės laikų istorikų pažiūromis. Kiekvienu atveju, jis nelaikė istorinės Lietuvos Lenkijos provincija, ko nenorėjo suprasti net XX a. pradžios daugumas lenkų politikų ir kai kurie istorikai. Žinoma, kas lietė ateitį, jis tikėjosi, kad ir Lenkija prisidės prie jo politinės kombinacijos. Tuo būdu unijos idėja šiuo metu, kaip ir praeityje, išėjo iš Lietuvos iniciatyvos.

Padėtis gana žymiai pasikeitė tik po 1863 m. sukilimo, kada Lietuvos vadovaujančiam sluoksniui, puoselėjančiam Lenkijos-Lietuvos unijos mintį, buvo suduo-

tas beveik lemiamas smūgis. Tas sukilimas ir po jo sekusi žemės reforma — baudžiavos panaikinimas — ir kiti okupacinės rusų valdžios veiksmai ne tik susmugdė ligi tol vadovavusį politinį sluoksnį, bet, beveik visiškai to nenorint, sudarė sąlygas, nors ir baisiai pamažu, augti ir kilti naujoms jėgoms, kurios paskutiniais XIX a. dešimtmečiais ims labai aktyviai reikštis ir nuves Lietuvą visiškai kitokiu keliu negu ją bandė vesti Napoleono laikų, 1831 ir 1863 m. sukilimų Lietuvos politikos vadovai.

Tačiau būtų klaidinga manyti, kad toks persilaužimas įvyko staiga, arba kad jis buvo vien tik Muravjevo politikos vaisius. Jo šaknų reikia ieškoti daug giliau, pradedant nuo lemtingųjų XVIII a. pabaigos įvykių. XIX a. Lietuvoje istoriko uždavinys ir yra atsekti, kaip buvo prieita prie 1883 ir 1918 metų. Vienas pagrindinių kiekvieno istoriko uždavinių yra išaiškinti, kaip kūrėsi dabartis: kiek prie jos sukūrimo prisidėjo normali įvykių eiga, kokios reikšmės turėjo įvairios socialinės ir ekonominės jėgos, kiek čia įtakos turėjo vienokios ar kitokios individualinės pastangos. Šių pastarųjų vaidmens įvertinimas yra ypač opus dalykas. Dėl jo dažniausiai ir išsiskiria istorikų nuomonės. Kas vienam gali atrodyti neginčijamas nacionalinis didvyris, kitam tebus nesveikos fantazijos avantiūristas arba tiesiog maniakas. Net dėl tokio, rodos, idealaus laisvės kovotojo kaip Tadas Kosciuška vaidmens istorikų nuomonės toli gražu nėra vienodos.

Prof. L. Karsavinas mėgdavo sakyti, kad istorikas greičiau turi būti truputį skeptikas. Jis tik apie nedaugelį išsitardavo kaip apie didelius vyrus. Istoriko uždavinys nėra kurti mitus. Ne maitinti visuomenę kad ir gražiausiais praeities miražais, bet parodyti jai praeities įvykius, kaip jie iš tikrųjų buvo (Rankės formulė) yra pagrindinis istoriko uždavinys.

Galima ir verta mokytis tik iš teisingai suprastos istorijos. Lloyd George savo atsiminimuose apie 1914-18

m. karą rašė: "Jei iš meilės adoracijos vertiems prisiminimams ir mums brangioms iliuzijoms nutylėsime tiesą ir pridengsime klaidas glorifikacijos laurais, nieko neišmoksime ir sekantį kartą galėsime jau nebeišvengti katastrofos, kurios šį kartą vos per plauką teišvengėme".

Kadangi žmonės, kaip juo labiau tautos ir bendruomenės, dažniau eina kreivais ir klaidingais keliais, į kuriuos juos ir jas dažnai pastumia kaip tik istorikai, negalima užmerkti akių prieš praeities klaidas. Tik tų milžiniškų klaidų fone vienas kitas atskiro žmogaus, kaip ir tautos, geresnis darbelis įgauna tikrą savo vertę ir didybę. Istorikas tarp kita ko neturi pamiršti, kad priešas nevisados yra klaidingas.

II. Tvirtas griūva, silpnas kelias

Kas yra XIX amžius aplamai ir kuo jis pasireiškė Lietuvoje? Chronologiškai XIX a. prasidėjo 1789 m. Didžiąja Prancūzų Revoliucija ir pasibaigė 1914-1818 m. karu. Dėl baigminės datos, berods, nėra jokių abejonių, dėl pradžios datos yra tam tikrų svyravimų. Daug kas XIX a. pradeda 1814-1815 m. Vienos kongresu, revoliucinį ir napoleoninį laikotarpį priskirdami senojo pasaulio (ancien regime) pabaigai, o ne naujojo pasaulio pradžiai. Tos nuomonės, pavyzdžiui, laikėsi dabar jau klasiškos XIX a. istorijos, išverstos į daugelį kalbų, autorius Benedetto Croce. Tačiau visos pagrindinės XIX a. idėjos (liberalizmo, demokratijos, nacionalizmo ir t.t.) prasidėjo su 1789 metais ir dėl to vargu būtų logiška juos išskirti iš XIX a. istorijos. Pats revoliucijos, kaip politinės priemonės faktas, XIX a. įgavo lyg ir pilietines teises. Teisingai rašė Alexis de Tocqueville: "Prancūzų revoliucija nuolat prasideda iš naujo ir visados pasilieka ta pati" (cit. H. Kesting, **Geschichtsphilosophie und Weltbuergertum,** 1959, įžangos XI psl.). Tautinės, o vėliau ir socialinės revoliucijos buvo naujas XIX a. fenomenas. Jo pradžios reikia ieškoti ne tik 1789 m. pran-

cūzų, bet ir šiek tiek anksčiau vykusioje Šiaurės Amerikos revoliucijoje, kurios pasaulinė įtaka europocentrinėje istoriografijoje ligi šiol per mažai buvo akcentuojama.

Kas liečia Lietuvą, 1795-1918 m. datos labai gerai aptaria jos XIX amžių. Kaip minėjome, tai buvo pavergtos tautos ir okupuoto krašto istorija. Tačiau ir tokiose sąlygose gyvendama lietuvių tauta nebuvo uždara bendroms XIX a. idėjų įtakoms. XIX a. dar nebuvo išrastos visokios uždangos ir sienos, kurių pagalba vienas kraštas gali būti beveik visiškai hermetiškai uždarytas nuo viso likusio pasaulio. Studijuojant XIX a. Lietuvos kultūrinį ir intelektualinį gyvenimą dažnai tiesiog reikia stebėtis, kaip greitai viena ar kita Vakarų civilizacijos idėja rasdavo čia atgarsį. Pavyzdžiui, pats liberalizmo žodis pirmą kartą tebuvo pavartotas tik XIX a. pirmame dešimtmetyje Ispanijoje, o jau to amžiaus antrajame dešimtmetyje liberalinių idėjų temomis buvo plačiai diskutuojama Varšuvos ir Vilniaus spaudoje (ž. P. Chmielowski, **Liberalizm i obskurantizm na Litwie i Rusi 1815-1823,** Warszawa, 1898; plg. mano "Liberalinės minties raida Lietuvoje" rinkinyje **Lietuviškasis liberalizmas,** Čikaga, 1959). Aplamai, XIX amžiuje, kaip ir anksčiau, svetimoji okupacija dar iš esmės nedaug tepakeisdavo vienos ar kitos tautos istorinį vyksmą, ypač jos intelektualinį ir idėjinį gyvenimą.

Kokios buvo pagrindinės XIX a. problemos Lietuvoje? Pirmoje vietoje, tur būt, reiktų pastatyti išsilaisvinimo problemą. Nors pats okupacijos faktas, kaip matysime toliau, nebuvo labai skaudžiai išgyventas, tačiau išsilaisvinimo idėja buvo gyva per visą XIX a. Tik to išsilaisvinimo samprata ne visados buvo tokia pati. Maždaug ligi 1863 m. sukilimo vadovaujantieji Lietuvos sluoksniai svajojo atstatyti tai, kas padalinimais buvo sugriauta. Nuo 1797 m. brolių Ciecierskių sąmokslo ligi 1863 m. sukilimo vadų Lietuvoje politinės progra-

mos Lietuvos laisvė retai kada buvo kitaip įsivaizduojama, kaip tik jos likimo sujungimu su Lenkijos likimu. Tik į XIX a. pabaigą išsilaisvinimas ėmė įgauti tautinės nepriklausomybės aspektą. Dabar Lietuvos tautinio sąjūdžio vadai ne tik nematė nieko gero tame bendrame likime su Lenkija, bet ėmė jausti pavojų iš tokio bendro likimo, juoba kad daugelis Lenkijos laisvės kovotojų ligi pat 1918 m. ir po to nesuprato arba nesistengė suprasti lietuvių tautinių aspiracijų. Dar ir šiandien kai kurie, ypač emigrantiniai, Lenkijos istorikai sunkiai tegali suprasti lietuvių tautinio atgimimo, kaip savarankiško sąjūdžio, prasmę. Taip, pavyzdžiui, M. Kukielis, rašydamas apie 1918-1920 m. įvykius, nuolat kalba apie lenkų istorines teises į Lietuvos teritoriją, lyg Lietuva kada nors būtų priklausiusi Lenkijai (ž. jo **Dzieje Polski porozbiorowe**, London, 1963[2], 643 ir kt. psl.). Šiuo atžvilgiu Kotryna II, 1795 m. okupavusi Lietuvą, buvo teisingesnė, sakydama, kad ji prisijungė prie Rusijos sritis, kurios niekados Lenkijai nepriklausė. Žinoma, čia pat reikia pridurti, kad jeigu kas nepriklausė Lenkijai, nebūtinai turėjo priklausyti Rusijai.

Antra pagal svarbumą ir aktualumą XIX a. Lietuvoje problema, tur būt, buvo baudžiavos panaikinimo ir valstiečių padėties pagerinimo aplamai klausimas. Jau paskutiniais Respublikos metais ir ypač 1792 m. karo ir 1794 m. sukilimo metu daug kam buvo paaiškėję, kad tauta, kurioje 90% gyventojų buvo vergai, vargiai buvo verta laisvės ir nepriklausomybės. Po 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos, kuri valstiečių reikalu pasitenkino tik apeliavimu į dvarininkų gerą valią, priėmimo vienas korespondentas iš Lietuvos rašė varšuviškėje **Gazeta Narodowa**: "Jūsų konstitucijoje aš nematau vargšo valstiečio laisvės ir nuosavybės garantijos prieš žudikišką (bajorijos) gobšumą... Kodėl tame pačiame apskrityje vienas valstietis teturi dirbti tik dvi dienas geram ponui, o kitas šešias blogam ir dar gauti nuo jo lupti?" Ir korespondentas, kaip ir daugelis vėlesnių is-

torikų, Respublikos žlugimą, tarp kita ko, aiškino ir šia valstiečių vergija. Okupacinė valdžia dažnai naudojosi šia nenormalia situacija, kai jai priseidavo kovoti su rezistencinėmis bajorijos aspiracijomis arba pateisinti vieną ar kitą savo veiksmą. Net garsusis 1863 m. sukilimo malšintojas Muravjevas, kuris pačioje Rusijoje buvo griežtas baudžiavos panaikinimo priešininkas, Lietuvoje rodė nemaža simpatijos valstiečiams, tuo siekdamas juos atitraukti nuo sukilimo ir už tai užsitarnaudamas iš savo aršiausio priešo ir kritiko Herceno "totoriškojo Gracchaus" titulą.

Baudžiavos panaikinimo ir valstiečių padėties pagerinimo problema buvo gyva Lietuvos visuomenėje per visą XIX a. pirmąją pusę. Ji aštrino laisvės ir tradicijos įtampą, ji skaldė, tariant P. Chmielowskio žodžiais, Lietuvos visuomenę į liberalizmo ir obskurantizmo lagerius. Ji buvo susijusi ne tik su humanistinėmis XIX a. idėjomis, bet ji plaukė ir grynai iš ekonominių ir ūkinių samprotavimų. Po pramoninės revoliucijos atsiradęs Vak. Europoje didesnis žemės ūkio produktų pareikalavimas vertė Lietuvos dvarininkus suintensyvinti žemės ūkio gamybą. Baudžiavinis žemės ūkis, daugelio nuomone, atrodė nepakankamai našus.

Trečia iš eilės ir, gal būt, pati įdomiausia XIX a. idėja buvo tautybės idėja. Tautybė ir tauta buvo tas naujas veiksnys XIX a. istorijoje, kurio beveik visiškai nepažino ankstesnieji amžiai. Garsioje prancūzų istorinių veikalų serijoje **L'evolution de l'humanité** prof. G. J. Weill vieną tomą paskyrė XIX a. Europai ir tautybės idėjai (1938). Toji idėja ilgainiui išsikristalizavo ir beveik išsigimė nacionalizmo forma, kuris tiek daug bėdos padarė XX amžiuje.

Tautybės problema buvo ypač įdomi Lietuvoje. Čia ji buvo susijusi su baudžiavos panaikinimo ir aplamai valstiečių reikalu. Dar XIX a. pačioje pabaigoje Maironis visiškai ne be pagrindo rašys **Jaunojoje Lietuvoje:**

Jei nori atrasti lietuvį šiandieną,
Žiūrėk, kur aprūkę šiaudiniai stogai.

Pati lietuvio sąvoka XIX a. būvyje pergyveno labai reikšmingą evoliuciją. Nuo lietuvio sampratos, kokią turėjo T. Kosciuška ar A. Mickevičius, ligi Basanavičiaus ir Kudirkos lietuvio sampratos buvo didelis skirtumas. XIX a. Lietuvos istoriko vienas svarbiausiųjų uždavinių ir yra atsekti, kaip iš gente Lituanus natione Polonus išsivystė tautinio atgimimo lietuvis, kuris 1905 ir ypač 1918 m. išdrįs tarti savo galingą žodį, nebijodamas sueiti į konfliktą beveik su visais savo kaimynais.

Jeigu S. Stanevičiui XIX a. pradžioje atrodė lyg stebuklas, kad "Lietuvos senos giminės pražuvime sveikos liko", tai po šimto metų su ja privalės rimtai skaitytis ir savieji ir svetimieji. Tas labai lėtas, bet kartu ir ryžtingas tautinio gaivalėjimo procesas, tur būt, ir yra pati reikšmingiausia XIX a. tema.

III. Naujas vynas — senos statinės

Paskutiniai trys XVIII a. dešimtmečiai, kurie maždaug sutapo su Stanislavo II Augusto laikais (1764-1795), žinomi kaip reformų laikotarpis. Prieš tai buvęs Saksų dinastijos laikotarpis gali sakyti Respublikos gyvenimą privedė prie visiško absurdo: beveik visi seimai griuvo po liberum veto smūgiais, išbujojusios didikų partijos kovojo viena su kita ne dėl kokios nors politinės programos, bet dėl svetimų valdovų malonių ir kyšių, svetimos kariuomenės žygiavo skersai ir išilgai beveik be jokio pasipriešinimo, o patys didikai ir šlėkta "atsileidę diržus valgė ir gėrė". Tipingas Saksų gadynės auklėtinis, būsimasis Lietuvos artilerijos generolas ir Lenkijos lauko etmonas P. K. Branickis būk kalbėjęs, kad tikėjimas sielos nemirtingumu ir velnio bei pragaro baime būsimajame gyvenime kvailina kareivius, silpnindami jų drąsą (pagal Kitovičiaus atsiminimus cit. W. Smoleński, **Przewrót umyslowy w Polsce wieku XVII**, 1891, 146 psl.). Aišku, kad Saksų laikų bajoras karys vargu

ką geresnio galėjo tikėtis būsimajame gyvenime kaip pragaro.

Toliau berods nebuvo kur eiti. Reikėjo kas nors daryti. Daug šviesių galvų, kurios maitinosi galinga srove iš Vakarų plaukiančiomis švietimo gadynės idėjomis, suprato, kad buvo reikalingos politinės, socialinės ir ekonominės reformos, be kurių Respublika neatsilaikys prieš savo kaimynus. Politinėje srityje reikėjo panaikinti liberum veto,įvesti sosto paveldimumo principą ir sustiprinti centrinės valdžios galią. Socialinėje srityje reikėjo sustiprinti miestus ir pagerinti valstiečių padėtį. Ekonominėje srityje reikėjo pakelti žemės ūkį, plėsti prekybos tinklą ir kurti pramonę, kuri ligi tol beveik visiškai neegzistavo. Švietimą reikėjo atimti iš monopolinių jėzuitų rankų ir priderinti prie naujų laikų reikalavimų. Tas būtų sušvelninęs religinės netolerancijos ir fanatizmo pavojų. Tai ir buvo tas naujas vynas, kuris įvairiuose raštuose, pamfletuose ir kalbose tiesiog liejosi per kraštus.

Tačiau visa tai buvo daug lengviau pasakyti negu padaryti. Respublika jau pačioje savo esmėje buvo be galo konservatyvus padaras, kaip ir kiekvienas federacinis ar konfederacinis junginys. O Respublikos federacinį pobūdį apsprendė ne tik tai, kad ji buvo sudaryta iš dviejų valstybinių vienetų — Lenkijos karalijos ir D. Lietuvos kunigaikštijos — ,bet kad joje kiekvienas pavietas su savo seimeliu, kariuomene ir veto teise buvo beveik nepriklausoma valstybėlė. Pavieto seimelio išrinkti atstovai (pasiuntiniai) į seimą buvo aprūpinti labai griežtomis ir įsakmiomis instrukcijomis, su kuriomis jie negalėjo nesiskaityti. Mokesčių, mobilizacijos, net sutarčių su svetimomis valstybėmis klausimai buvo visų pirma sprendžiami pavieto seimelyje, o ne kur kitur. Štai kodėl to laiko Respublikos seimas priminė daugiau tarptautinę organizaciją (Tautų Sąjungą ar Jungtines Tautas) negu parlamentą. O kad tokios organizacijos yra nelanksčios bet kokioms reformoms, visiems gerai

žinoma.

Štai dėl ko ir Respublikos reformų kelias buvo be galo sunkus. Prieš kiekvieną reformą buvo lengva sukelti opoziciją, ypač reformų sumanytojus ir šalininkus apkaltinus absoliutinės valdžios (absolutum dominium) siekimais, kurios daug kas bijojo labiau negu velnias kryžiaus. Formaliai užteko, kad vieno kurio seimelio pasiuntiniai pasinaudodami neginčijama veto teise, pasitrauktų iš seimo darbų, ir seimas turėjo griūti. Praktiškai tokių pasiuntinių užnugaryje stovėjo koks nors didikas, kurio dvarai sudarė dažnai didelę pavieto žemių dalį, ir kuris paviete jautėsi lyg visagalis viešpats. O kad būtų galima visus didikus palenkti prie kokios reformos, kuri ar šiaip ar taip grėsė jų privilegijuotajai pozicijai Respublikoje, sunku buvo ir įsivaizduoti. Reformoms skersai kelio stovėjo ne tik baisiai įsišaknijęs didikų ir bajorų individualizmas, bet ir, bent nuo XVII a. vidurio, gausūs kyšiai iš svetimų valstybių, kurios buvo suinteresuotos Respublikos netvarka ir jos silpnumu.

Iš tikrųjų, Respublika laikėsi dviem principais: (1) nedaryti jokių pakeitimų, nes kiekvienas toks pakeitimas grėsė Respublikos sugriuvimu, ir (2) būti silpna ir nepavojinga savo kaimynams, kurie konkuruodami vienas su kitu neutralizuos vienas kito užmačias ir stengsis išlaikyti Respubliką tokią, kokia ji visados buvo. Tų laikų posakis, kad Respublika laikėsi netvarka, turėjo tam tikro pagrindo. Vėliau kai kurie lenkų istorikai (ypač vadinamoji krokuviškė istorikų mokykla) ir valstybės žlugimą bandė aiškinti ne tiek svetimų valstybių sąmokslu, kiek reformomis, kurios suardė senuosius Respublikos pamatus. Jų sukelta opozicija, negalėdama pati viena sėkmingai kovoti su reformomis, pagal seną įpratimą ieškojo paramos kaimyninėse valstybėse. O tai davė šioms pastarosioms progos intervenuoti ir gabalas po gabalo draskyti Respublikos kūną. Iš tikrųjų Rusi-

ja jau nuo 1717 m. pasidarė Respublikos valstybinės santvarkos garantas, o nuo 1773 m. tokiais garantais buvo pripažintos visos trys pirmajame pasidalijime dalyvavusios valstybės — Rusija, Austrija ir Prūsija. Praktiškai Kotrynos II ambasadorius Varšuvoje buvo faktiškasis Respublikos valdytojas.

Padėtis dar labiau susikomplikavo, kai 1789 m. Prancūzijoje kilo revoliucija, kuri turėjo nepaprastai didelio atgarsio Lenkijoje ir Lietuvoje. Reformų šalininkus tada lengva buvo apkaltinti jakobinizmu, ir toks kaltinimas nebuvo visiškai be pagrindo. Ketverių metų seimo metu ir dar daugiau 1794 m. revoliucijos metu savotiški jakobiniški klubai organizavosi Varšuvoje ir Vilniuje. Kosciuška Žemaitijoje ir Kurše buvo vadinamas "mužikų generolu", o dar radikalesnis Lietuvos sukilimo vadas Jokūbas Jasinskis tiesiog jakobinu.

Antra vertus, demokratinės idėjos sklido ne tik iš revoliucinės Prancūzijos, bet ir iš Amerikos. Tas pats Kosciuška, kuris dalyvavo Amerikos nepriklausomybės karuose ir kuris laikė save Vašingtono mokiniu, skelbė, kad "laisvę galima apginti tik laisvų žmonių rankomis". Kitas Lietuvos sukilimo vadų Karolis Prozoras įrodinėjo, pasiremdamas Amerikos pavyzdžiu, kaip neapmokama kariuomenė sugebėjo per ištisus metus kovoti dėl savo krašto laisvės ir nepriklausomybės. 1794 m. Vilniaus damos nešiojo medalionus su tokiu įrašu: "Kai Tėvynės gynyba pareikalavo didelių žmonių, atvyko Vašingtono mokinys, o kartu su juo laimė ir garbė" (ž. H. Mościcki, General Jakób **Jasinski**, 1917, 379 psl.).

Ligi šiol niekas nebandė nuodugniau panagrinėti klausimo, kokios įtakos į tautybių santykius turėjo XVIII a. pabaigos reformos ir 1794 m. sukilimas. Teoriškai 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija, kurioje nei Lietuvos vardo nėra paminėta, panaikino federacinį Respublikos pobūdį, bet praktiškai ją vykdant dvilypumo nebuvo išvengta. Targovicos konfederacija, kaip re-

akcija prieš gegužės 3 d. konstituciją, federalizmo principą vėl paskelbė neliečiamą. Tačiau tautiniu atžvilgiu gal būt svarbiau, kad buvo jaučiamas reikalas išversti tą konstituciją į lietuvių kalbą. Berods, jokia kita Respublikos seimų konstitucija prieš tai tokio vertimo nesusilaukė.

1794 m. sukilimo metu, nors ir buvo pripažinta T. Kosciuškos bendra vadovybė Lenkijoje ir Lietuvoje (Lietuvoje tokį pripažinimą buvo lengviau išgauti ir dėl lietuviškos jo kilmės, ką jis pats yra nekartą pabraukęs), bet praktiškai sukilimas Lietuvoje buvo beveik savarankiškas, ypač kol jam vadovavo radikalusis gen. J. Jasinskis. Faktas, kad prie sukilimo norėjo ir reikėjo patraukti valstiečius, turėjo neabejotinų tautinių pasekmių. Prireikė net ir atsišaukimus skelbti lietuvių kalba, tiesa, be galo skurdžia ir pilna lenkiškų barbarizmų. Tų atsišaukimų kalbos nei iš tolo negalima lyginti su tuo metu ir anksčiau Mažojoje Lietuvoje skelbiamais lietuvių kalba Prūsų karalių universalais ir potvarkiais. Vis dėlto kai kur, ypač Žemaitijoje ir Kurše, kur prie sukilimo prisidėjo nemaža valstiečių, sukilimas įgavo beveik tautinio sukilimo prasmę. Jeigu anksčiau, paties Kosciuškos tvirtinimu (daugiau kaip pusšimtį metų prieš Karolį Marksą), valstietis net nežinojo, kad jis turi tėvynę (ž. B. Limanowski, **Historia demokracji polskiej,** 1946, I t. 49 psl.), dabar jis ėmė pamažu suprasti, kas yra Tėvynė. Žemaitijoje ir dvarininkija dar nebuvo taip toli atsiknojusi nuo savo tautos kamieno. Kaip pastebėjo XVIII a. autorius V. Baginskis, skirtumą tarp žemaičių ir kitų Lietuvos bajorų sudarė jų paprastumas, blogas išsiauklėjimas ir nenoras išsižadėti savo "balamutnos" (niekingos) kalbos (ž. M. Biržiška, **Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos,** I t. 86 psl.). XIX a. pradžioje Žemaičių bajorija duos ne vieną Lietuvos praeities, lietuvių kalbos ir literatūros puoselėtoją.

Kaip ten bebūtų, nauji socialiniai, ekonominiai ir net

tautiniai vėjai ėmė dvelkti Respublikos gyvenime. Tai ir buvo tas naujas vynas, kuris kažin ar nebūtų susprogdinęs senas statines, jeigu Respublika 1795 m. būtų išvengusi galutino pasidalijimo. Tai gąsdino ne tik kaimynus (ypač konservatyviąją Rusiją), bet ir vadovaujančius Lietuvos sluoksnius. Gal ir galima sutikti su akademinės Lietuvos istorijos autoriais (J. Jurginiu), kad Respublikos vadovaujantieji sluoksniai ("feodalai!") tada atsidūrė kryžkelėje: "ar sukilimą laimėti, atstatyti Lenkijos valstybę ir pralaimėti baudžiavą, ar sukilimą pralaimėti, likti, svetimos valstybės valdiniais ir gyventi senoviškai, naudojantis baudžiauninko darbu" (ž. **Lietuvos TSR istorija**, 1957, I t. 355 psl.). Sprendžiant iš vadovaujančių sluoksnių nuotaikų ir veiksmų galima daryti išvadą, kad jie nelabai skaudžiai pergyveno Respublikos išparceliavimą, ypač kai jiems buvo garantuota kultūrinė ir teisinė autonomija. Sunkiau būtų galima sutikti su tos pačios istorijos autorių nuomone, kad "prijungimas (prie Rusijos) lietuvių tautai turėjo teigiamą reikšmę (t.p. 384 psl.). Po carų globa Lietuvos lenkinimas, bent ligi 1863 m. sukilimo, ne tik nesumažėjo, bet dar sustiprėjo, ypač kol veikė Vilniaus universitetas, šviesiausias lenkų kultūros židinys, ne veltui vadinamas lenkiškais šiaurės Atėnais.

Pagrindinė XIX a. Lietuvos istorijos tema nėra bandymas atsekti ir aiškinti tradicinius vadovaujančio sluoksnio siekius ir išsilaisvinimo pastangas, kaip jos reiškėsi per napoleonines kombinacijas, sukilimus ir kitais būdais. Pagrindinė tema turi būti bandymas atskleisti, kaip tos ir kitos pastangos padėjo brėsti ir sąmonėti naujam vadovaujančiam sluoksniui, kuris bus atsirėmęs ne į dominuojančią mažumą, bet į visą tautą. Tai ir buvo tas naujas vynas, kuris į XIX a. pabaigą ėmė sprogdinti senas statines, kurių lankai, bent ligi 1863 m. sukilimo, liko ne tik okupacinė Rusijos administracija, bet žymia dalimi ir anas senasis pačios Lie-

tuvos vadovaujantis sluoksnis. Kadangi, kaip jau įrodė M. Roemeris savo anksčiau minėtame veikale, baudžiavos panaikinimas sudarė ekonominį ir socialinį pagrindą tam naujam elementui augti ir stiprėti, jo reikšmė buvo daug didesnė negu, pavyzdžiui, 1831 ar 1863 m. sukilimų.

Kokios istorinės ir politinės reikšmės toks atskleidimas *eventualiai galėjo turėti, galima matyti kad ir iš* to, kaip dar 1918-1920 m. daug kas bandė įrodinėti, kad Lietuvos tautinis atgimimas neturėjo jokio istorinio pobūdvio, kad jis greičiau tebuvo arba rusiškos (muravjeviškos) arba vokiškos (tarybinės) intrigos padaras. Buvo bandoma pravesti skirtumas tarp vadinamųjų "istorinių tautų", kurios vertos laisvės ir nepriklausomybės, ir "neistorinių tautų", kurios to nėra vertos. Interpretuodamas 1918 m. Amerikos prezidento Wilsono 14 punktų programą, vienas įtakingiausių lenkų politikų R. Dmovskis aiškino, kad kaip Lenkijos ir kai kurių Austrijos-Vengrijos imperijos tautų išsilaisvinimas buvo realus, taip "pilnas Lietuvos ar Ukrainos išsilaisvinimas tegali būti tik iliuzorinis . . . Norint būti nepriklausomu, reikia prie to nepriklausomumo prinokti" (ž. J. Lewandowski, **Federalizm, Litwa i Bialorus w polityce obozu belwederskiego**, 1962, 34 psl.). R. Dmowskis ne tik nenorėjo pripažinti istorinės Lietuvos valstybinės tradicijos, bet ir to fakto, kad lietuvių tauta noko ir brendo valstybiniam gyvenimui per visą XIX amžių, ir tai visiškai savarankiškai. J. Pilsudskis, kuris jau 1904 m. savo memorandume Japonijos užs. reik. ministerijai įrodinėjo, kad lietuviai, gudai, latviai ir ukrainiečiai nebuvo istorinės tautos, tik 1919 m. buvo priverstas sutikti bent su federacinėmis lietuvių tautos teisėmis po to kai, jo paties žodžiais, "šiame Dievo pasaulyje ima įsigalėti šnektos apie žmonių ir tautų brolybę ir (kitos) amerikoniškos doktrinėlės" (t.p. 67 psl.).

(Ilgesnės studijos pradžia)

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

KASDIENIŠKO GYVENIMO HEROIZMAS

Mielas Vytautai Kavoli,

gavęs Jūsų **Kudirką**,*) perskaičiau jį tučtuojau ir vienu ypu. Gal tai ir pretenzinga atrodys, bet iš manęs tai komplimentas: esu pasiekęs amžiaus, kur, be vieno kito savo specialybės autoriaus ir be policinių romanų, jau nieko nebeskaitau.

Perskaičiau ne dėl to, kad "lengvai skaitosi", kaip tai mėgsta pagirti mūsų literatūros kritikai, o dėl to, kad suuodžiau toje knygelėje mums bendrus rūpesčius: **socialinės demistifikacijos** ir **žmogaus sužmoginimo** pareigą.

Sovietai kalba dabar apie asmenybės kultą. Bet jis bujojo mumyse per visą Nepriklausomybės laikotarpį: turėdami tiktai vieną istorijos koncepciją — didžiųjų kunigaikščių mitus, mes ir Atgimimo laikų darbuotojus sprauste spraudėme į kunigaikštiškus archetipus, per prievartą darydami juos didvyriais. — Dar ir dabar ne visiems aiški šio didvyrių kulto žala: didvyriai per toli ir per aukštai, kad galėtų mums tarnauti konkrečios, kasdieninės akcijos modeliais. Eilinis žmogus: žurnalistas, kuris rašo lietuviškai spaudai nakčia, grįžęs iš fabriko, lietuvis gydytojas, paaukojęs tūkstantį dolerių Kultūros Fondui, kiekvienas, kuris šį tą padaro saviesiems, liaudžiai, tautai — neturi savo

*)Vytautas Kavolis, **Žmogaus genezė. Psichologinė Vinco Kudirkos studija.** (Chicago: Chicagos Lietuvių Literatūros Draugijos Leidinys, 1963).

veiklai pavyzdžių, net nepagalvoja, kad jis "eina Kudirkos pėdomis".

Prisipažinsiu, kad man akis atidarė, padėdamas didvyrius numaskuoti, pranašams barzdas nurauti, Jonas Kossu-Aleksandravičius. Į vieną kažkokį mano smulkų patarimą jis man kartą atsakė:

— O ar tu žinai, kaip Petras Vileišis padėkojo Jonui Basanavičiui už jo patarimus?

— Ne, — atsakiau.

— O gi: š..., Jonai, ant tavo patarimų.

Man atrodo, kad tiek Jūs su **Kudirka**, tiek ir apskritai **Metmenų** visa ekipa atlieka savo misiją, norėdami **iš mūsų tautos — didvyrių tautos — padaryti**, pagal to paties Kudirkos didžiausią troškimą, **pozityvių darbuotojų tautą.**

* * *

Kiek tai liečia Jūsų praktikuojamus metodus, tai esu žymiai rezervuotesnis. Gerai, žinoma, kad psichologinės analizės metodai įvedami į lietuviškąją kritiką. Tai praturtinimas. Bet kad juos reikia labai atsargiai vartoti, kad jie labai dažnai blogai naudojami — tai kasdieninis reiškinys prancūziškame, o tuo labiau, tur būt, amerikoniškame gyvenime. Žmogų išaiškinti yra vienas dalykas, o jo kūrybą — kitas. Ką mes daugiau sužinojome apie Vigny poeziją po to, kai vienas literatūros kritikas *iškniso archyvuose*, kad Vigny buvo slaptosios policijos agentas? Ar Nervalio kūrybą galima išaiškinti vien tuo, kad, kaip tai dėstė vienas mano kolega, jisai buvo imponentas?

Kudirką, kaip žmogų, suprasti gal ir padeda Oedipo kompleksas. Jo seseriškos draugystės, jo tėvą pamėgdžioją griausmai ir perkūnijos — visa tai sistematizuoja ir aiškina, suvesdami į kelias pagrindines linijas, jo gyvenimą. Tai, sakysiu, pozityvu.

Bet lieka dar dvi problemos. Visų pirma: **sublimacija.** Sublimacijos objekto — Lietuvos — pasirinkimas išsprunka iš tokios analizės rėmų. Kodėl jis savo meilės ir troškimų rezervus pervedė į Lietuvą, o ne, sakysim, į pašto ženklų kolekciją?

Atsakymą čia jau tik **sociologija** gali duoti: jeigu Kudirkos nebūtų buvę, jį būtų reikėję išgalvoti. Laikas buvo pribrendęs Lietuvai atgimti, ir ji atgimė. Lietuvos atgimimas yra laisvų valstiečių klasės susidarymo ir jos veržlumo rezultatai. O šį pribrendusį vaisių nuraškė Vincas Kudirka.

Mane kiek neramina tas faktas, kad šitokia kritika, su visomis jos išvadomis, veda prie visiško determinizmo, prie individo rolės istorijoje neigimo. Aš esu toks, koks esu, ir elgiuosi pagal savo socio-istorinį kontekstą...

Dėl to Jūsų vietoje aš gal būčiau pridėjęs dar vieną skyrių prie šios kritiškos studijos, pavadindamas jį **Kasdieniško gyvenimo heroizmu** ir bandydamas išnaudoti Kudirką ne didvyrių kultui puoselėti, o kasdieninės — ne "tauraus", o šiaip jau padoraus lietuvio — elgsenos modeliams išryškinti.

Pagarbiai ir draugiškai

A. J. Greimas

Paryžius, 1964 sausio 14.

PASAKA APIE MILŽINIŠKĄ NYKŠTUKĄ

Sovietų poetas Jevtušenko

Jo knygos Sovietų Sąjungoje išeina šimtais tūkstančių egzempliorių. Jam skaitant eiles, sovietų teatrų ar klubų salės — per mažos; jis turėjo pereiti į sporto sales, bet ir čia spūstis buvo tokia, kad tvarkai palaikyti tekdavo kviestis raitąją miliciją.

Jis yra apkeliavęs pusę pasaulio — nuo Sibiro iki Kubos ir Jungtinių Amerikos Valstybių ir nuo Londono iki Ghanos. Amerikos žurnalai dėjo jo atvaizdą savo viršeliuose ir rašė, kad jis esąs drąsus, talentingas poetas, naujos, laisvos dvasios įkūnėjimas sovietuose, o entuziazmo pagauti anglai vadino jį sovietiniu "angry young man".

Jo eilėraščių vokiškojo vertimo viršelyje jis atvaizduotas įtūžusiu veidu, užsimojęs smogti nematomam priešui. Tai — ne boksininkas. Tai — pasaulinis poezijos čempijonas Jevgenij Jevtušenko. Jis deklamuodamas triuškina liežuviu kapitalizmą kaip kūju, moka paleisti laiku sąmojėlį, prajuokinti buržuazinį ir tarybinį klausytoją. Londone jis pareiškė, kad gandai, jog jis esąs persekiojamas Sovietų Sąjungoj — teisingi: jį persekioją laikraščiai ir žurnalai, reikalaudami eilių, ir įmonės bei klubai, prašydami atvykti į literatūros vakarus. Miunchene jis pasisakė esąs, tur būt, vienintelis legalus komunistas Vakarų Vokietijoj (kur kompartija uždrausta). Tuojau pat jis pridėjo, kad komunizmas ir humanizmas esą labai geri rimai. Čia tu-

rime Jevtušenko pataisyti: tos pačios gramatinės formos vienodom galūnėm visur laikomos pačiais blogiausiais rimais (rusai juos vadina "bednyje rifmy" — "skurdūs rimai").

Jevtušenko turėjo vienodą pasisekimą Miuncheno menininkų kvartale Schwabinge, didžiulėj liaudies smuklėj Hofbraeuhause ir rinktiniame ratelyje Alexander-von-Herzen klube. Paryžiuje vienas vyresniosios kartos lietuvis, neblogai mokąs rusiškai, kurio niekas neįtartų sovietinėm simpatijom, pasakė: "Tai nepaprastas poetas, puikus deklamatorius".

Kas gi yra tas fenomenas Jevtušenko? Jis gimė 1933 m. Sibire. Dirbo kolchoze, lentpjūvėj, dalyvavo geologinėse ekspedicijose. Studijavo Sovietų Rašytojų Sąjungos Aukštojoj Literatūros Mokykloj Maskvoj. Pirmieji jo eilėraščiai išspausdinti 1949 m. Dar nesulaukęs 30 metų, jis buvo išleidęs devynis eilių rinkinius ir vienais metais dalyvavo nemažiau kaip 250 literatūros vakarų.

Amerikiečių poetas Peter Viereck savo paskaitoj Library of Congress sužavėtas pasakojo, kaip, jam lankantis Sovietų Sąjungoj, Jevtušenko skaitė jo garbei eilėraštį "Amerikos lakštingala" ir kaip jaunų klausytojų minia jo autoriui spontaniškai plojo. Įdomu, kad Viereckas, šiaipjau pasisakydamas prieš visokio plauko diktatūras ir policinius meno auklėjimo metodus, nepastebėjo to eilėraščio oficialiai komunistinės, antiamerikoniškos tendencijos. Jis vadina Jevtušenko "grynosios poezijos" ir "grynojo maišto" balsu.

Anglų jėzuitas Peter Levi, susižavėjęs Jevtušenko tariamuoju mokėjimu kombinuoti publicistinius ir lyrinius elementus, perša jį anglų rašytojams į mokytojus: "English writers could learn much from him in this".

Koks gi iš tikrųjų poetas yra tasai Jevtušenko? Atsiverskime jo reprezentacinę rinktinių eilėraščių knygą **Vzmach ruki** (1962 m., 350 psl., 100,000 egzempliorių) ir pasiskaitykime.

Kaip jau minėta, Jevtušenko yra daug keliavęs po užsienį, ir visur, kur tik jo koja žengia, — Europoj, Amerikoj, Azijoj ar Afrikoj, — žemė pražysta eilėraščiais. Štai strofa iš eilėraščio apie Prancūziją — "Svogūnų sriuba":

Krūva austrių guli,
tik ką iš jūros.
"Mėgsta austres Brigitte —
dėl to ir plonutė!"

"Paryžiaus mergaitės" (tokia eilėraščio antraštė) įkvėpė jam kitą — nemažesnės estetinės vertės — poezijos kūrinį:

Meistriškai supdamosi šonais,
jos plaukia, paslaptingos, kaip Buddos...

— — — — — — — — — —

Kokios mergaitės Paryžiuj — ai-ai-ai!
Kokios mergaitės Paryžiuj — tiesiog karšta!

Jei po sovietinių sunkaus svorio čempijonių pamačius Vakarų moteris, tarybiniam jaunuoliui pasidaro karšta, tai, mūsų nuomone, visai normalu. Nesuprantama tik, ką "sexy" eisena turi bendra su Budda ir ką toks eilėraštis turi bendra su poezija.

Kituos eilėraščiuos Jevtušenko pasakoja apie savo tarybinę meiles:

Štai kas man atsitiko —
visai ne ta pas mane ateina,
man deda rankas ant pečių
ir vagia mane iš kitos.

O jo buvusi mylimoji vėlgi susidėjusi su kitu, kuris jai iš esmės svetimas. Išvada — kad visa tai baisiai liūdna.

Kitame eilėrašty randam tokias "reveliacijas":

Tu klausei pašnibždom:
"O kas paskui?
O kas paskui?"
Patalas buvo atklotas,
ir tu buvai pasimetusi...

Gatvėje Jevtušenko savo aistros objektą mato pilnoj aprangoj; ji visiškai pasikeitusi:

Tavo akyse —
pašaipa,
jose įsakymas —
nesumaišyti
tavęs dabar
su ana,
nusivilkusia
ir silpna.

Gal tas beviltiškai banalus priešlovinių ir polovinių faktų aprašymas laikomas naujumu ir drąsumu?

Jeigu Vakarų moterys tarybiniam poetui aiškiai patinka, tai to negalima pasakyti apie Vakarų politinę santvarką. Paryžiuj jis padeda kažkokiems vyrukams naktį rašyt ant sienos "Paix à l'Algérie!", ir tie nakties rašytojai su pagarba žiūri į jo tarybinę ranką: "Oho, Maskvos ranka!". Barcelonos aerodromo bare barmanas sako iškėlęs pirštą: "O, Sovjet Junion!", o amerikonas turistas, prisipirkęs medinių Don Kichotų, garsiai šnypšdamas nosį, eina pro duris, ir Don Kichotų kojos liūdnai kyšo iš jo kišenių, iškeliaudamos į kapitalistinę vergiją.

Laisviausios pasauly šalies gyventojas Jevtušenko Vakaruos

visur mato šnipus: šnipai sekiojo Majakovskį Amerikoj, baisūs šnipai su revolveriais kišenėj, užsimaukšlinę skrybėles ant akių, kaip šešėliai slankioja paskui komunistus Paryžiuj; juos susitikę, net policininkai "iš baimės netenka žado".

Ghanoj Jevtušenko pasijunta "violetiniu negru" ir žada nušluoti nuo žemės paviršiaus tuos, kurie trukdo siekti laimės Afrikai, jo "juodajai mamai".

Anglai muitininkai triušių akimis ir didžiulėm šlapiom ausim (keista slogos rūšis — H. R.) ieško vandenilio bombos jo lagamine... Jau minėtame eilėrašty "Amerikos lakštingala" (Amerikoj nėra lakštingalų) Jevtušenko mato Harvarde melą, "juodus darbus", milijonus anketų ir "ryklių kūnais" karui paruoštas raketas.

Kuboj jam palengvėja. Grožio konkurse moterų kojos tokios, kad jis vos susilaiko nesurikęs. Tačiau viena gražuolė užtemdo visas kitas. Ji "papuošta ne žiedais — pistoletu prie šono". Tai — senjorita Revoliucija.

Grįždamas prie sovietinių temų, Jevtušenko ragina:

Dažniau dainuokit Revoliucijos dainas.
— — — — — — — —
Nusipirkit rinkinius.
Atidžiai perskaitykit.
Ne kartą, ne du privalot juos perskaityt.

Kitame eilėrašty sakoma:

Mes su jumis ateisim į komunizmą, ateisim!
Švęskit gegužės pirmąją!

Kaip matom, čia sovietų dienraščių mintys kopijuojamos su nuginkluojančiu naivumu, be jokių pretenzijų į šiokią tokią poeziją. Tokios primityvios agitacijos pilnos Jevtušenkos knygos. Tenka stebėtis, kur gi Peter Levi, S.J., rado tą publicistinio ir lyrinio prado poetinę sintezę, kuri sukėlė jam tokį entuziazmą.

Eilėrašty "Senelė" Jevtušenko aprašo savo bobutę, mokėjusią demaskuoti įvairaus plauko liaudies priešus:

.... ją susitikę, neveltui kūprindavos
ir mūsų kaimynas, slapta vaikščiojęs į cerkvę,
ir girtuoklis — *"Zagotsyr'jo" vyrbuhalteris.*

Vakaruos Jevtušenko pirmiausia pagarsėjo savo politiniais eilėraščiais, daugiausia nukreiptais prieš Staliną, — parašytais po to, kai partija įsakė pulti mirusįjį diktatorių. Nesvarbu, kad tie jo eilėraščiai tėra surimuoti straipsniukai, kaip ir kiti, rašyti "pozityviom" temom, — apie revoliuciją, pastarąjį karą, sovietinę dabartį. Svarbu, kad, ir niekindamas Staliną (arba

Vakarus), ir garbindamas dabartinę Sovietų Sąjunga, jis stropiai vykdo to paties Stalino įsakymą rašytojams: būkite "žmonių sielų inžinieriais", t.y. partijos propagandistais.

O naivūs užsieniečiai, paskaitę išverstus rimuotus Jevtušenko vedamuosius, šitą partinius šūkius kartojančią papūgą pavadino "angry young man", užmiršę, kad "piktieji jaunuoliai" savo krašto valdžią kritikuoja, o ne rimuoja jos įsakymus už riebius honorarus.

Jevtušenko meilės eilėraščiai — tai primityvaus provincialo dienoraščio ar laiško ištraukos, jo eilės apie svetimus kraštus — žurnalisto pastabos, atskiestos laikraštine agitacija. Ir, kaip tortas saldžiu kremu, viskas apliejama sąmojėliais ir sentimentalumu. Rimuotos eilutės netransformuoja tikrovės, nė per sprindį nepakelia nuo žemės. Banalus jausmas lieka banaliu jausmu, valdiška idėja — oficialia išmintim.

Jei kartais Jevtušenko knygose pasitaiko geresnių eilučių, tai jos — beveik be išimties — ne savos. Jo stilius skolintas iš Majakovskio ir Jesenino. Iš jų jis pasiėmė ne tik temas, bet ir balsą ir toną, ir eiliavimo techniką. Iš Jesenino — jausmingumą ir graudumą, kaimo ilgėjimąsi, gamtos motyvus, girtą šaunumą ir įžūlumą. Iš Majakovskio — kovingumą, energiją, ironiją, neapykantą Vakarams, agitacinį toną ir visą poetinės technikos aparatą, — pradedant eilučių skaldymu laiptais, baigiant rimais ir specifiškai majakovskiška metafora.

Štai citata originale, kuri ypatingai ryškiai rodo jo vergavimą Majakovskiui (tiek *minties*, tiek *formos* prasme).

Špiki
za nim
po stritam
trusili,
skryvalis' za každym zdanijem:
"On pribyl siuda iz Sovetskoj Rossii,
navernoje s tajnym zadanijem!"
— — — — — — — —
On ponial togda:
razvedka *bojem*!
Rešen'je jego
nepreklonno.
Proveril on snova
strofy-obojmy,
v *každoj* —
četyre patrona
("Majakovskij v Amerike").

Sunku įsivaizduoti didesnį talentą poetinės mimikrijos srity. Keista pagalvojus, kad tokie talentingi poetai kaip Nikolaj Zabolockij ar Pavel Vasiljev (abu persekiojami ir ištremti) Vakaruos liko kaip ir nežinomi, o Jevtušenko čia buvo mėginama prezentuoti kaip didžiausią talentą ir dargi maištininką.

Staiga atėjusi garbė apsuko Jevtušenko galvą. Jis sakosi daręs karjerą nusižiūrėjęs į Šekspyrą ir Tolstojų, stato save greta Homero, Rembrandto ir Van Gogho (eilėraščiai "Karjera" ir "Monologas iš dramos Van Goghas").

Palyginus Jevtušenko su jo mokytojais — dažnai agituojančiu, bet kartais tikru poetu Majakovskiu ir su lyriku Jeseninu, — kurie rašė, dar galutinai literatūros nepažabojus, matyti, kokį milžinišką žingsnį atgal žengė sovietų poezija.

1922 m. Levas Luncas, "Serapijono brolių" literatūrinės grupės narys, žurnale **Literaturnyje zapiski** dar galėjo rašyti: "Mus klausia: — Su kuo jūs, Serapijono broliai? Su komunistais ar prieš komunistus? Už revoliuciją ar prieš revoliuciją?" Jis atsako: "Mes su atsiskyrėliu Serapijonu... Mes rašom ne propagandai. Menas realus kaip patsai gyvenimas... Jis egzistuoja, nes negali neegzistuoti".

O po keturiasdešimt metų, po visų kalbų apie "atodrėkį", kompozitorius Šostakovičius 1963 m. kovo 12 d. **Pravdoj** rašė: "Talentas — tai visų pirma partiškumas..." Šostakovičius tvirtino, kad Sovietų Sąjungoj esą sukurta daug puikiausių meno kūrinių. Jų būsią sukurta dar daugiau. "Tai garantuoja išmintingas, tėviškas komunistų partijos rūpestis".

Po kelių dienų toj pačioj **Pravdoj** poetas Kirsanovas pritarė Šostakovičiui, garbindamas "komunistinį tendencingumą", kuris skatinąs "kūrybinį įvairumą, gilumą, vaizduotės lakumą, švelnumą..."

Taigi Stalino palaimintieji "sielų inžinieriai" tebetęsia savo darbą. Inžinieriai gamina cementą, plytas ir geležį, traktorius ir patrankas. Sukurti poezijos jie negali.

Henrikas Radauskas

1964 m. sausio mėn.

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

PROF. JURGIO BALTRUŠAIČIO MENO ISTORIJOS VEIKALAI

Jo 60 metų jubiliejaus proga

Lietuvių visuomenei Paryžiaus meno istorikas ir Lietuvos Respublikos pasiuntinybės Prancūzijoje ilgametis patarėjas prof. dr. Jurgis Baltrušaitis yra gerai žinoma asmenybė. Meno istorijos moksle šiandien porf. Baltrušaitis užima svarbią vietą. Neskaitant kelių darbų, parašytų lietuvių kalba, išleistų dar profesoriavimo Vytauto Didžiojo Universitete Kaune laikais (**Visuotinė Meno Istorija,** I, Kaunas 1934 ir II, Kaunas 1939) ir lietuvių liaudies meno apybraižos, pasirodžiusios anglų kalba (**Lithuanian folk art.** Munich 1948), visi kiti gausūs prof. Baltrušaičio darbai paskelbti prancūziškai, bet jų reikšmė neapsiriboja prancūzų kalbos teritorija. Visą eilę mokslinių dar-

bų prof. Baltrušaitis paskelbė meno istorijos specialiuose žurnaluose, pvz. **Revue de l'Art ancien et moderne, Gazette des Beaux-Arts, Revue Archéologique, Revue d'Art et d'Esthétique, The Art Bulletin.** Tuo nepasitenkindamas prof. Baltrušaitis išleisdino palyginti didelį skaičių knygų, kurių dėka jo darbuotė sulaukė platesnio internacionalinio garso. Vokietijoje didžiosios mokslinės universitetų bei "landų" bibliotekos, tuo labiau specialinės meno istorijos seminarų bei institutų bibliotekos, turi jei ne visas, tai bent didesnę dalį prof. Baltrušaičio knygų. Reikia manyti, kad New Yorko, Washingtono bei Amerikos universitetų bibliotekos, būdamos turtingesnės, bus įsigijusios visus prof. Baltrušaičio raštus, kurie yra naujausi ir pirmaeiliai senojo Europos meno tyrinėjimai.

★

Pati pirmoji prof. Baltrušaičio knyga **Etudes sur l'art en Géorgie et en Arménie** (Paris 1929) pateikia jo mokslinių kelionių Kaukazo kraštuose rezultatus, iškeldama naujų duomenų apie gruzinų ir armėnų, šių seniausių krikščioniškųjų tautų bažnytinę architektūrą. Šis veikalas gavo "Prix Bordin Extraordinaire Académie des Inscriptions et Belles Lettres" premiją. Europos ankstyvosios krikščionių architektūros orientališkąsias šaknis tyrė dar dvi prof. Baltrušaičio knygos: **Le problème de l'ogive et l'Arménie** (Forme et Style), Paris: E. Leroux 1936, 76 psl. ir ***L'église cloisonnée en Orient et en Occident,*** Paris: Les Editions d'Art et d'Histoire 1941, 94 psl.

Daugumas prof. Baltrušaičio knygų paskirta viduramžių ornamentikos istorijai, ypatingai ornamentinės skulptūros, jos formų evoliucijos dėsniams ir reiškiniams ištirti. Teoriniu atžvilgiu fundamentalus veikalas yra **La stylistique ornamentale dans la sculpture romane** (Etudes d'art et d'archéologie publiée sous la direction d'Henri Focillon), Paris E. Leroux 1931, 404 psl. su 850 autoriaus piešinių tekste ir 78 nuotraukomis už teksto. Knygoje ne tik nustatoma romaniškojo ornamento stilizacijos dėsningumas ir jo geometrija, bet ir gausiais konkrečiais pavyzdžiais ištiriami šitos stilizacijos rezultatai ir jos reikšmė fantastiškumui. Šiuo iš doktoratinės disertacijos išugdytu veikalu, kuris gavo "Prix Bordin Académie des Beaux-Arts" premiją, prof. Baltrušaitis užsirekomendavo savo mokytojo ir uošvio prof. Henri Focillon (1881-1943) mokyklos tęsėju, padėdamas meno istorijos sampratos pagrindan imanentinį formų

evoliucijos dėsningumą.[1]) Viduramžių romaniškosios ornamentinės skulptūros specialų atvejį tyrinėja sekanti knyga: **Les Chapiteaux de Sant Cugat del Valles** (Université de Paris. Institut d'Art et d'Archéologie. Bibliothèque d'art Catalan. Fondation Cambo), Paris: E. Leroux 1931, 150 psl., 141 pav. Aptariamas puikiai išlikęs romaniškasis vienuolynas netoli Barcelonos, Katalonijoje. Naujų kelionių į artimuosius Rytus, o taip pat senovės Rytų meno studijų vaisius pateikia knyga **Art Sumérien, art Roman** (Forme et style. Essais et Mémoires d'art et archéologie). Paris: E. Leroux 1934, 94 psl., su 40 pav., kurioje konkrečiais pavyzdžiais autorius demonstruoja romaniškojo stiliaus paraleliškumą sumerų mene, kaip evoliucijos archainės fazės analogiją. Ta pačia linkme išplečiant tyrinėjimus gotikos epochos plotan eina ir pirma stambi pokario knyga **Le Moyen Age fantastique. Antiquités et exotismes dans l'art gotique** (collection Henri Focillon, 3) Paris: Armand Collin 1955, 229 psl. Gotiškosios ornamentikos fantastiškumas, jos demonai, monstrumai, arabeskos ir geometriniai ornamentai aiškinami, kaip tolimųjų ir artimųjų Rytų, islamo ir budizmo meno poveikis, iš dalies per Vakarų antikės meno radinius. Gotikos meno fantastiškumo tyrinėjimus papildo ir atbaigia paskutinis prof. Baltrušaičio veikalas **Réveils et prodiges. Le gothique fantastique,** Paris: Armand Collin 1960, 367 psl. Autorius įrodo, kaip

---

[1]) Kad prof. J. Baltrušaitis yra prof. H. Focillono mokslo tęsėjas ir pilnavertis jo įpėdinis pabrėžia ir H. Focillono biografas ir bibliografas Louis Grodecki sakydamas: "Son gendre, M. Baltrušaitis a renouvelé notre connaissance et notre vision de l'art médieval: par la rare union des qualités, bien peu souvent mariées, de la rigueur la plus exigeante et de l'imagination, de la soumission aux faits et de l'originalité d'esprit qui décèle et fait jaillir leur signification profonde, il est en Europe le vrai successeur d'Henri Focillon." (plg. **Bibliographie Henri Focillon.** Compiled by Louis Grodecki, assisted by Jean Prinet. Yale Publications in the history of Art, 15), New Haven and London 1963, psl. 5. Dar reikia pažymėti, kad prof. Focillon Paryžiaus universiteto archeologijos ir meno istorijos katedrą perėmė 1925 m. iš prof. Emile Mâle, pasaulinio garso medievalisto. Prieš tai prof. Focillon, pats būdamas grafiko Victor Focillon sūnus, buvo paskelbęs eilę grafikos istorijos veikalų, bet tapęs E. Mâle įpėdiniu dideliu kūrybiniu užmoju pasireiškė medievalistikoje.

iš esmės humanistinėje gotikoje, po jos XIII a. atiškosios fazės, staiga atgimsta ankstyvųjų viduramžių fantastika, kuriai priešindamasis geometriškasis kompozicijos principas iššaukia naują kūrybinę specifiškai gotišką išraišką. Šio naujo fantastiškumo pasireiškimai knygoje analizuojami tūkstančiais pavyzdžių kapitelių reljefuose, katedrų rožėse, auksakalystės dirbiniuose, vitražuose, iliuminacijoje ir monumentalinės tapybos cikluose, jie atsekami ir į vėlyviausiąją gotiką, į Boscho tapybą. Gotikos fantastiškumą paveldi renesanso alegorinių ir mokslinių veikalų iliustracijos. **Réveils et prodiges** knyga sulaukė ypatingai palankaus Paryžiaus kultūrinių sluoksnių įvertinimo. Ryšium su knygos pasirodymu buvo gautas ir generolo Ch. de Gaulle sveikinimas, kuriame tarp kitko jis rašo: "Dėkoju už suteiktą galimybę jus lydėti per tą savotišką viduramžių meno gotiškąjį pasaulį, kurį jūs taip gerai pažįstate".[2])

Gotikos fantastiškumo tyrinėjimai tiesiogiai pereina, nagrinėjant jos vėlyvąsias fazes, į renesansą, kuris savo realinio pasaulio teigimu anaiptol nepanaikino fantastiškumo ir stebuklo ilgesio. Tai įrodė prof. Baltrušaitis savo pirmu specialiu veikalu iš renesanso epochos palikimo: **Anamorphoses ou perspectives curieuses** (Collection jeu savant), Paris: O. Perrin 1955, 82 psl., 32 pav. Perspektyva, kurios moksliniai pagrindai buvo padėti XV a., gali būti ne vien realizmo faktoriumi, bet ir fantastiškumo. Moksliškai pagrįsta realybės elementų dislokacija suteikia tikrovės daiktams naujų nuostabių formų, kurios veikia kaip mįslė ir stebuklas. Šitokioje "anamorfozėje", pvz. rakursų ar šviesos projekcijos atvejais matematiškoji perspektyva pasidaro ne mokslas apie teisingą tikrovės atvaizdavimą, bet "mokslas apie haliucinaciją". Šis veikalas, sulaukęs didelio dėmesio už Prancūzijos ribų,[3]) ryškiai parodė prof. Baltrušaičio dvigubą gabumą: mokslininko erudiciją ir esteto švelnią ranką.

Šiuo metu prof. Baltrušaitis baigia ruošti naują knygą "La légende des mythes". Jo knygos rekomenduojamos visiems pran-

---

2) **Europos Lietuvis**, Londonas, 1961. III. 29 d.

3) Žurnalas **sele arte**, Firenze, Anno IV, Nr. 20, 1955, psl. 7-17 straipsniu "Anamorfozi" išsamiai atpasakoja prof. Baltrušaičio knygos turinį; G. R. Hocke, **Die Welt als Labyrinth. Manie und Manier in der europaeischen Kunst**, Hamburg, 1957, psl. 83, 125, 130, 232 taip pat remiasi šiuo prof. Baltrušaičio veikalu.

cūziškai skaitantiems lietuviams. Studijuojantiems romanistiką ir meno istoriją prof. Baltrušaičio veikalų nuodugnus išnagrinėjimas sudarytų įdomią disertacijai tezę.

P. Reklaitis

ŠIAPUS IR ANAPUS MIESTO

Jei būsimajam lietuvių literatūros istorikui "Terros" pavadinimas ką nors reikš, tai žymia dalim dar ir todėl, kad šios leidyklos dėka skaitytojas susilaukdavo, emigracinės nedermės metais, Mariaus Katiliškio pustomių. Tarsi siekdami sau užtikrinti visišką jo raštų monopolį, "Terros" leidėjai **Šventadieniu už miesto** pateikė apžvalginę autoriaus novelių rinktinę. Ji talpina dalį Vokietijoj pasirodžiusios pirmosios **Prasilenkimo valandos** knygos ir dalį vėliau rašytų bei periodikoj išmėtytų novelių.

Sunku užginčyti, kad Mariaus Katiliškio pasiveržta iškili pozicija lietuvių prozoj. "Terros" gestas — sutelkti vienon knygon sunkiai prieinamus autoriaus kūrinėlius — savotiškai pozityvus. Juo labiau, kad **Šventadienis** išleistas tikrai šventadieniškai. Gražaus formato, kietais viršeliais, su ekspresyviom dail. A. Kurausko iliustracijom, raidžių vinjetėm bei aplanku. Nekasdien pasitaiko paimti į rankas taip puošnią lietuvišką knygą, įskaitant ir ateinančias iš anapus.

Apmaudu tačiau, kad, sudėsčius šalimais įvairiais laikais rašytus dalykėlius, nukenčia bendroji rinkinio visuma. Juo labiau, kad kažkodėl užsimiršta nurodyti novelių metrika ir bent žodeliu prasitarti skaitytojui, ar jos buvo taisytos, perredaguotos. Jam paliekama pačiam susigaudyti M. Katiliškio kūrybinėj raidoj ar nusmūkyj. Ypač kad eilė novelių, kaip "Prasilenkimas", "Nuobodžiu krantu", yra išlaikę barakynų gadynės kvapą ir anų polaidžio vandenų nykumą.

Tai skriauda autoriui, kuris ir šiaip nešioja "kaimo buities vaizduotojo" dovydišką žvaigždę.

O kaime, mano kaime žaliasai.
Argi galėčiau tave pamiršti —

dixit A. Miškinis ir, dievaži, netrūko mums plunksnagraužų, aprašinėjusių to prarastojo rojaus idilijas su žirgeliais tarp klevų et cetera, et cetera.

Knygos pavadinimas, šia prasme, apgaulus. Katiliškio vaizduojamoji būtis anaiptol ne estradinė. Ir vadovo po Lietuvą amatas jo nevilioja. Esama, tiesa, lyrinių įtarpų, ryškiai autobiografinių (titulinė novelė, "Šulinio istorija"). Styro viena sentimentali apysakaitė "Paskendusi vasara". Esama ir blankių publicistinių apybraižų ("Ryšininkas"). Bet jie nereprezentuoja M. Katiliškio kūrybinės potencijos nei polėkio.

Priešingai, perlėkus risčia tuos 355 puslapius (nes laimingas tasai, kuris iš karto pasisavino kietą taisyklę, kad Katiliškio sakiniai neryjami kaip koldūnai), pirmasis įspūdis kažkaip primena Maksimą Gorkį — "Vaikystę", "Mano universitetus", "Žmonėse".

Abiem būdinga nemeluota meilė savo žemei, kaimiškas santykis su nedraugiška gamta, sugebėjimas pinti pasakojimą apie keistus jos gyventojus.

Katiliškio personažai prastuoliai — samdiniai, miškakirčiai, sielininkai. Bežemiai, benamiai, dažnai bastūnai. Retai kliudyta mūsų raštijoj Nepriklausomybės laikotarpio varguomenė.

Giminiškas Gorkiui ir pats rašymo būdas. Neretai pirmu asmeniu, ryškiai autobiografinis. Katiliškis turi neabejotiną pasakotojo dovaną. Jis puikiai valdo dialogą, ir jo kalba reto turtingumo.

Bet šalia to pats pasakojimo tonas, ritmas turi dar kažkokį papildomą, liaudišką skambesį. Sunku nepatikėti jo klausantis, kad vaizduojamieji įvykiai nėra autentiški. Neišgyventi betarpiškai draugaujant su tais paprastais žmoneliais. Jo pasaulis be galo vyriškas, kazokiškas. Kada ne kada — beveik romantiškų dimensijų, kaip toji Didžiojo ir Mažojo Girdžių laužynė. Bet jis nėra mistifikacinis.

Net ir tuomet, kada pasirinktas siužetas pernelyg makabriškas, kaip, sakysim, "Duobkasių" novelėj, autorius sugeba jį išspręsti be knyginio dramatizavimo. Skaitytojas miestietis nesąmoningai jaučia, kad tolygios istorijos neprasimanytos fotelyje, prisiskaičius "iš teismo salės" kronikų, bet yra integraliom gyvosios tautosakos dalim.

"Mes skaitėm viens kito mintis", sako vienoj vietoj autorius, "nors mūsų bendrystė tebuvo išlapojusi pereitą naktį".

Tas pat "bendrystės išlapojimas" būdingas Katiliškio pagavai, jo psichologinei intuicijai. Gal būt, sakykime, jo personažų vidus neperdaug sudėtingas. Dievaži, kas gi subtilaus atsarginių daužymesi pakeliui į namus? Kokios dvasinės kolizijos ir metafiziniai sielvartai gali sproginėti berno dvasioj baigiant samdi-

nystės metus?

M. Katiliškio talentas leidžia pajusti tų prastuolių vidaus drumstus sūkurius ir vidine šiluma pavergia skaitytoją. Sakytumėm, sužavėtų bet kokios tautos skaitytoją, nes vietinis koloritas nebetenka reikšmės. Tai gyvi žmonės ar žmonės iš didžiosios raidės.

Nepaisant to, Katiliškio kaimas aiškiai lokalizuotas laiko tėkmėj. Tai vienkiemių, naujakurystės Lietuva. Su tolydžio brėstančiom struktūrinėm formom, naujais bruožais jos gyventojuos. Maža joj vietos panteistiniams seneliokams, tam devintam vandeniui nuo Skerdžiaus Lapino. Maža kas bylotų apie tariamai giliai mistišką lietuvio prigimtį. Jei Katiliškio kada būta, kaip kai kas teigia, hamsuniško, atrodo, jo išsivaduota ir iš to "raišojo romantizmo" įtakos.

Antra vertus, Katiliškis neįpuola ir į kitą kraštutinumą — socialinį protestą arba "berno kultą". Jei protarpiais jo knyga primena J. Baltušio **Parduotų vasarų** foną, autorius niekur nepasišauna plyšaut, kad jo žmonės naujaturčių aukos.

Išimtis — sakmė "Apie Jonką čigoną", vienintelė novelė, kurioje autorius angažuojasi neslėpdamas savo užuojautos ksenofobijos aukai. Šioj trumpoj apybraižoj visu ryškumu iškyla M. Katiliškio rašytojiškas temperamentas ir savitumas.

Atsisakydamas paklusti trafaretinės novelės kanonams, reikalaujantiems nuoseklaus fabulos vystymo, kulminacinio taško ir staigios atomazgos, autorius skelia novelę pusiau. Tarsi jam visiškai nerūpėtų skaitytojas, nei savo paties minčių nuoseklumas. Tarsi jis jam pasakotų tai, ką jisai girdėjęs. Pasakotų dėlei paties pasakojimo.

"Didelės pasakos", teisinas jis toje cezūroje, "apie didelius žmones, apie jų darbus ir kelius. Ir kuo menkesnė pasaka apie Jonką čigoną? Jis atėjo ir nuėjo, niekam neparitęs kelmo po kojų. Nieko nepaprašęs duonos plutos ir žiupsnio tabako savo pypkei..."

"Ir kam rūpėjo, iš kur jis atsirado, kaip nugyveno ir mirė? Prisimenant istoriją apie Jonką čigoną... Ją reikia pabaigti".

Dar dramatiškas posūkis (du trys puslapiai), ir metraštininko paskutinis sakinys:

"Tiek tebuvo žinoma apie Jonką čigoną".

Kai palygini šios novelės kondensuotumą, orkestracinį įvairumą su tiesmukine "Paukščių" novelės linija, nauja užvaldo pagarba Katiliškiui už jo virtuozišką medžiagos apvaldymą, sugebėjimą sriauteline Daumier linija nupiešti turgavietės personažų škicus, kurti nuotaiką. Taip pat už jo rašytojišką užsiangažavimą.

Autorius kupinas užuojautos ir atlaidumo pilkam savo am-

žiaus žmogui, bet ir nelinkęs jo idealizuoti. Koks nuotolis nuo pastoralinių idilijų, dar dažnai aptinkamų mūsų raštijoj ir "Kaimiškos detalės". Vieno meilės nuotykio, pasibaigusio nekaip, aprašymo, savo nuotaika, komiškumu primenančio didžiojo filmų moralisto Ingmar Bergman "Smiles of a Summer Night".

Kada vienoj meistriškiausių rinkinio novelių "Eglaitėj pakely" Katiliškis dramaturgiška scenų sankaba tolydžio vis labiau apnuogina savo personažą, jo analizė pasibaigia piktybinio auglio nustatymu. Be didaktinio vamptelėjimo iš pašalies.

"Blogam pasinešęs — taip, kaip ir pakalnėn. Patsai velnias traukia tavo roges. O nepagalvoji, kad įmarmėsi stačiai properšon. Ir paskui nepasakysi kitam, kodėl. Patsai nežinai".

Nemažiau giliu įžvalgumu ir rašytojiška galia pasižymi ir anksčiau minėtoji "Žiema" — pasmerkto vargdieniaut ir būt ūkininkaičių nurungiamam samdinio istorija. Mažiau subrendęs novelistas būtų skubiai prilipdęs sentimentalų laimingą finalą. Katiliškis pasitenkina nykiu "fade out":

"Naktis tebesnaudė, susisupusi snieguose. Mirtina, didelė ir bežadė", — kuris dar sustiprina fatalizman linkusio personažo portretą.

Kontraversiška staigmena yra "Žingsniai prie vandens". Kaip romane **Išėjusiems negrįžti** pirmąsyk prabilo mūsų raštijoj autentiškas Lietuvos kareivis — "senas vaiskas", taip ši novelė laikytina pranašaujančia neschematinio miesčionio — Spitzbuergerio įžengimą. Iš esmės joje yra metmenys ilgesniam eksperimentiniam kūriniui — romanui. Aišku, kaip novelė, jinai anaiptol netobula. Manieringas impresionistinis stilius, bevek šķėmiškas staccato, detalių perkrova, visa rodo jos eskizinį pobūdį ir fragmentiškumą.

O tačiau sunku atsiginti įspūdžio, kad, padirbėjęs su šia medžiaga, autorius pajėgtų praplėsti savo tematikos tereną, prasilauždamas į vis pilnėjančią žmogaus refleksų bei pasąmonės analizę.

Kaip minėjau, leidiny nėra duota nurodymų, kuriuo metu novelės rašytos ir ar jos taisytos. Nepaisant to, esama duomenų, kad Katiliškis ima tolydžio išsivaduoti iš statiškumo, per ilgų gamtos aprašymų (tų Reymontiškų išrūgų). Kad atsisako anksčiau jam būtinų prologų ir epilogų; kartais visiškai nereikalingų ramentų, kaip, sakysim, tokiai trapiai, jautriai novelei, kaip "Nutolusi meilė". Džiaugtumėmės, jei pasibodėtų ir nieko nesakančia "novelinio romano" etikete.

Nepaisant anksčiau minėto balasto, **Šventadienis už miesto** liudija autoriaus brandumą kurti. Nesistebėtumėm, jei ji įkvėps skaitytoją antrukart pasiskaityti ankstyvesniuosius M. Katiliš-

kio veikalus — **Užuovėją** ir **Miškais ateina ruduo.** Nes tai knyga, po kurios pamilstama visa autoriaus kūryba.

Marius Katiliškis, **Šventadienis už miesto** (Chicago, Terra, 1963).

Vytautas A. Jonynas

SKAUSMO SALDUMAS

Taip išpažįsta žmonės, neabejoją ir užtikrintai, paveldėjimo keliu turį savyje tikėjimą.

Taip skauda aniems, kurie pasirinko ir jaučia skausmo saldumą ir sąmoningai jo ieško.

Taip niūniuoja motinos, nuolankiai ir su meile priimdamos savo gyvenimą, ir su tokia šiluma, jog akimirkai pajunti ją — iš nebeatmenamų vaikystės dienų. Tokią gerą, saugią, primityvią šilumą.

Taip, tur būt, buvo leliojamos raudos ir godos mūsų liaudyje — vienodu ritmu besiliejančia širdgėla, vienoda įtampa. Be baimės klausančiajam, jog užsibaigus iš raudotojos prasiverš kūkčiojimas arba šauksmas.

Taip kalba vaikai — paprastai, pakartodami žodžius, ir su tokiu atvirumu ir nuoširdumu, jog dažnai nejauku pasidaro.

Ir taip kalba žmonės, žiną kur ir kam jie priklauso.

Be klaidžiojimų, be ieškojimų, nieko negriaunąs ir išsitenkąs savyje pasaulis **Vynuogių ir kaktusų** knygoje. Nauja šaka, viena iš daugelio, mūsų poezijos medžio — ne atžala prasilaužusi iš šaknų ir auganti šalia, ir ne įskiepyta šaka, ryškiai iš tolo išsiskirianti medyje. Tačiau savita šaka, taip savita, kaip skirtinga yra kiekviena šaka, kad ir to paties medžio. Skirtinga, kai į ją žiūri atidžiai ir iš arti.

"Bet kiekvienoj gyvenimo detalėj, (net nuodėmėj) jaučiau Tavo buvimą..." Tai išpažinties pradžia, ir išsisakymas Dievui. Dievui, kuris nebuvo nei prarastas, nei atrastas, kuris nėra ieškomas, tik yra — savaime suprantamai yra. Išpažintis, nes ne "maldų prieštaravimuos", ne "puolimo valandoj" ar "piktžodžiavimų virtinėje" buvo surašyti ir palikti žodžiai, bet sugrįžus po viso to. Visa tai buvo kažkada. Dabar ir vėl ramu ir gera. Dabar — išpažinties metas. Su pasižadėjimais, užtikrinimais ir atgaila. Ir tikriausiai visa baigtųsi taip, kaip dažniausiai priimta pasikalbėjimuose su Dievu: dievobaimingai, be žmoguje (kad ir nesugriaunamai tikinčio) neišvengiamai turinčios būti atsakomybės ir sąmoningumo, už save ir kitą. Šitoji išpažintis būtų apspręsta,be galimybių ir vienašališka, jeigu joj nebūtų kad ir

retais sakiniais prasiveržiąs prisipažinimas: "Būsiu tavo žemė, tavo dangaus debesėlis, lengvas ir neištikimas...", "Mano meilė Tau, Dieve, apkartusioj burnoj, suspaustose lūpose, neištartam žody". Iš šito prisipažinimo galėjo, ir tebegali, išaugti platesnis, gilesnis ir kur kas savitesnis pokalbis su Dievu.

Nežiūrint įspūdžio, kad pirmasis skyrius lyg ir atskyla nuo sekančiųjų, išsiskiriančių išsakymo stiprumu ir tikrumu, jame man atrodo yra pagrindas, ant kurio susidėstė ryškiai savitesnis ir ištikimesnis sau pačiai Julijos Švabaitės pasaulis: kančios prasmingume ir skausmo saldume.

..."Aš panersiu skaudantį veidą, tegu dar daugiau sužeidžia..."

Taip prisišaukiamas skausmas, kada tikima kančios prasmingumu. Taip ragaujamas skausmas. Skausmas, kuris nedrasko ir nenaikina jį išsakančiojo, kuris negąsdina ir jį skaitant liečiančiojo. Skausmas, kuris nepriimamas, kaip užmetamas prakeikimas arba neteisybė, kuris taip pat neparodomas, lyg išskirtina privilegija. Tai ne skausmas — skausmui, bet pajautimas jo saldumo. Ir tvirtumas prieš jį, ir jame. (Ypatingai skyriuose "Australija, Australija" ir "Tėvo kapas"). Ir ilgesys skausmo pilnumui "su džiaugsmu priimti kiekvieną kirčio smūgį", kaip anas pasirinktas šventasis. Tai skausmas permatomo skaidrumo, išsakymo paprastume ir žodžių skalsume nepaliekąs neapvaldytų jausmų įspūdžio, kas juk taip dažnai pasitaiko žmonėm su "per jautria širdimi" ypatingai tokiais atvejais, kada kalbama apie piemenėlius, našlaitėlius ir mažutėlius. Taip turėjo būti leliojamas skausmas raudose ir godose, suteikiant ramybę ir paguodą klausantiesiems.

Ir nuotaika šioje knygoje, kuri išskirtina savo įtampos vienodumu, netrodo dirbtinai iššaukta arba palaipsniui kultivuota. Ji spontaniška ir tiesiogiai paliečianti skaitantįjį. Srovenanti tokiu lengvu apipavidalinimu į skaitantįjį, tarytum žodžiai eilėraščiuose būtų patys susidėję, be darbo, be pastangų.

Gal, ir tikriausiai ne vienam, šiuo metu toks skausmo saldumo ir kančios prasmingumo pajautimas bus svetimas arba nesuprantamas, beveik primityvus per jautrumas, vienok gera ir ramu pabūvoti **Vynuogių ir kaktusų** pasaulyje. Ir saugu. Tėra viena galimybė, ir ji išsakyta nieko neužslepiant, tėra vienas įėjimas: nepasimesi, neklaidžiosi, nereikės rinktis. Tėra vienas išėjimas, ir išėjus nereikės galvoti ką, ir ar tikrai tai matei, ir grįžti, nuolatos grįžti, kad surastumei vis ką nors naujo, ko anksčiau nepastebėjai. (Knygos, iššaukiančios tokius sugrįžimus, yra dovana, yra prabanga ir kartu būtinybė). Ir šitoji knyga nėra vienkartiniam pasiskaitymui. Ir į ją nevienas sugrįš, tik kitokio troškimo vedinas — kad ir vėl išsinešus aną liūdnai

ramią nuotaiką ir nors trumpam pajautimą skausmo saldumo. Ir saugumo. Saugumo, kokį tegali turėti žmonės, be mažiausio abejojimo žiną, kam ir kur jie priklauso. Žmonės, užtikrintai ir nesugriaunamai turį savyje namus.

Julija Švabaitė, **Vynuogės ir kaktusai** (Chicago: Lietuviškos Knygos Klubas, 1963).

Zina Katiliškienė

IDĖJŲ INVENTORIUS SUGRĮŽIMUOSE Į SODOMĄ

Modernioji poezija dažnai yra hermetiškai uždara savyje, sunkiai skaitytojui prieinama. Dėl to negalima poeto kaltinti. Poezijos paskirtis nėra būtinai graudinti ar linksminti skaitytoją. Eilėraštis gali būti poeto vidinio pasaulio išreiškimas, į kurį mums nėra duotas raktas. Lygiai taip pat nekaltintinas ir poetas, kuris rašo poetinius manifestus ir nori atnaujinti visuomenės dvasią. Skirtingi temperamentai turi skirtingus būdus save išreikšti. Tik liūdna skaityti knygą, kurioje poetas nepaprastai nori kažką pasakyti ir nepajėgia. Liūdna skaityti poeziją, kuri desperatiškai bando būti avangardine, ir šis bandymas tampa poza. Nieko nėra senesnio, kaip pasenęs avangardas. Tokia yra Leono Švedo poezija.

Sugrįžimai į Sodomą ir Gomorą Švedo parašyti, kiek galima spręsti iš eilėraščių tematikos, tikrajai realybei ir egzistencijos tragiškumui atskleisti. Didesnė moderniosios poezijos dalis liečia šią temą, kuri yra, gal būt, universaliausia ir kiekvienam žmogui artimiausia tema. Per šimtmečius poetai ją nagrinėjo įvairiausiose variacijose. Švedo rinkinys galėjo būti žingsnis į gilesnį būties pažinimą, naujas žodis egzistencijos dramoj. Deja, jo poezija daugiau primena eilėraščių, rašytų šia tema, parodiją. Sunku žinoti, kas poeto mintyje, kai jis rašo, bet nesinori tikėti, *kad Leonas Švedas būtų parašęs šį rinkinį juokams. Žiūrint gi* rimtai į šią knygą, galima tik padaryti išvadą, kad, nepaisant ką Švedas norėtų duoti skaitytojui, jo poezijos techninis silpnumas neduoda jokiai minčiai išsivystyti.

Idėjiniu atžvilgiu Švedas pasižymi gausybės manija. Chaosas, kasdieninio gyvenimo fantazmagorija, žmogaus santykių su kitais išsigimimas, karštligiškos nusivylimo haliucinacijos, kūno silpnumas ir dvasios menkystė, mirties pajuoka ir amžinybės iliuzija — tai tik maža dalis idėjų, kuriomis Švedas užverčia skaitytoją. Sukrauti šešias ar septynias idėjas į vieną eilėraštį yra lygu nieko nepasakyti. Tokioj, pavyzdžiui, "Kovos giesmėj"

randame, tarp viso kito: aklą ir beprasmę žmonių kovą, bevil-tiškumą surasti teisybę, egoistiškos meilės definiciją, sąžinę ir vaikų vaizduotę nuodijančius pirklius, bepročius, valdančius ak-loj istorijoj, seno pasaulio griovimą ir naujo ieškojimą, kovotojo norą tapti dievu, dvasinės įtampos gelmes... Ir visa tai dar tik du trečdaliai eilėraščio. Jokia poetinė forma negali išlaikyti šitokio perkrovimo. Eilėraštis, nepajėgdamas kontroliuoti min-tįes ir jos kristalizuoti, palieka skaitytoją indiferentišką šiam minčių mišiniui ir tuo pačiu nustoja efektyvumo. **Sugrįžimai** vietoj Švedo dvasinio pasaulio supratimo skaitytojui teduoda idėjų inventorių.

Jei idėjiniu atžvilgiu **Sugrįžimai** yra perkrauta knyga, tai tono ir nuotaikos atžvilgiu ji monotoniška. Tonas daugiausia *primena žmogų, kalbantį ilgai, garsiai ir be atsikvepimo.* Visame rinkinyje jaučiasi didelis poeto entuziazmas, kas liečia jo pa-ties kūrybą ir, gal būt, todėl jam taip sunku sustoti. Beveik visi eilėraščiai pagerėtų, jei jie būtų keturis kart trumpesni. Lygiai kaip Švedas nesugeba kristalizuoti minties, taip jis ne-moka kristalizuoti ir savo nuotaikos ar poetinio pajutimo. Per-skaičius visą rinkinį, susidaro bendras vaizdas pykčio, pasibiau-rėjimo, apsivylimo ir melancholijos, kuriuos jaučia poetas, žiū-rėdamas į absoliučiai sumaterialėjusio pasaulio apokalipsę. Bet šiam vaizdui susidaryti užtenka perskaityti du ar tris eilėraščius. Nuotaikos atžvilgiu jie visiškai nesiskiria vienas nuo kito.

Sugrįžimų stilius perforsuotas iki naivumo. Bandydamas su-rasti kiek galima įmantresnį išsireiškimą ir tuo, gal būt, nuste-binti skaitytoją (šitaip, atrodo, Švedas supranta avangardinę poeziją), jis dažnai primena gimnazistą, kuris pats negali atsi-stebėti savo vaizduotės lakumu. Todėl šiame rinkinyje pilna vis-ko. Daug gerai skambančių vardų: Picasso, Hamletas, Beethove-nas, Don Kichotas, Bachas, Faustas, Mocartas, Hanibalas, Šope-nas, Džengis Chanas ir t.t. Daug "gilių" sąvokų: "beiliuziškos ko-vos abstraktus fonas", "psichikos skilimas", "plakančios širdys metafiziškame delne", "sferiškos baimės šviesa", "hipochondriš-*kas vėjas*", "*apoteozuotas pasyvumas*" ir t.t. Daug *modernizmo:* "raketa, įsmeigta tautoms į sprandą", "akušerės priešatominiuo-se rūbuose", "skilusio atomo horizontas", "vizijos ant kosminių aerodromų", "elektriški šiurpuliai" ir t.t. Bet gal daugiausia la-kumo pasirodo, kai poetas kalba apie "varlių akims apaugusį liki-mą", "nėščias galvas", "vanilijos laimę" ir pan. Noras sukrėsti skaitytoją priveda prie grubumo ir vulgarumo. Tiesus ir bru-talus žodis gali būti dramatiškai labai efektyvus, bet tik tada, kai poetas moka jį kontroliuoti. Kai Švedas kalba, pavyzdžiui, apie "nusivylimo smarvę", tai skamba daugiau kaip parodija negu kas kita.

Eilėraščių forma Švedas nepasižymi. Prikimšti detalių ir groteskiškų palyginimų, eilėraščiai svyruoja tarp neperdaug gerai apvaldytos prozos ir beveik vaikiškų "jingles": "Medžių žali gaidžiai jau visiškai supyko / prieš karštį gieda savo žalią kakarykū" ("Ontologija išprakaituotame paplūdymy").

Siekdama būti originali ir avangardiška, Leono Švedo poezija yra, deja, tik plokščia, dirbtina ir pretenzinga.

Leonas Švedas, **Sugrįžimai į Sodomą ir Gomorą** (Chicaga: Vaiva, 1963).

Ilona Gražytė

LIETUVIŠKOJOJE VISUOMENĖJE

JAUNESNIŲJŲ VISUOMENININKŲ ANKETA

Metmenų redakcija 1963 m. liepos 15 d. kreipėsi į penkiolika įvairioms minties kryptims atstovaujančių jaunesnės kartos visuomenininkų, kviesdama juos pasisakyti šiais, mūsų nuomone, visuomeninį galvojimą provokuojančiais klausimais:

Ar lietuvių išeivijos politiniame ir apskritai visuomeniniame gyvenime yra prasmingas "konservatyviųjų" ir "pažangiųjų" išskyrimas, vartojant šias sąvokas ne polemine, o, kiek galima, diagnostine prasme?

Jei taip, tai kas juos išskiria: kokie pagrindiniai rūpesčiai, kokios konkrečios programos, kokie charakterio bruožai? Kokią vietą šioje diferenciacijoje turi (ir kokią, Jūsų nuomone, turėtų turėti) jaunoji karta ir jos organizacijos? Kokią pramatote šiai diferenciacijai ateitį?

Jeigu neįžiūrite tokio išsiskyrimo, tai kokiais pagrindais matote mūsų politiškai sąmoningą visuomenę (ir jaunuomenę) esmiškai diferencijuojantis?

Gautuosius atsakymus spausdiname šiame numeryje.

ALGIRDAS BUDRECKIS:

Jeigu kalbama apie esminį lietuvių politinį rūšiavimą išeivijoje, "konservatyviųjų" bei "pažangiųjų" sąvokos metodologiniu atžvilgiu nepriimtinos. Toks rūšiavimas būtų ne tik netaiklus, bet ir klaidinąs.

Bendrai paėmus, kiekviename sąmoningame lietuvyje išei-

vijoje glūdi konservatyvus bruožas. Lietuvis lieka tautiškai sąmoningas, išlaikydamas savo tautybės savybes (kalbą, prasmingas tradicijas, nuojautą, jog esąs tautos integrali dalis, ir pan.). Lietuvybei svetimoje kultūroje išlaikyti lietuvis turi įsigilinti savyje. Vadinasi, juo ilgiau lietuvis išeivis atsiskyręs nuo savojo krašto - tėvynės, juo daugiau jis turi atsidėti į individinę ar tautybės kolektyvinę atmintį. Ogi tas tautinės atminties ar bendrinio patyrimo naudojimas tolimesnėms lietuviškoms gairėms nustatyti ir yra konservatizmas.

Kadangi tautinė kultūra vystosi palaipsniui, evoliuciškai, būtų absurdas manyti, jog ateity reiktų nukirsti visus ryšius su praeitimi ir dar, taip padarius, išlaikyti tautą. Joks žmogus negali psichologiškai ar fiziškai atsisakyti savo praeities, nes, mėgindamas tai padaryti, jisai pats savęs atsisakytų. Toks rezultatas absurdiškas arba savižudiškas. Taipogi ir su tautomis. Bandymai atmesti visas tradicijas ir sukurti visiškai naują lietuvybę yra bergždžios pastangos, nes tokia savotiška "lietuvybė" neprigyja, nesulaukia pritarimo plačiojoj visuomenėj ir miršta kartu su pradininku ar su maža pritariančiųjų klika.

Taigi, kadangi mūsų sąmoninga visuomenė daugiau ar mažiau yra konservatyvi — vis dėlto tas bruožas jai būdingas — nebūtų prasminga laikyti konservatizmą atskira nusiteikimo ar laikysenos kategorija politiniame mūsų gyvenime.

Terminas "pažangusis" nevykęs sociologinėje analizėje. Polemika jau seniai nuzulino jo reikšmę. Taip pat mumyse "pažanga" dvokia kažkokiu bolševizmu, kadangi TIESOJE ir LAISVĖJE "pažangusis" ar "progresyvus" piktnaudojamas iki įkyrėjimo. Išeivijoje mūsų "pažangiosios partijos" (t.y. kairieji), deja, serga senatvės liga. Mūsų kairiųjų "progresistų" politinė galvosena buvo suformuluota prieš 30-40 metų. Kažin kodėl jų idėjinė raida sustojo ties 1940 metais. Taigi, nors jie skaitosi pažangiaisiais, tikrumoje jų politinis samprotavimas yra konservatyvus, t.y. jie palaiko senas idėjas.

Be to, "pažangus" nėra tiksli politinė sąvoka todėl, kad yra vadinamų "konservatorių", kurie pažangiai galvoja, ir vadinamų "progresistų", kurie konservatyviai samprotauja. Išdava: "konservatyvusis" yra klaidinąs terminas, ogi "pažangusis" netikslus.

Atmetus minėtąsias sąvokas, pasiūlyčiau lietuvių politinio gyvenimo klasifikavimui dvirūšę kategorizaciją, būtent: politiku diferenciaciją į ideologiškuosius ir pragmatiškuosius.

Ideologiškieji politikai mumyse yra seniausia ir gausiausia kategorija. Nepriklausomoje Lietuvoje ir politinėje tremtyje ideologiškam politikui būdinga pirmoje vietoje statyti savo pasaulėžiūrą. Ideologiškai nusiteikęs politikas — o tokių yra tiek

politinėje dešinėje, tiek kairėje — mėgina pritaikyti tikrovę prie savo ideologijos. Kitaip sakant, jis viską mato per dogmatiškai nudažytus akinius. Tokio politiko charakterio bruožai yra dogmatizmas bei smulkmeniškumas, o iš neigiamos pusės: netolerantiškumas ir storžieviškumas. Jisai atkakliai, be paliaubų, kovoja už "teisybę". Aišku, jo "teisybės" suvokimas priklauso nuo jo vertybių, t.y. dogmos.

Šios kategorijos atstovai grindžia savo politines programas ne aktualiomis visuomenės problemomis, o abstrakčiais principais. Tokia galvosena nėra savita vien lietuviams, o bendrai būdinga Rytų Europos partijoms. Priežastis yra istorinė: Rytų Europos politinės partijos atsirado maždaug šimtmečiu vėliau kaip Vakarų Europoje (Anglijoje, Olandijoje ir t.t.) — t.y. Rytuose jos atsirado XIX a. vidury. Dėl to Rytai, jų tarpe ir lietuviai, neturi Vakarų politinio prityrimo bei subrendimo. Nenuostabu, kad daugelį lietuvių politikų motyvuoja ideologija (žodžiai ir mitai), o ne socialiniai ir ūkiniai rūpesčiai. Kitaip tariant, daugelis lietuvų dar neišėjo iš politinių partijų pirmojo stažo.

Dažnai "ideologai" tampa savo terminologijos vergais ir dėl to negali rasti kompromisų su kitomis partijomis, bijodami, jog tokia elgsena būtų "principų" kompromitavimas. Aišku, yra ir tokių, kurie užslepia savo ambicijas už ideologinių argumentų. Bet pats faktas, kad jie iš viso vartoja tokius argumentus, nurodo, jog ir jų galvosena ideologiniais ginčais paveikta. Čia dar reikėtų pastebėti, jog yra ir jaunesniųjų sąmoningų veikėjų, kurių politinis galvojimas yra lyg ir popiežiškesnis už popiežių, t.y., tokie jaunieji politikai yra griežti dogmatikai. Bet ir jaunuomenėje toks ideologijos pabrėžimas yra daugiau nusiteikimo dalykas negu koks ypatingas konservatizmas.

Aplamai paėmus, šitos kategorijos atstovų veikimo metodai ir taktika taikosi prie jų "šventos teisybės", pvz. liberalai visuomet palaiko proporcingų rinkimų principą ir yra griežtai nusiteikę prieš stiprų egzekutyvą — tokia buvo jų laikysena Lietuvoje, tokia ji yra dabar išeivijoje.

Politiniai pragmatikai yra antra kategorija, kuri apibūdina lietuvių politinį gyvenimą. Šios kategorijos atstovai nebūtinai turi būti William James filosofijos šalininkai. Čia terminas "pragmatikai" apibūdina tokius politikus, kurių politika yra praktiška ir artimai susieta su konkrečia tikrove. Pragmatiškai nusiteikę politikai gali turėti savo ideologijas, bet jų programos bei politinis veikimas yra pagrįstas aktualiais klausimais, visuomeninėmis problemomis. Kai ideologija susikerta tu tikrove, pragmatikai realiai suderina idealus su faktais, palaikydami ideologijoje tik tai, kas yra praktiška, naudinga bei pras-

minga.

Pragmatikas nebando nulenkti realybės prieš idealus, jis priima pasaulį taip, koks jis iš tikrųjų yra. Toks politikas vadovaujasi funkcionalizmu, praktiškumu, realpolitika ir net — kur reikia — makiavelizmu. Ar jie būtų ideologiniu atžvilgiu konservatoriai, ar liberalai, ar radikalai, pragmatiškų politikų, kaip ir ideologinių, yra visose partijose.

Tik būdinga, kad vyresniųjų lietuvių tarpe pragmatikas yra retenybė. Teigiamas reiškinys, kad jaunesniųjų vadinamų politikų tarpe dažniau pasitaiko asmenų, kurie pragmatiškai žiūri į lietuvių politinį gyvenimą ir nėra nei tiek sužavimi žodžių magikos, nei netolerantingi skirtingom nuomonėm. Didelė pragmatikų proporcija jaunuomenėje iš dalies yra Vakarų mokyklų auklėjimo teigiama išdava.

Šitos kategorijos tolimesnė plėtra atneš lietuviškam politiniam gyvenimui didesnį susipratimą bei konsolidaciją, kuriai dabar trukdo "ideologiškųjų" vyravimas.

JUOZAS MIKLOVAS:

Dažnas, jei ne nuolatinis, reiškinys visuomeniniame, o juo labiau politiniame gyvenime yra kraštutinumų išsiskyrimas. Dar dažnesnis būna kraštutinumų išskyrimas poleminėje praktikoje, kur "aš" visada pažangus, o "tu" konservatyvus. Dėl to piktnaudojimo ir pačios sąvokos mums darosi sujauktos, kai kam ir ausį rėžiančios. Pavyzdžiui, tokiais pažangiečiais apsišaukėliais yra Amerikos lietuviai komunistai, kurių visas pažangumas — sugebėjimas vilktis Maskvos uodegoje. Okupantui jie taipgi patys pažangiausieji.

Pagal mano diagnostiką nedaugiau pažangumo žymių yra ir pas pavadintuosius trečiafrontininkus. Čia turime individus (ne visą trečią "jėgą"), kurie iš esmės yra konservatoriai dėl savo oportunizmo. Trečiafrontininkai palankiai traktuoja lietuviškuosius kvislingus Lietuvoje, veda susitaikymo politiką su okupantu ir pačia okupacija. Jeigu trečiafrontininkai viešumoje ir tebetvirtina, kad jie stovi už Lietuvos išsivadavimą iš maskolių, jų progresuojąs oportunizmas veda prie faktinio atsimetimo nuo Lietuvos laisvės idėjos. Todėl, jei prie dabartinių sąlygų vad. kultūrinį bendradarbiavimą su okupantu ir jo kvislingais ir manytų kas laikyti tik taktikos dalyku, šis bendradarbiavimas dėl savo pakeleivystės į laisvės idėjos išdavimą faktinai yra priešo strateginiu ėjimu. Todėl ir pasmerktinas.

Trečiafrontininkai lygiagrečiai prisitaiko ir prie tradicinės prorusiškos J.A.V. užsienio politikos. Jeigu rytoj Jaltos sutartis bus sutvirtinta Varšuvos-Nato nepuolimo paktu ar jo pakaitalu, tikėtina, kad trečiafrontininkai vėl kapituliuos. Bet ar prisitai-

kymas prie kitų, mums žalingos, politikos reiškia pažangumą? Kur čia savos idėjos? Vien dėl šitos tuštumos trečiąjį frontą negalima pavadinti judėjimu.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad vad. taikingos koegzistencijos politikoje sąlygos yra palankios lietuvių išeivijos visuomenės atsiskyrimui į trečiafrontininkų tipo "pažangiečius". Tikėtina, kad artimoje ateityje dar sparčiau augs trečiafrontininkų ir jiems prijaučiančiųjų eilės. Bet judėjimo, didesnės trečiosios jėgos jie niekada lietuvių išeivijos visuomenėje nesudarys, kol pačių sovietų užsienio ir vidaus politika radikaliai nepakis. Tik tuo atveju, jeigu Sovietų Sąjunga, sakykim, propagandiniu tikslu suteiktų Pabaltijui satelitinį statusą, trečiafrontininkai prasimuštų daliniais laimėtojais, bet tada ir pats kultūrinis bendradarbiavimas turėtų kiek kitokią plotmę. Visa bėda, kad to proto trečiam frontui maskolis nerodo.

Trečiosios jėgos nebuvimą netiesiogiai pripažįsta ir **Metmenys** anketiniu klausimu, kuriame figūruoja nurodymas tik į du išeivijos lietuvių visuomenės išskyrimus — konservatyviųjų ir "pažangiųjų". Betgi kartu kyla klausimas: ar "pažangiųjų" polių ryškiausiai išsiskiria aukščiau paminėti "pažangieji" (trečiafrontininkai, prokomunistai, komunistai)? Kita vertus, ar ir mūsų visuomenės antrąjį polių vadinti "konservatyviuoju" nėra sąvokų piktnaudojimas? Kas liečia pažangumą, ne visa, kas nauja, yra pažangu. Antra vertus, ir ne visa tai, kas sena, kas įprasta, yra jau nebetikę, atgyvenę, neduodą naudos. Daug padaryta, daug padaroma ir daug dar bus padaryta senais, konservatyviais keliais einant. Konservatoriai savo atliktų darbų skalsumu gali būti ir dažnai yra pažangesni už pačius naujausius, besiblaškančius "pažangiečius". Koks gali būti pažangumas be naudos! Todėl išeivijos konservatyviosios lietuvių visuomenės priešpriešį tikslingiau vadinti ne pažangiąja, bet liberaliąja dalimi, juo labiau, kad pažangiečių ir konservatorių, nors ir skirtingu santykiu, rasime visose tradicinėse partijose. Svarbiausiu simptomu lietuvių išeivijos visuomenės išskyrime į konservatyviąją ir liberaliąją laikau skirtingą požiūrį į Lietuvos laisvinimo metodiką. Vadinamajai konservatyviai visuomenei priskirtinas taipgi senoviškumas ir kituose dalykuose ir pažiūrose (ypač Lietuvą liečiančiuose), nenoras realiai pažvelgti į daugelį naujų (gerų ar blogų) pasaulyje vykstančių procesų, juos paanalizuojant, įvertinant ir panaudojant savo siekimuose.

Sutikčiau su mintimi, kad išeivijos politiškai galvojanti visuomenė, sudaryta iš tradicinių ir naujų partijų partijėlių, formuojasi į dvi sroves ir formuojasi ne pagal tradicines partijas, net ne pagal pažiūras, kaip Lietuva turėjo ar turės būti sutvarkyta, o greičiau pagal pažiūras į tai, kas ir kaip darytina

šiandien. Bet nepamirština, kad žymią lietuvių išeivijos visuomenės dalį sudaro indiferentiška masė, nepriklausanti partijoms. Jos abejingumo Lietuvai ir veiksnių pastangoms priežastis nėra vien tik suamerikonėjimas.

Prie politiškai galvojančios išeivijos ir jos diferenciaciją sąlygojančio požymio — pažiūros į dabartine veiklą reikia pridėti ir kitą esminį požymį, bendrą abiejų besiformuojančių pusių nusistatymui, būtent, kad ateities Lietuva, nežiūrint koks ten režimas bebūtų, turės būti visiškai suvereni ir nepriklausoma. Lietuvių išeivija siekiamu tikslu esmiškai vieninga. Ji nėra pilnai konsoliduota dėl antraeilių, trečiaeilių dalykų, kurie, neliesdami pagrindinio tikslo, vis dėlto daugiau ar mažiau trukdo tą tikslą pasiekti.

Prie patriotinės visuomenės su aukščiau minėta išimtimi šiandien dar galime priskirti ir trečiafrontininkus ar bent jų dalį. Kaip ir visi liberalai, juo labiau šie savo kraštutiniu liberalizmu yra ir bus labai nepastovus. Tą nepastovumą, paslinkimą į vieną ar nubyrėjimą į kitą (priešo) pusę didins politinis flirtas su sovietais, neatsisakančiais teiginio: su mumis arba prieš mus, vidurio kelio nėra. Ryškiausias išsiskyrimas į kraštutinius polius — konservatorius ir liberalus — matomas tautininkų sluogsniuose. Tokie pavyzdžiai patarnauja įrodymui, kad ne tik atskirame sluogsnyje, bet ir visoje patriotinėje lietuvių išeivijos visuomenėje yra galimas pakantus konservatyviųjų ir liberaliųjų santykiavimas.

Kokią vietą lietuvių jaunuomenė užima politinėje išeivijoje, sunku šiandien (bent man) pasakyti, ypač kad lyg ir nėra dar jos bendro, savito veido. Tai turėtų parodyti artimieji metai. Kas liečia išeivijos visuomenės konfigūraciją, galima pasakyti, kad naujosios kartos dauguma priklauso konservatyviajai visuomenės daliai. Reliatyviai imant, jaunųjų dalis liberaliniame sparne žymesnė nei vyresniųjų. Bet jaunųjų liberalizmas daugiau žymisi visuomeninėje pasaulėžiūroje (amerikietiškoji auklėjimo mokykla) nei požiūryje į Lietuvos laisvinimo *metodus. Tai visos jaunuomenės savitas bruožas. Gal dėl to ir* dėl bendro politinio pasyvumo bei didesnės gyvenamojo krašto įtakos, išeivijos jaunimas ir "sugeba" būti vientisesnis už vyresniųjų kartą? Esančios jaunimo ideologinės (daugiau draugovinės, su išoriniais atskyrimo ženklais) organizacijos nerodo jaunimo suskilimo. Aktyviausia ir labiausiai ideologiškai išreikšta yra Studentų ateitininkų sąjunga.

Naujosios išeivijos, tremties, jaunimo būdingiausiais bruožais yra jo išlaikytas tautinis patriotizmas ir vieningumas. Daugeliu atveju patriotiškumo iš išeivijos jaunimo galėtų pasimo-

kyti ir okupacijos moraliai prispaustas jaunimas Lietuvoje. Gal tik sunkaus pasiaukojimo ten daugiau; lyg ir pritrūko jo svetur už gerovę bekovojant, o gal tokio jaunimo pasiaukojimo ir negali svetur būti, kaip jo buvo, sakykime, partizaninių kovų metais.

Vieningo išeivijos jaunimo aktyvus, išradingas, dalykinis pasireiškimas Lietuvos laisvinimo darbe galėtų įnešti atnaujinimo ir pagyvinimo elementų mūsų laisvinimo akcijon ir būti visos išeivijos politinio apvienijimo cementu; tai būtų kartu ir pačios naujosios kartos idėjinis atsinaujinimas.

ZENONAS REKAŠIUS:

Išskyrimas, be abejo, prasmingas. Tik sąvokos, nežiūrint kaip diagnostine prasme jas bevartotume, visvien pasąmonėje palieka poleminį įspūdį. O tai ypatingai komplikuoja šių dviejų grupių atpažinimą emigracinėje bendruomenėje: buvusios labai liberalinės — "pažangios" grupės šiandien kartais gina fanatiškai konservatyvias pažiūras. Pasitaiko, tik rečiau, ir priešingų atvejų.

Vienintelis konservatyviuosius ir "pažangiuosius" išskiriąs bruožas (nežiūrint kaip naiviai šis atsakymas skamba man pačiam) yra jų amžius. Po Nepriklausomybės praradimo subrendusi karta yra kone be išimčių žymiai liberalesnė — "pažangesnė" negu vyresnieji. Priežastis čia gal tame, kad knygų deginimo laikotarpis lietuviškoje visuomenėje pasibaigė bene šimtmečiu vėliau negu kituose Vakarų civilizacijos kraštuose. Jaunesnioji karta žymiai atviresnė skirtingoms mintims ir pažiūroms.

Liberaliojoje jaunesnės kartos dalyje pagrindinis rūpestis — lygių teisių užsitikrinimas lietuviškojoje bendruomenėje. Ši kova dėl lygių teisių įgalina liberalinę mūsų visuomenės dalį išsiversti be konkretesnių programų. Žymiai sunkesnė yra konservatyviųjų padėtis. Rūpestis palaikyti esamą segregacinę laikyseną prieš liberališkąją "rasę" neberanda pritarimo net tradiciškai konservatyviose jaunimo organizacijose. Labai ryškiai tą parodė 1962 metų rudenį įvykęs didelis — Kultūros Kongreso vardu pavadintas — nesusipratimas.

Jaunosios kartos vieta šioje diferenciacijoje gana problematiška. Viena vertus, kaskart mažesnis jaunimo nuošimtis tampa sąmoninga lietuviškosios visuomenės dalimi. Ateities perspektyvos todėl atrodo gana liūdnai. Kita vertus, be galo konservatyvi (ypač politinėje srityje) visuomenės vadovų laikysena kone automatiškai visą jaunąją kartą pastato gana "pažangioje" plotmėje. Tokiu būdu liberalinė jaunimo dalis koncentruojasi išimtinai kultūrinėje kūrybinėje veikloje. Konservatyviosios

jaunimo dalies problema — prasilaužti pro vyresniosios ultrakonservatyviosios grupės jai uždedamus varžtus. Ypatingai čia dėmesį atkreipia bent kiek gyvo kraujo turinčio konservatyviosios grupės kultūrinio žurnalo trūkumas. Gal todėl kartais jaunesnėje kartoje nebėra minties dvikovos — vienos iš pagrindinių kūrybinio gyvenimo sąlygų.

LEONAS SABALIŪNAS:

Pradžiai — apibrėžtis: šiame atsakyme konservatyvizmo ir pažangos atšešėliai bus suvokiami kolektyviškai. Kitaip pasakius, anketoje minimi "pagrindiniai rūpesčiai", "konkrečios programos" ir "charakterio bruožai" — tie vienos ar kitos sąvokos pradmens — nebus kriterijum politikoje besisukinėjantiems **atskiriems asmenims** rūšiuoti; jais vadovaujantis bus stengiamasi skirstyti esamas **grupes**, bendrų interesų jungiamas asmenų visumas. Tokiu apsiribojimu kėsinamasi išvengti svarstymo tokių pakraštinių aplinkybių, kaip "heretikų" vaidmuo partijose, frakcijų susidarymas, tarpusavio ryšiai tarp skirtingoms organizacijoms pasižadėjusių "gimininguųjų"; juo dargi siekiama galimybės pasisakyti aiškiau, atsakymo neapniaukiant pastabomis.

Taip prasiaiškinus, prie dalykų artinsimės iš anketos užpakalio: — išeivijos visuomeninio gyvenimo supoliarizavimas į konservatyviuosius ir pažangiuosius yra negalimas. Nėra sąjūdžio, kuris savo regimu svirstelėjimu pažangos pusėn būtų sėkmingai neigęs nusistovėjusias pažiūras į pamatines laisvinimo politikos sąvokas, į darbo programas joms realizuoti ir į politinės veiklos struktūrą. Nėra sąjūdžio, kurio peržvalga būtų susikristalizavusi į koncepcines bei veikmenines alternatyvas įprastinei krypčiai. Konservatyviosios linkmės pavyzdį, mano supratimu, tebesaugoja Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto veiklos sistemon susitelkę sambūriai. Čia, nelyginant sename dvare, esmiškai beveik niekas nepakito — nei laisvinimo politikos principai, nei sąlygos organizacinei vienybei atstatyti. Nepaisant naujovėms abejingo Lietuvos Atgimimo Sąjūdžio narystės, buvo pagrindo manyti, kad Lietuvos Nepriklausomybės Talka vis dėlto duos šį tą naujo — bent darbo pobūdžio ir darbo suderinimo srityse. Tačiau bėda ta, kad vis siaurėjančios veiklos pasėkoje šitokios galimybės ima dingti. Todėl ir siūlosi jau pasakyta išvada, kad politiškai sąmoningos visuomenės padalinimas į konservatyvųjį ir pažangųjį sparną maža teturėtų bendro su tikrove.

Šneka apie jaunuomenę irgi neilga. Kaip priemonė naujai minčiai siekti ir kaip tokios minties turinys, prieš dešimtmetį

kiek populiarinta "kartų dvikovos" idėja neišsiplėtojo į savomis ypatybėmis pasižyminčias politines tezes. Jos vertė smuko su mažėjančia Santaros-Šviesos Federacijos įtaka studentijoje. O kadangi anuomet tik ta Federacija tegalėjo sugestijuoti savitą kelią, jos nesėkmė pasidaro nuostolinga visai jaunesniajai liberalų kartai. Netrūksta šiandien jaunuomenėje neramių, kritiškų, drąsių, eksperimentuojančių žmonių. Tačiau šių svarstymų sąryšy reikšminga tai, kad tie revizionistai nesusiburia tokiame junginy, kurio ypatybių visuma būtų indėlis į visuomenės susiskirstymą. Man atrodo, kad eiti priekin būtų lengviau, jei federacijos, sąjūdžiai ir sąjungos apydažniai taip sau imtų ir išsiorganizuotų. Atsirastų daugiau galimybių susigrupuoti iš naujo, atsižvelgiant į šio meto nusiteikimus ir siekimus.

DONATAS ŠATAS:

1. Diskutuotina, ar mūsų išeivijos klasifikacija į konservatyviuosius ir pažangiuosius yra tiksli. Tačiau tai neesminis klausimas, nes ne visi šiuos terminus vienodai taikome lietuviškajai visuomenei. Mūsų išeivijos pasidalinimas į dvi pagrindines grupes yra realus. Viena iš šių grupių tebūnie vadinama konservatyvia, o kita — pažangiąja.

2. Pažangioji grupė yra žymiai daugiau paliesta šio krašto gyvenimo, t.y. daugiau suamerikonėjusi. Tą lėmė kelios priežastys. Pažangiųjų amžiaus vidurkis yra žemesnis ir todėl jie turėjo daugiau progos artimai susidurti su šio krašto kultūra. Vyresnieji šios grupės atstovai šią progą surado dėl platesnio intelektualinio akiračio. Iš to kyla skirtinga pažiūra į daugelį lietuviškojo gyvenimo pasireiškimų. Konservatyviajai grupei visas gyvenimas sukasi apie lietuviškąją visuomenę, ir jie yra linkę aštriau ir asmeniškiau reaguoti lietuviško gyvenimo reiškinius. Pažangioji grupė, nors ir būdama organine lietuvių bendruomenės dalimi, sugeba į ją žvelgti objektyvesniu požiūriu. Konservatyviosios grupės veikėjai operuoja per tradicines politines partijas. Pažangūs asmenys daugiausia spiečiasi aplink išeivijoje sukurtas organizacijas, ir partiniai bei ideologininai skirtumai jų tarpe mažiau ryškūs. Ryškesnis bruožas būtų šių dviejų grupių intelektualinio lygio skirtumas. Kadangi lietuviškasis judėjimas nepasižymi nei savo tikslumu, nei subrendimu, gilesnio intelekto ir neramesnio charakterio asmenys, kurie jį nori pakeisti, patikslinti ar papildyti, automatiškai atsiduria pažangiau nusiteikusiųjų tarpe.

Konservatyvioji grupė vadovauja didelei lietuviškojo veikimo apraiškų daugumai ir yra sukoncentravusi savo darbą į dvi pagrindines sritis: lietuvybės išlaikymą per lituanistines mo-

kyklas, įvairius būrelius ir t.t. ir politinę kovą dėl Lietuvos suverenumo, atliekamą įsisenėjusiomis priemonėmis. Konservatyvioji grupė yra įrodžiusi savo nepailstamumą šį darbą, nors ir be didesnio išradingumo, atliekant. Pažangioji grupė į lietuvybės išlaikymo klausimą yra įnešusi daugiau sąmoningumo, o į politinę kovą naujesnių priemonių, siekiant plačiau pasiekti angliškai kalbančiąją visuomenę. Ir tai daugiausia yra atskirų individų, o ne grupinis nuopelnas. Gal didžiausias pažangesniųjų grupinis įnašas yra bent dalies priaugančiosios kartos palaikymas lietuviškajam darbui.

3. Vadinamoji jaunoji karta yra didele dauguma pažangiai nusiteikusi, iš dalies dėl gilesnio ryšio su realiu gyvenimu ir iš to kylančia lengvesne galimybe sugretinti realybę su lietuviškojo veikimo anomalijomis. Tačiau ne visos jaunimo organizacijos yra priskirtinos pažangiųjų grupei.

Jaunoji karta savo pavadinimą jau baigia peraugti. Kitų pretendentų į jaunosios kartos vardą, tačiau, nėra. Patys jauniausieji savo veido dar nėra parodę ir jų dalis, kuri lietuviškuoju gyvenimu apskritai dar domisi, yra vedami vyresniųjų kolegų. Ši grupė yra išaugusi ypatingose sąlygose. Jos didelė dalis yra artimai suaugusi su lietuviškąja bendruomene ir kartu yra visiškai prisitaikiusi prie šio krašto sąlygų. Lietuvių tauta vargiai ar yra turėjusi kitą tokią intelektualiai stiprią grupę. Palyginus su jos pajėgumu, jaunosios kartos įnašas į lietuvių išeivijos judėjimą yra menkas. Šios anketos tikslas nėra nagrinėjimas priemonių išplėsti pažangios jaunosios kartos įtakai, tačiau būtų galima paminėti bent porą svarbesnių elementų. Reikalinga stipresnė organizacija ar bent geresnė koordinacija tarp įvairių pažangesnių grupių. Kartu reikia ieškoti priemonių atstatyti pairusiai komunikacijai su konservatyviąja grupe. Jaunosios kartos įnašas pirmoje eilėje turėtų būti nukreiptas į lietuviškojo veikimo papildymą apleistose srityse, mažiau į jo pakeitimą.

4. Kadangi jaunesnėje kartoje vyrauja pažangiau galvojąs elementas, o vyresnėje konservatyvusis, ateityje balansas turėtų keistis pirmųjų naudai. Kartu mažėjant lietuviškuoju veikimu aktyviai suinteresuotų asmenų skaičiui ir tų pačių tarpe silpnėjant intereso laipsniui, bet kokia diferenciacija turėtų darytis švelnesnė. Jaunosios kartos tarpe jau ir dabar ankstyvesnis ideologinis pasiskirstymas yra praradęs savo aštrumą.

JONAS VALAITIS:

Atsakydamas į **Metmenų** redaktoriaus klausimus, apsiribosiu tik lietuviais visuomenininkais akademikais.

Atsakant į klausimą, ar juos galima būtų suskirstyti į konservatorius ir pažangiuosius, norisi pirmiausia išskirti visą eilę akademikų, kurie nėra politiniam darbui užsiangažavę politinėse partijose arba visuomeniniuose sąjūdžiuose. Reikia pripažinti, kad ypatingai mūsų jaunosios kartos tarpe tokie visuomeninkai sudaro didelę daugumą. Kalbėti už juos labai sunku, nes tektų tada paanalizuoti visą eilę asmeninių ir visuomeninių politinių faktorių. Tokia teorinė studija būtų įdomi ir, gal būt, galima būtų įspėti politiškai ir partiškai neužsiangažavusiųjų mūsų jaunesniosios kartos visuomenininkų pažiūras ir juos dirbtinai suskirstyti į konservatyviuosius ir pažangiuosius. Manau, kad tokio dirbtino suskirstymo pasėkoje visa eilė ateitininkų, o ypatingai frontininkų, būtų labai nepatenkinti pavadinti konservatoriais, o taip pat visa eilė santariečių - šviesininkų būtų nepatenkinti pavadinti pažangiaisiais, nors iš šių dviejų ryškesnių visuomenės srovių ateitininkai yra daugiausia identifikuojami su konservatoriais, o santariečiai - šviesininkai su pažangiaisiais. Tokia yra dabartinė padėtis J.A.V. gyvenančių mūsų jaunesnės kartos visuomenininkų. Atrodo, kad nemažos įtakos jiems yra padariusi J.A.V. politinių partijų, t.y. respublikonų ir demokratų pažiūra į pažangumą. Pažangumas šiose partijose dažnai vadinamas liberalumu, o pažangūs respublikonai ir demokratai liberalais savo partijose. Panašiai yra atsitikę ir lietuviškojoje visuomenėje. Skaitant lietuvišką spaudą, dažnai galima surasti pasisakymų, kuriuose mūsų tradiciniai konservatyvūs visuomenininkai, priklausą ateitininkų srovei, savųjų tarpe vadinasi liberaliais, nekalbant jau apie santariečius - šviesininkus, kurie ir viešai save vadina liberalais. Pažangus, liberalus ir liberalas yra trys sąvokos, kurios dažnai maišomos, o dar dažniau naudojamos bet kurios formos konservatyvumui pridengti. Šitos maišaties pasėkoje mūsų jauniausieji visuomenininkai, besiaiškindami teorines sąvokas, įklimpsta į neišsemiamas akademines diskusijas, netenka vilties išsiaiškinti ir dažniausiai lieka visuomeniniam darbui neužsiangažavę.

Atrodo, kad atsakymo į klausimą, kas yra pažangus ir kas yra konservatyvus visuomenininkas, negalima surasti čia J.A.V. lietuvių visuomeninėse srovėse nei tremtyje gyvenančių lietuvių tarpe, bet Nepriklausomosios Lietuvos visuomeninio gyvenimo raidoje ir mūsų tradicinių srovių istorijoje. Lietuvos tautinis atgimimas ir lietuvio žemdirbio kova už jo socialinę ekonominę gerovę yra, tur būt, du pagridiniai vienas su kitu tampriai susiję faktoriai, nulėmę mūsų visuomeninių srovių diferenciaciją ir davę pradžią konservatyvaus ir pažangaus visuomenininko sąvokai. Vincas Kudirka yra vienas iš ryškesnių

šios diferenciacijos pradininkų. Apie Kudirkos leidžiamą **Varpą** susispietę demokratiškai galvoję demokratai, nežiūrint savo liberališkų ar socialistiškų pažiūrų, Lietuvos visuomenės akyse buvo laikomi pažangiaisiais, o apie **Tėvynės Sargą** susigrupavę krikščioniškai demokratiškai galvoję visuomenininkai, nežiūrint savo daugiau ar mažiau liberalių pažiūrų, buvo laikomi konservatoriais arba pažangiųjų vadinami "atžagareiviais". Iš šių dviejų pagrindinių srovių, daugiausia vakarų Europos demokratinių kraštų politinės diferenciacijos įtakoje, išsikristalizavo keturios didesnės politinės partijos. Pažangieji akademikai, daugiausia apie Kudirkos **Varpą** susispietę, drauge su demokratiškai galvojančiais ūkininkais ir darbininkais įkūrė eilę visuomeninių sąjūdžių, iš kurių Nepriklausomojoje Lietuvoje įsipilietino valstiečių liaudininkų sąjunga ir socialdemokratų partija. Konservatyvūs akademikai, daugiausia apie **Tėvynės Sargą** susispietę katalikiškų pažiūrų visuomenininkai, o taip pat nuo **Varpo** atskilę tautininkiškų pažiūrų visuomenininkai, susibūrę apie Smetonos redaguojamąjį **Vairą**, davė pradžią dviem konservatyviom politinėm partijom: krikščionių demokratų partijai ir lietuvių tautininkų sąjungai. Šios tradicinės lietuviškos inteligentijos diferenciacijos pasėkoje ir susidarė dvi pagrindinės srovės: pažangieji su partiškai užsiangažavusiais liaudininkais ir socialdemokratais ir konservatoriai su partiškai užsiangažavusiais tautininkais ir krikščionimis demokratais.

Po šios lietuviškų politinių partijų analizės tenka sugrįžti į dabartį ir pabandyti atsakyti į klausimą, ar prasminga šių dienų lietuviams akademikams tęsti pažangiųjų ir konservatyviųjų visuomenininkų tradicijas. Atsakymas aiškus. Ne tik prasminga, bet ir būtina, norint išlaikyti mūsų visuomenėje politinės demokratijos idėją. Mūsų akademikai čia J.A.V. turėtų apsispręsti ir įsijungti į pažangiųjų arba konservatyviųjų akademikų sąjūdžius, vadovaudamiesi ne susidariusia laikina šiuometine visuomeninių srovių konjunktūra, bet pagal tradicinę mūsų visuomenės diferenciaciją. Šios diferenciacijos pradžia galima būtų laikyti įsijungimą į platesnio visuomeninio kultūrinio pobūdžio organizacijas, pvz. konservatyvius ateitininkus ir pažangius santariečius - šviesiečius. Siekiant gilesnės ir specifiškai politinės diferenciacijos, mūsų akademikai turėtų nesistengti sukurti naujas politines partijas, kas tremties gyvenime padaryti būtų ir neįmanoma, bet studijuoti lietuviškosios, o ypatingai krašte pasilikusios lietuviškosios visuomenės socialines, ekonomines ir kultūrines apraiškas. Mūsų tradicinių politinių partijų sugebėjimas tas apraiškas suprasti ir veikti pagal mūsų visuomenės politinę raidą ir mūsų jaunųjų akademikų politinis užsiangažavimas politinėse partijose, visuomeninėse kultūrinėse orga-

nizacijose arba pavieniam veikime yra viena iš pagrindinių sąlygų Nepriklausomos demokratinės Lietuvos atkūrimui. Mano nuomone, neįmanoma įgyvendinti demokratiją mūsų visuomenėje be lietuviškosios visuomenės ir mūsų akademikų diferenciacijos į pažangiuosius ir konservatorius.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

1) **Aidai,** 1963 m., Nr. 9 ir 10, 1964 m., Nr. 1 ir 2.

2) A. Baltaragis, **Numaironintas Maironis. Jo sovietinio traktavimo raida.** Atspaudas iš "Aidų" 1963 m. Nr. 4 ir 5. New York, 1963.

3) **Der Europaeische Osten,** 9. Jahrgang, Heft 103, Oktober 1963.

4) **Film Culture,** 1963, No. 30, ir 1963-64, No. 31.

5) Marius Katiliškis, **Šventadienis už miesto** (Chicago: Terra, 1963). Algirdo Kurausko viršelis ir iliustracijos.

6) Vytautas Kavolis, "Art Style as Projection of Community Structure," atspaudas iš **Sociology and Social Research,** 48 (January, 1964).

7) **Knygų lentyna,** 1963, Nr. 3-4.

8) **Lituanus,** 1963, Nr. 1, 2 ir 3.

9) **Margutis,** 1963 m. lapkričio ir gruodžio nr., 1964 m. sausio, vasario ir kovo numeriai.

10) **Mitteilungen aus baltischem Leben,** leidžiami Baltische Gesellschaft in Deutschland, 8 Muenchen, Lessingstrasse 5. 8. Jahrgang, 1963, Nr. 1, 2, 3, ir 4.

11) **Mūsų sparnai,** 1963, Nr. 15.

12) **Mūsų vytis,** 1963, Nr. 5.

13) **Poezija,** Antano Gustaičio ir Stasio Santvaro įskaityta savo kūrinių plokštelė. Muzikines intarpas sukomponavo ir paskambino komp. Julius Gaidelis. Išleido J. Karvelis, Chicago, Ill.

14) Aleksis Rannit, **"The Current State of Baltic Literatures under Soviet Occupation.** Testimony given by Aleksis Rannit of the Council on Russian and East European Studies, Yale University, before the Committee on Foreign Affairs, Subcommittee on Europe, United States Congress, Washington, D.C., January 27, 1964.

metmenys

Redaguoja: dr. Vytautas Kavolis
Dickinson College, Carlisle, Pennsylvania.
Techninis redaktorius: Vytautas Vepštas
Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, dr. Vytautas Doniela, Karolis Drunga, dr. Marija Gimbutienė, Zina Katiliškienė, Algimantas Mackus, dr. Henrikas Nagys, Vincas Rastenis, Alina Staknienė, Donatas Šatas, dr. Rimvydas Šilbajoris, dr. Saulius Šimoliūnas, dr. Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa.
Dailės priežiūra: dail. Vytautas O. Virkau
Šio numerio techniniai bendradarbiai: dr. Vladas Kaupas, Julius Lintakas, Dalia Mackuvienė, Liucija Makauskaitė, Aldona Martinkienė, Napoleonas Martinka, Dalia Mieželienė, Raimundas Mieželis, Lilija Mockūnienė, Liūtas Mockūnas, Liudas Šmulkštys, Henrieta Vepštienė, Gintautas Vėžys, Lakštuonė Vėžienė.
Administracija: Ramojus Vaitys
615 Hinman Ave.
Evanston, Ill.
Kaina: šio numerio — 1.50 dol. Keturių numerių prenumerata — 5 dol. Garbės Prenumerata — 10 dol.
Leidžia: Metmenų Bendrovė.
Laikydamiesi liberalios politikos, leidėjai ir redaktoriai iš bendradarbių nereikalauja vien tokių minčių, su kuriomis pirmieji visada sutiktų.
Renka: Spaudos Bendrovė „Žiburiai", Toronto, Ont., Canada.
Spausdina: M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Ill. U.S.A.

90.709 117

ALp(LKA)1742
1964, Nr.8